

POPULYTICS

What would you do?

Een raadpleging ter voorbereiding van het Gelders burgerforum Klimaat

Datum: 23 september 2022

Dit onderzoek is uitgevoerd door Populytics, een startup van de TU Delft, in opdracht van provincie Gelderland

Niek Mouter

Sjoerd Jenninga

Martijn de Vries

Wouter Maas

Tom Geijssen

Shannon Spruit

Contact: niek@populytics.nl

populytics.nl

Management samenvatting

Provincie Gelderland heeft een klimaatplan. Een representatief burgerpanel beoordeelde 12 maatregelen uit dit plan. De 3.363 deelnemers gaven per maatregel aan hoeveel de provincie erop moest inzetten. De resultaten worden gebruikt door een burgerforum dat mede op basis van de resultaten een zwaarwegend advies geeft aan provincie Gelderland over aanpassingen aan het klimaatplan.

De gemiddelde deelnemer vindt dat de provincie veel moet inzetten op de maatregelen 'energieverbruik van bedrijven helpen verminderen', 'stimuleren van zonnepanelen op daken' en 'bestaande huizen duurzamer maken'. Het panel vindt dat de provincie juist minder moet inzetten op 'zonneparken op land' en 'windparken op land'. Maatregelen die zich richten op energiebesparing zijn dus populair bij Gelderlanders. Maatregelen met ruimtelijke consequenties die zich richten op grootschalige opwek van duurzame energie zijn minder populair.

Tabel 1: Hoeveel moet de provincie volgens de gemiddelde deelnemer inzetten op de maatregelen? (hoog percentage = hoge inzet)

Maatregelen waar de provincie volgens deelnemers zeer sterk op moet inzetten	"Energieverbruik van bedrijven helpen verminderen" (71%), "Stimuleren van zonnepanelen op daken" (71%) en "Bestaande huizen duurzamer maken" (70%)
Maatregelen waar de provincie volgens deelnemers sterk op moet inzetten	Bossen beschermen en uitbreiden" (64%), "Zorgen dat we minder voedsel verspillen" (64%) en "Nieuwe energietechnieken gebruiken" (62%)
Maatregelen waar de provincie volgens deelnemers gemiddeld op moet inzetten	"Duurzamer maken van de landbouw" (57%), "Duurzame plannen in de bouw ondersteunen" (57%), "Schoner maken van goederenvervoer" (56%), "Schoner maken van vervoer met de auto en de bus" (55%).
Maatregelen waar de provincie volgens deelnemers matig op moet inzetten	"Windparken op land" (45%) en "Zonneparken op land" (32%)

Vragen bij de invulling van de drie meest populaire maatregelen

Bij de drie maatregelen waar de provincie volgens het burgerpanel zeer sterk op moet inzetten zijn er nog wel vragen over de precieze invulling. Zo zijn deelnemers het niet eens over de rol van de provincie bij het verminderen van energieverbruik van bedrijven. Sommige deelnemers vinden dat de provincie dit vooral moet overlaten aan bedrijven zelf. Andere deelnemers vinden dat de provincie bedrijven moet stimuleren met subsidies. Weer anderen vinden dat de provincie maatregelen moet invoeren die bedrijven verplichten tot verduurzaming. Hoe het energieverbruik van bedrijven moet worden teruggedrongen is een vraag waar het burgerforum op kan ingaan.

Deelnemers vinden dat er een duidelijk plan moet komen om het duurzamer maken van woningen betaalbaar te maken voor bewoners, bijvoorbeeld via meer financiële hulp die ook goed toegankelijk is. Het burgerforum zou een bijdrage kunnen leveren aan dit plan.

Deelnemers stellen geregeld de vraag hoe het kan dat er nog zo weinig zonnepanelen liggen op grote (openbare) gebouwen zoals scholen, sporthallen, bedrijventerreinen en ziekenhuizen. Veel deelnemers vinden dat de provincie burgers financieel moet ondersteunen in de aanschaf van zonnepanelen voor op hun dak. Sommige deelnemers vinden dat deze ondersteuning gericht moet zijn op mensen met een laag inkomen die ondersteuning nodig hebben. Hoe de ondersteuning er precies uit zou moeten zien kan door het burgerforum worden besproken.

Nadere invulling van maatregelen waar de provincie volgens het burgerpanel sterk op moet inzetten

Bij de maatregel ‘nieuwe energietechnieken gebruiken’ vindt een deel van het burgerpanel dat de provincie vol moet inzetten op nieuwe technieken zoals waterstof en energie uit water. Een ander deel van het panel vindt dat er voorwaarden moeten worden verbonden aan het investeren in innovaties zoals: 1) een techniek moet zich bewezen hebben; 2) de nieuwe techniek moet betaalbaar blijven; 3) de nieuwe techniek moet echt duurzaam zijn. Het burgerforum zou de voorwaarden kunnen bespreken waaronder de provincie nieuwe energietechnieken moet stimuleren.

Bij de maatregelen ‘bosgebieden beschermen en uitbreiden’ en ‘zorgen dat we minder voedsel verspillen’ noemt het burgerpanel verschillende ideeën hoe de provincie deze maatregelen concreet zou kunnen realiseren. Deze lijst van ideeën uit het burgerpanel zou door het burgerforum kunnen worden gebruikt bij het opstellen van een plan.

Onder welke voorwaarden zijn zonneparken en windmolens acceptabel?

Deelnemers die positief zijn over windmolens en zonneparken vinden dat alles uit de kast moet worden gehaald om klimaatverandering tegen te gaan. Andere deelnemers zien de maatregelen als een noodzakelijk kwaad en ze vinden het plaatsen van windmolens met name kansrijk als dit langs snelwegen en op industrieterreinen kan of in gebieden waar weinig mensen wonen. Het is duidelijk dat er veel zorgen bestaan onder Gelderlanders over windmolens en zonneparken. Deelnemers maken zich onder meer zorgen over geluidsoverlast, landschapsvervuiling, ruimtebeslag en effecten op biodiversiteit en de gezondheid van mensen. Het burgerforum zou kunnen bespreken op welk soort locaties en onder welke voorwaarden windmolens en zonneparken acceptabel zijn.

Verschillen tussen groepen Gelderlanders

Deelnemers zijn in te delen in drie groepen wat betreft hun voorkeuren voor maatregelen. Groep 1 bestaat uit 56% van de deelnemers. Dit is een groep met weinig uitschieters. Voor bijna alle maatregelen geldt dat Groep 1 vindt dat er tussen de 50% en 64% op moet worden ingezet. Men is vooral positief over het voorkomen van voedselverspilling, het stimuleren van zonnepanelen op daken en beschermen van bossen. Relatief veel leden uit Groep 1 wonen in een huurwoning en slechts 34% zegt makkelijk rond te komen. Groep 2 (24%) zet sterk (meer dan 75%) in op maatregelen die zich richten op energiebesparing (energieverbruik van bedrijven helpen verminderen en bestaande huizen duurzamer maken) en het verduurzamen van de landbouw. Ze adviseren de provincie om weinig in te zetten op zonneparken op land en het schoner maken van goederenvervoer. Hoogopgeleiden, stedelingen en mensen die makkelijk rondkomen zijn sterk vertegenwoordigd in Groep 2. Groep 3 (20%) is zeer negatief over windmolens en zonneparken en ook over het duurzamer maken van de landbouw. Ze zijn juist heel positief over de meeste andere maatregelen. Een relatief groot aandeel twijfelt aan de ernst van klimaatverandering en is zelfstandig ondernemer.

Ervaringen van deelnemers

Deelnemers zijn zeer positief over deze klimaatraadpleging. 81% zegt dat de provincie deze methode vaker moet toepassen. 89% van de deelnemers vindt dat de provincie zowel de adviezen van burgers als experts in overweging moet nemen. 7% van de deelnemers vindt dat de provincie alleen moet kijken naar adviezen van burgers en dus adviezen van experts moet negeren. 4% vindt dat de provincie uitsluitend moet luisteren naar experts.

Samenvatting

Achtergrond

De Nederlandse overheid heeft met andere Europese landen afgesproken om meer actie te ondernemen om klimaatverandering tegen te gaan. Provincie Gelderland heeft een klimaatplan gemaakt om te zorgen voor minder broeikasgassen. Hierin staan veel verschillende klimaatmaatregelen die de provincie neemt om de uitstoot van broeikasgassen te verlagen en om dus bij te dragen aan de Nederlandse doelstellingen.

Maar wat vinden de inwoners van deze plannen? Dit is nog niet onderzocht. Om dit te onderzoeken geeft een representatief burgerpanel van ongeveer 2.500 Gelderlanders een advies aan provincie Gelderland over de klimaatplannen van de provincie. Ook deden meer dan 750 Gelderlanders mee via een open raadpleging. De resultaten van het burgerpanel zullen worden gebruikt door een burgerforum dat mede op basis van deze resultaten een zwaarwegend advies geeft aan provincie Gelderland over eventuele aanpassingen aan het klimaatplan.

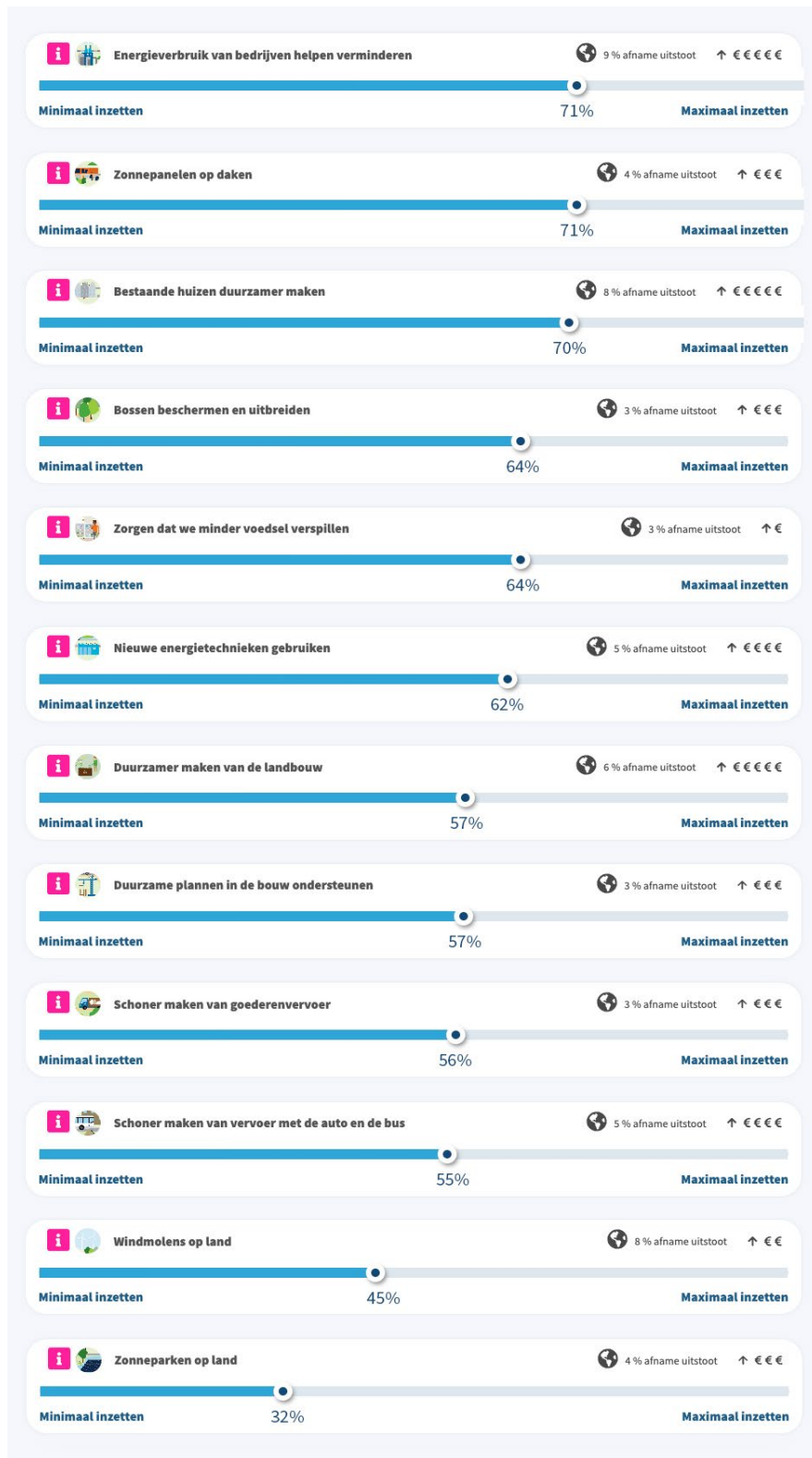
Leden van het burgerpanel gaven advies over de mate waarin de provincie in moet zetten op 12 klimaatmaatregelen. Deelnemers gaven per maatregel aan of de provincie er meer of minder op moest inzetten of dat er niets moet worden veranderd. De deelnemers konden direct zien wat het effect was van hun advies op het terugdringen van broeikasgassen en het financiële budget van de overheid. Nadat deelnemers hadden geadviseerd in hoeverre de provincie moet inzetten op de 12 maatregelen, kregen zij de vraag om hun keuzes te motiveren.

Hoofdresultaten

Het valt op dat deelnemers aan de representatieve raadpleging en de open raadpleging sterk hetzelfde denken over klimaatbeleid en de prioritering van de 12 maatregelen. We hebben daarom de resultaten samengevoegd. Figuur A laat zien dat de gemiddelde deelnemer bij de maatregelen ‘energieverbruik van bedrijven helpen verminderen’, ‘stimuleren van zonnepanelen op daken’ en ‘bestaande huizen duurzamer maken’ het schuifje een stuk naar rechts heeft gezet. Dit betekent dat hij/zij vindt dat de provincie zeer sterk op deze maatregelen moet inzetten. Ook voor de maatregelen ‘bossen beschermen en uitbreiden’, ‘zorgen dat we minder voedsel verspillen’ en ‘nieuwe energietechnieken gebruiken’ geldt dat de gemiddelde deelnemer vindt dat de provincie hier zeer sterk op moet inzetten. Voor de maatregelen ‘zonneparken op land’ en ‘windparken op land’ geldt juist dat de gemiddelde deelnemer vindt dat de provincie matig op deze maatregelen moet inzetten.

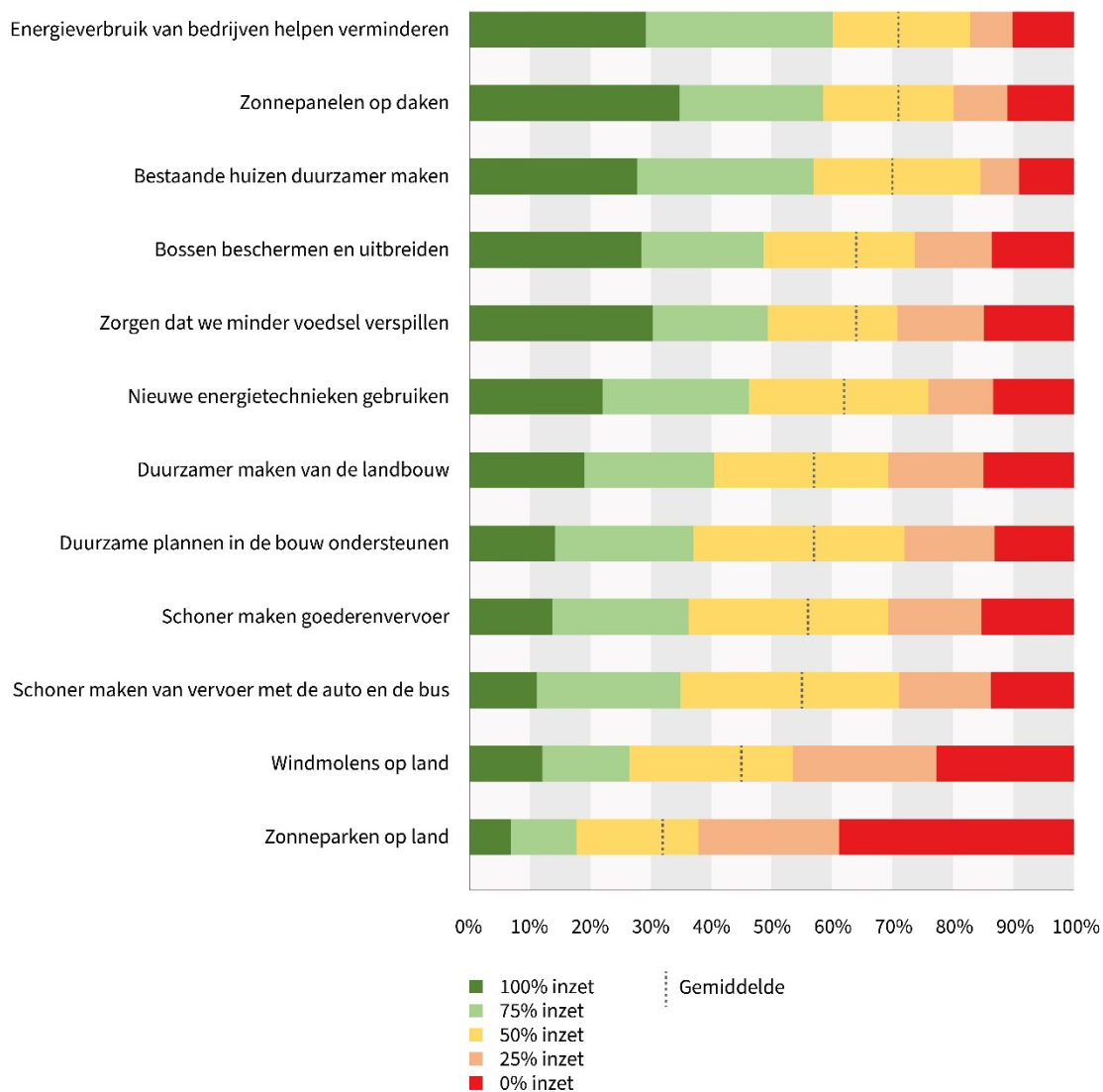
In 50 korte ‘offline’ straatinterviews zijn maatregelen voorgelegd aan lastig te bereiken doelgroepen (mensen die niet (goed) digitaal vaardig zijn, de Nederlandse taal niet goed machtig zijn en/of laaggeletterd zijn). In deze vragenlijst werd aan de deelnemers gevraagd om een aantal maatregelen uit de raadpleging te prioriteren. Ook in de straatinterviews scoorden de maatregelen ‘energieverbruik van bedrijven helpen verminderen’ en ‘stimuleren van zonnepanelen op daken’ het best.

Figuur A: Hoe vindt de gemiddelde deelnemer dat de provincie moet inzetten op de 12 klimaatmaatregelen? Hoe verder het schuifje naar rechts, hoe meer inzet. (De deelnemer moest gemiddeld 57% inzetten op alle maatregelen om de klimaatdoelen van de provincie te halen)

Figuur B laat zien dat voor de maatregelen ‘energieverbruik van bedrijven helpen verminderen’, ‘stimuleren van zonnepanelen op daken’ en ‘bestaande huizen duurzamer maken’ geldt dat een ruime meerderheid vindt dat de provincie hier minimaal 75% op moet inzetten. 35% van de deelnemers vindt dat de provincie zelfs maximaal moet inzetten op het stimuleren van zonnepanelen op daken. Ongeveer de helft van de leden van het burgerpanel vindt dat de provincie minimaal 75% moet inzetten op de maatregelen ‘zorgen dat we minder voedsel verspillen’, ‘bossen beschermen en uitbreiden’ en ‘nieuwe energietechnieken gebruiken’. Voor de maatregel ‘zonneparken op land’ geldt dat bijna 40% van de deelnemers vindt dat de provincie hier niet op moet inzetten en bij ‘windparken op land’ heeft meer dan 20% deze mening.

Figuur B: welk deel van de deelnemers vindt dat er 0%, 25%, 50%, 75% of 100% moet worden ingezet op de 12 klimaatmaatregelen?

Deelnemers zijn in te delen in drie clusters wat betreft hun voorkeuren voor maatregelen. Cluster 1 bestaat uit 56% van de deelnemers. Dit is een cluster met weinig uitschieters. Voor bijna alle maatregelen geldt dat Cluster 1 vindt dat er tussen de 50% en 64% op moet worden ingezet. Men is vooral positief over het voorkomen van voedselverspilling, het stimuleren van zonnepanelen op daken en beschermen van bossen. Relatief veel leden uit Cluster 1 wonen in een huurwoning en slechts 34% zegt makkelijk rond te komen. Cluster 2 (24%) zet sterk in op maatregelen die zich richten op energiebesparing (energieverbruik van bedrijven helpen verminderen en bestaande huizen duurzamer maken) en het verduurzamen van de landbouw. Ze adviseren de provincie om weinig in te zetten op zonneparken op land en het schoner maken van goederenvervoer. Hoogopgeleiden, stedelingen en mensen die makkelijk rondkomen zijn sterk vertegenwoordigd in Cluster 2. Cluster 3 (20%) is zeer negatief over windmolens en zonneparken en ook over het duurzamer maken van de landbouw. Ze zijn juist heel positief over de meeste andere maatregelen. Een relatief groot aandeel twijfelt aan de ernst van klimaatverandering en is zelfstandig ondernemer.

Figuur C: Samenvattende tabel voorkeuren van vier clusters. Donkerrood = lager dan 40%; lichtrood is 40% - 49% inzet; geel = 50% - 64% inzet; lichtgroen = 65% - 74% inzet; donkergroen = meer dan 74% inzet.

	Cluster 1 (56%)	Cluster 2 (24%)	Cluster 3 (20%)
Zonnepanelen op daken stimuleren	71%	60%	84%
Energieverbruik van bedrijven helpen verminderen	64%	76%	87%
Bestaande huizen duurzamer maken	62%	76%	81%
Zorgen dat we minder voedsel verspillen	66%	51%	76%
Nieuwe energietechnieken gebruiken	63%	56%	72%
Bossen beschermen en uitbreiden	68%	51%	76%
Schoner maken van vervoer met de auto en de bus	57%	51%	58%
Duurzamer maken van de landbouw	52%	83%	30%
Duurzame plannen in de bouw ondersteunen	58%	47%	68%
Schoner maken goederenvervoer	60%	39%	62%
Windmolens op land stimuleren	53%	48%	22%
Zonneparken op land stimuleren	47%	27%	7%

Kenmerken van het cluster

	Cluster 1 (56%)	Cluster 2 (24%)	Cluster 3 (20%)
Hoogopgeleid	29%	54%	28%
Woonachtig in buitengebied	11%	12%	32%
Woonachtig in de stad	40%	45%	17%
Ik woon in een huurwoning	32%	25%	13%
Ik kom makkelijk rond	39%	64%	45%

Zelfstandig ondernemer/ZZP-er	6%	10%	14%
Twijfel aan hoe erg klimaatverandering is (eens)	25%	5%	37%
Gelderland moet alles doen om klimaatverandering te voorkomen (eens)	73%	92%	42%

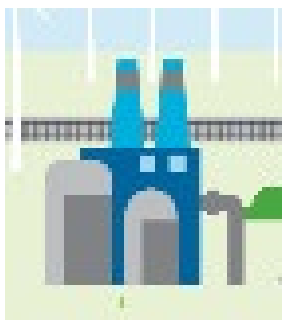
24% van het burgerpanel twijfelt aan de ernst van klimaatverandering en 64% twijfelt hier niet aan. 68% maakt zich zorgen om klimaatverandering. 57% vindt dat provincie Gelderland meer moet doen om klimaatverandering tegen te gaan. Hoogopgeleide stedelingen die goed rondkomen maken zich meer zorgen om klimaatverandering en vinden dat Gelderland meer moet doen in vergelijking met laagopgeleiden, mensen die in het buitengebied wonen en mensen die moeilijk rondkomen. Een meerderheid van het burgerpanel vindt dat klimaatbeleid een gedeelde verantwoordelijkheid is van overheid, bedrijven en burgers. Wel is het percentage deelnemers dat vindt dat bedrijven en overheid verantwoordelijk zijn voor het tegengaan van klimaatverandering hoger dan het percentage dat vindt dat inwoners verantwoordelijk zijn.

Een meerderheid van de deelnemers vindt dat de provincie alles moet doen om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen. Tegelijkertijd vindt minder dan de helft dat de provincie meer zou moeten doen dan andere provincies. Een meerderheid vindt dat de huidige generatie best wat mag inleveren om ervoor te zorgen dat Gelderland leefbaar blijft voor toekomstige generaties. Tot slot valt op dat minder dan 20% het eens is met de stelling dat het belangrijk is dat ze zelf zo weinig mogelijk last moeten hebben van de maatregelen.

Welke onderbouwingen gebruiken leden van het burgerpanel?

Voor het burgerforum kan het interessant zijn om te bespreken wat de voorkeuren van het burgerpanel zouden moeten betekenen voor het Gelders Klimaatplan. Dit geldt voor de populaire maatregelen 'energieverbruik van bedrijven helpen verminderen', 'stimuleren van zonnepanelen op daken' en 'bestaande huizen duurzamer maken'. Maar ook voor de negatieve houding ten opzichte van de maatregelen 'zonneparken op land' en 'windparken op land'. Ook relevant zijn de dilemma's en vragen over de concrete invulling van maatregelen die volgen uit de argumenten van deelnemers van het burgerpanel. We vatten deze per maatregel hieronder samen.

Energieverbruik van bedrijven helpen verminderen

Deelnemers kiezen deze maatregel vooral omdat ze het een effectieve maatregel vinden om broeikasgassen te verminderen. Het is duidelijk dat deelnemers overtuigd zijn van het nut van deze maatregel, maar waar ze het niet over eens zijn is welke rol de provincie precies moet hebben bij deze maatregel. Deelnemers denken verschillend

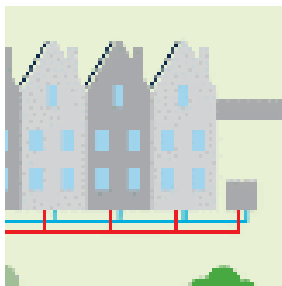
over de mate waarin de provincie bedrijven moet helpen bij het verminderen van energieverbruik. Moet de provincie het verminderen van energieverbruik van bedrijven vooral overlaten aan bedrijven zelf? Moet de provincie bedrijven stimuleren met subsidies? Of de provincie maatregelen invoeren die bedrijven verplichten tot verduurzaming?

1) Mogelijke vraag voor het burgerforum: Wat moet de rol van de provincie zijn bij het verminderen van energieverbruik van bedrijven (en wat moeten bedrijven zelf doen)?

Hieronder staan verschillende meningen van deelnemers over hoe de provincie deze vraag moet beantwoorden.

Rol overheid	Illustrerende quotes
Bedrijven moeten het zelf betalen	<i>"Bedrijfsleven is de grootste vervuiler en dient eigenlijk voor deze eigen kosten op te draaien."</i>
Maatregelen treffen	<i>"Grenzen stellen vanuit overheid: Helpen van de staat wordt al snel subsidiëren. Er mag ook gewoon begrensd worden."</i>
Helpen, maar niet vrijblijvend	<i>"Helpen, maar niet meer zo vrijblijvend. Het moet een zware verplichting worden."</i>
Samenwerken	<i>"Bedrijfsleven is de grootste vervuiler en dient eigenlijk voor deze eigen kosten op te draaien maar ivm werkgelegenheid en transitiefase heeft overheid hier wel een rol te vervullen."</i>
Bedrijven belonen die het goed doen	<i>"Eigenlijk is het helpen van bedrijven door geld te geven niet altijd goed en beter. Ik zou zeggen men krijgt een bonus als men minder energie gaat gebruiken en boete als men veel verbruikt."</i>
Faciliteren	<i>"Het helpen bestaat uit eenvoudige regelgeving en weinig administratie om aan vergunningen te komen."</i>
Subsidiëren	<i>"Bedrijfsleven helpen om energie te verminderen (informatie, subsidie) is prima... Soms hebben bedrijven maar een kleine zet nodig of handreiking om daartoe te willen overgaan."</i>

Bestaande huizen duurzamer maken

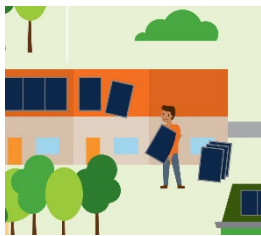

Deelnemers vinden de maatregel een goede 'deal' voor de maatschappij en voor individuen zelf. De baten zijn hoger dan de kosten. Deelnemers vinden dat deze maatregel veel oplevert wat betreft het verminderen van broeikasgassen zonder dat er partijen worden benadeeld. Volgens verschillende deelnemers is deze maatregel ook goed voor de energierekening van lage inkomens, die vaak in slecht geïsoleerde woningen wonen.

Wel vinden veel deelnemers dat er een duidelijk plan moet komen om het duurzamer maken van woningen betaalbaar te maken voor bewoners, bijvoorbeeld via meer financiële hulp. Hoewel deelnemers deze maatregel op grote schaal adviseren zijn sommige deelnemers sceptisch. Deze sceptische deelnemers vragen zich af of de maatregel wel reëel is voor de consument door de hoge kosten, of het niet beter is om huizen te slopen dan ze te verbouwen en ze vinden het moeilijk om te achterhalen welke subsidies er precies zijn. Het is dus niet alleen belangrijk dat de provincie financiële hulp geeft om huizen duurzamer te maken, maar ook dat deze financiële hulp goed toegankelijk is.

2) Mogelijke vraag voor het burgerforum: hoe kan de provincie ervoor zorgen dat inwoners sneller kiezen voor het duurzamer maken van hun huis?

Stimuleren van zonnepanelen op daken

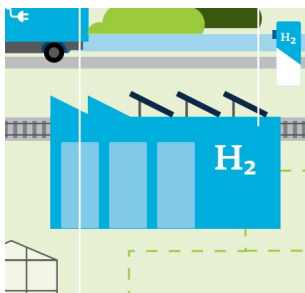

Een voordeel van deze maatregel vinden deelnemers dat er geen sprake is van ruimtebeslag en zeker als je de zonnepanelen op platte daken legt zit je volgens deelnemers niemand in de weg. Daarbij valt het op dat dit de enige van de 12 maatregelen is waar een grote groep deelnemers zegt dat het een makkelijke maatregel is om te realiseren. Deelnemers stellen geregeld de vraag hoe het kan dat er nog zo weinig zonnepanelen liggen op grote (openbare) gebouwen zoals scholen, sporthallen, bedrijventerreinen en ziekenhuizen. Het burgerforum zou een plan kunnen maken om dit te realiseren.

Veel deelnemers geven aan dat de provincie burgers financieel moet ondersteunen in de aanschaf van zonnepanelen voor op hun dak. Sommige deelnemers vinden dat deze ondersteuning wel moet zijn gericht op de mensen die ondersteuning nodig hebben.

3) Mogelijke vraag voor het burgerforum: Wat kan de provincie doen om ervoor te zorgen dat er zo snel mogelijk meer zonnepanelen komen te liggen op grote (openbare) gebouwen zoals scholen, sporthallen, parkeerterreinen, bedrijventerreinen en ziekenhuizen? En, hoe op daken van particulieren.

Meer gebruik maken van nieuwe energietechnieken

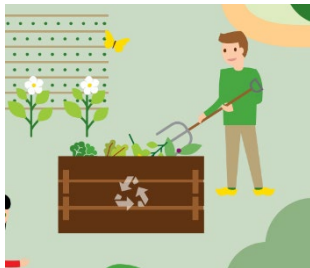
De technieken die vallen onder deze maatregel zijn waterstof, energie uit water, biobrandstoffen en het opslaan van broeikasgassen in de bodem. Deelnemers noemen de effectiviteit van nieuwe technieken vaak als reden waarom de provincie volgens hen moet inzetten op deze maatregel. Ook wordt genoemd dat het gebruiken van nieuwe technieken een positieve bijdrage zou kunnen leveren aan de werkgelegenheid. Wel zijn er deelnemers die zich afvragen of het stimuleren van nieuwe energietechnieken een taak is van de provincie of van de rijksoverheid.

Het valt op dat de ene groep deelnemers benadrukt dat het investeren in innovatie op zichzelf van waarde is, terwijl een tweede groep deelnemers juist hamert op voorwaarden waaraan voldaan moet worden om investeringen in innovatie te legitimeren. De groep deelnemers die juist wel voorwaarden stelt aan het stimuleren van innovaties noemt de volgende voorwaarden: 1) een techniek moet zich bewezen hebben; 2) de nieuwe technieken moeten wel betaalbaar blijven; 3) de nieuwe technieken moeten wel echt duurzaam zijn.

Een vraag aan het burgerforum zou dus kunnen zijn om te bepalen of er voorwaarden moeten worden gesteld aan het stimuleren van nieuwe technieken en zo ja welke voorwaarden.

4) Mogelijke vraag voor het burgerforum: onder welke voorwaarden moet de provincie nieuwe energietechnieken stimuleren?

Duurzamer maken van de landbouw

Ten eerste benadrukken veel deelnemers die deze maatregel kiezen dat het duurzamer maken van de landbouw volgens hen nodig is. Deze deelnemers geven ook aan dat Nederlandse boerenbedrijven niet moeten produceren voor de export.

“Wat mij betreft is het ook niet nodig dat we in Nederland en zeker ook onze provincie (pluim)vee fokken om vervolgens met vrachtwagens en boten naar andere delen over de hele wereld te verzenden.”

Daarbij zijn er deelnemers die vinden dat met name grote boerenbedrijven (of juist boeren die vooral produceren voor de export) moeten verduurzamen (terwijl kleinschalig en lokaal boeren moet worden gestimuleerd). Maar er is ook een deelnemer die het niet eerlijk vindt dat boeren nu worden gestimuleerd om te stoppen met intensieve veehouderij, terwijl in het verleden door de overheid juist is gestimuleerd om hier meer op in te zetten. Een knoop die door het burgerforum zou kunnen worden doorgehakt is of er in het beleid een onderscheid moet worden gemaakt tussen verschillende typen boeren.

5) Mogelijke vraag voor het burgerforum: moet de provincie bij het verduurzamen van de landbouw onderscheid maken tussen boerenbedrijven? Bijvoorbeeld tussen grote en kleine bedrijven, biologische en niet biologische bedrijven of bedrijven die vooral voor het buitenland produceren of vooral voor de Nederlandse markt?

Ten tweede valt het op dat deelnemers veel verschillende dimensies noemen waar volgens hen rekening mee moet worden gehouden bij het verduurzamen van de landbouw. Het moet volgens deze deelnemers duidelijk zijn dat er

ook gekeken wordt naar andere sectoren, de transitie moet in samenspraak met boeren worden gerealiseerd, boeren moeten worden geholpen bij de transitie, de transitie moet toekomstbestendig zijn en boeren moeten volgens sommige deelnemers van supermarkten een hogere prijs kunnen krijgen als zij duurzaam produceren. Hieronder een paar quotes die de verschillende dimensies weergeven.

“In elke sector moet gekeken worden naar verduurzaming, daarin is de landbouw niet uitgesloten. Hier is ook al veel veranderd maar ik vermoed ook nog genoeg te winnen, net als in de transport sector.”

“De maatregelen die het kabinet wil zijn voor de CO₂ misschien noodzakelijk maar de kille cijfers zijn als een feit gebracht waar niet over te discussiëren is. De bedrijven hebben allemaal een (gedoog)vergunning gekregen en een lening van de bank. Het lijkt wel of je een bouwvergunning hebt gekregen voor het bouwen van een huis en als het huis klaar is wijzigingen moet aanbrengen of zelfs afbreken. Boeren willen volgens mij best verduurzamen of kleiner worden. Maar dan moet er langdurig gecompenseerd worden voor vergoeding van geleden omzetverlies of een natuur beheersvergoeding. Want de inkooporganisaties van de supermarkten blijven wereldmarktprijzen bieden. Het zou goed zijn dat er gepraat wordt met de boeren bijvoorbeeld in de vorm van een burgerberaad.”

“Verduurzamen van de landbouw is heel belangrijk. De provincie moet lef tonen en verstreckende maatregelen durven nemen en ondertussen de boeren ondersteunen.”

“Help de boeren!!! Maar ook de aanverwante bedrijven. Sla de armen in een. Maak er mooie moderne bedrijven van en laat ze samenwerken.”

“Veeteelt moet kleinschaliger, biologischer, en niet alleen op export gericht zijn. Vleesprijs onafhankelijk, en niet door multinationals (supermarktketens) laten bepalen.

“Zorg dat het duidelijk is wat op de lange termijn de bedoeling is zodat er niet constant onzekerheid is over wat er nu weer gaat komen. Zorg dat er een goede levensvatbare landbouw is, want we moeten zo min mogelijk afhankelijk zijn van het buitenland als het om ons voedsel gaat. Het zou ook mooi zijn als consumenten meer gestimuleerd worden Nederlandse producten te kopen. Je hebt dan al een stuk minder CO₂ uitstoot en voedsel uit een goed gecontroleerde keten. Dit zou al kunnen door in de supermarkten op Nederlandse producten rood-wit-blauwe vlag stickers te plakken zodat de consument duidelijk kan zien dat het om een Nederlands product gaat. Nu is dit vaak niet duidelijk. En ik denk dat als hier duidelijkheid in is dat veel consumenten het Nederlandse product boven het buitenlandse product zullen verkiezen.”

“Er zal beter moeten worden omgegaan met onze voedselproductie. De grotere boeren zullen moeten inkrimpen en samen met de overheid een duurzame oplossing moeten vinden. Kleinschaliger met oog voor natuur en omgeving. Dit mag echter niet ten koste gaan van onze voedselproductie. Als we meer producten uit het buitenland halen, zorgt dit ook voor meer uitstoot.”

Bosgebieden beschermen en uitbreiden

Het valt op dat een groot aantal deelnemers het beschermen en uitbreiden van bossen als een fundamentele waarde zien die verder gaat dan het reduceren van CO₂-uitstoot.

“Wij als mensen hebben al meer dan genoeg ruimte ingenomen op deze planeet, het is tijd dat we gebieden terug gaan geven aan de dieren waarmee we samen moeten leven.”

“Natuur is van der Heere en moet beschermd en onderhouden worden.”

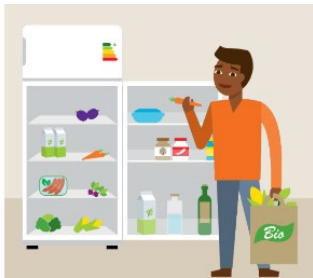
Deelnemers noemen relatief vaak dat het uitbreiden en beschermen van bossen positieve effecten geeft zoals verbeteren van de biodiversiteit, zorgen voor minder luchtvervuiling en verkoeling, verbeteren van ontspanning en recreatiemogelijkheden. Daarbij valt het op dat veel deelnemers vinden dat de provincie zich ook moet focussen op vergroening binnen de bebouwde kom.

6) Mogelijke vraag voor het burgerforum: wat kan de provincie doen om het vergroenen van bebouwd gebied te stimuleren?

Er is verschil van mening tussen deelnemers aan de raadpleging of de provincie alleen moet inzetten op het onderhoud van bossen of dat er ook moet worden geprobeerd om bossen uit te breiden.

7) Mogelijke vraag voor het burgerforum: moet de provincie alleen inzetten op het beschermen en onderhouden van bossen of ook op uitbreiding van bossen?

Zorgen dat we minder voedsel verspillen

Als we kijken naar de argumenten die deelnemers geven voor deze maatregel, dan valt het op dat deelnemers dit een sympathieke maatregel vinden, die zij moreel wenselijk vinden.

“Dat is logistiek praktisch en moreel wenselijk.”

“Verspilling is absoluut niet acceptabel in een wereld waar hongersnood heerst.”

Naast morele argumenten vindt een grote groep deelnemers het goed als de provincie inzet op bewustwording en gedragsverandering probeert te realiseren. Verschillende deelnemers benadrukken dat dit positieve lange termijn effecten kan hebben.

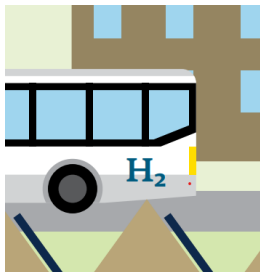
Het voorkomen van voedselverspilling wordt niet alleen gezien als een middel om broeikasgassen te reduceren, maar deelnemers zien het ook als een middel om afval te reduceren en om dierenleed te voorkomen. Het valt op dat er maar weinig deelnemers zijn die kritisch zijn op deze maatregel. Daarnaast valt het relatief veel deelnemers concrete oplossingen noemen om voedselverspilling te voorkomen. Het burgerforum zou op basis van deze voorstellen een plan kunnen verzinnen om voedselverspilling te voorkomen. Wanneer het burgerforum dit thema kiest, dan kan dit tegelijkertijd tot extra bewustwording leiden onder Gelderlanders.

8) Mogelijke vraag voor het burgerforum: wat kan de provincie doen om voedselverspilling te voorkomen?

Hieronder vatten we de ideeën samen in bullets.

- Stimuleer lokale productie, daar wordt minder verspild dan bij massaproductie;
- Stimuleer dat mensen zelf voedsel produceren in moestuinen;
- Stimuleer dat overgebleven voedsel aan daklozen, asielzoekerscentra of de voedselbank wordt gegeven;
- Belast verspilling door supermarkten en distributiecentra;
- Verbiedt 'all you can eat' restaurants
- Ontmoedig voorverpakte porties, zodat je zelf meer invloed hebt op de hoeveelheden die je koopt.
- Geef mensen de mogelijkheid om zelf fruit, groenten en vlees af te wegen waardoor minder verspilling plaatsvindt.
- Etenswaren moeten aangeven 'ten minste houdbaar tot' en 'houdbaar tot'. Dan kan de consument beter een afweging maken. 'Ten minste houdbaar tot' is vaak veel te streng.
- Stimuleer een app zoals too good to go.
- Kijk naar de hele voedselketen. Er moeten minder strenge eisen worden gesteld aan het uiterlijk van groente en fruit zodat telers minder hoeven weg te gooien.

Schoner maken van vervoer met de auto en de bus

Verschillende deelnemers geven de voorkeur aan deze maatregel, omdat het een grote invloed kan hebben op de reductie van de uitstoot van broeikasgassen. Daarnaast zijn er verschillende deelnemers die aangeven dat een voordeel van de maatregel is dat luchtvervuiling wordt teruggedrongen en dat het ook goed is voor de biodiversiteit.

Het valt op dat veel deelnemers in hun argumentatie de voordelen en nadelen van één of meer modaliteiten noemen. Ze vragen zich bijvoorbeeld af hoe duurzaam de elektrische auto is als je kijkt naar de ecologische footprint en of het stimuleren van de elektrische auto niet vooral in het voordeel is van de hoge inkomens. Sommige deelnemers stellen voor om het openbaar vervoer goedkoper of zelfs gratis te maken, terwijl andere deelnemers juist voorstellen om de toegankelijkheid en de dekkingsgraad van het openbaar vervoer te vergroten. Ook zijn er deelnemers die vooral vinden dat de overheid fietsen, lopen en thuiswerken moet stimuleren en aan de andere kant autogebruik moet ontmoedigen. Voor het burgerforum kan het interessant zijn om na te denken over specifiek beleid voor de verschillende modaliteiten.

9) Mogelijke vraag voor het burgerforum: moet de provincie vooral autogebruik ontmoedigen of juist duurzaam personenvervoer (lopen, fietsen, OV en elektrische of waterstofauto's) stimuleren? En, hoe moet dit gebeuren?

Duurzame plannen in de bouw ondersteunen

Deelnemers die deze maatregel adviseerden gaven vooral aan dat hij toekomstgericht is. Het nemen van deze maatregel zorgt volgens hen voor positieve langetermijneffecten. Ook geeft men aan het prettig te vinden dat als er gebouwd wordt het meteen op de goede manier gebeurt en dat er niet later nog dingen moeten worden hersteld.

Er zijn deelnemers die vinden dat de provincie subsidie moet geven op het gebruik van duurzame materialen en duurzame bouwtechnieken, maar het valt op dat een groep deelnemers aangeeft dat de provincie niet zozeer duurzame plannen in de bouw moet ondersteunen, maar dat de provincie dit moet afdwingen.

10) Mogelijke vraag voor het burgerforum: moet de provincie (onder bepaalde voorwaarden) afdwingen dat huizen duurzaam worden gebouwd?

De deelnemers aan de raadpleging die kritischer zijn op deze maatregel vragen zich vooral af of de maatregel wel rechtvaardig is gezien de problemen op de woningmarkt. Zij vrezen dat de maatregel ervoor zorgt dat de aankoop prijs van nieuwbouwhuizen hierdoor nog hoger wordt, waardoor deze huizen nog moeilijker te betalen worden dan ze nu al zijn.

11) Mogelijke vraag voor het burgerforum: als duurzame huizen duurder zijn en daardoor leiden tot minder gebouwde woningen, hoe moet de provincie dan de belangen van mensen die nu een woning zoeken en de positieve duurzaamheidseffecten (op lange termijn) van duurzaam bouwen tegen elkaar afwegen?

Schoner maken van het goederenvervoer

Deelnemers die deze maatregel selecteerden vinden dit een effectieve maatregel om broeikasgassen te verminderen. Ze noemen ook overige voordelen zoals het verminderen van luchtvervuiling. Deelnemers vragen zich wel af in hoeverre de provincie in deze sector het verschil kan maken of dat dit vooral een vraagstuk is dat op Europees niveau moet worden opgepakt.

Net als bij de maatregel 'energieverbruik van bedrijven verminderen' valt het op dat Gelderland anders denken over de mate waarin goederenvervoerders door de overheid moeten worden geholpen bij het verminderen van uitstoot van broeikasgassen. Sommige deelnemers vinden dat de provincie maatregelen moet treffen via regelgeving vervoerders moet dwingen om te verduurzamen. Andere deelnemers vinden dat de provincie moet werken met pilots en zich moet richten op kennisoverdracht en voorlichten. Weer andere deelnemers vinden dat de provincie financiële steun moet geven aan vervoersbedrijven.

12) Mogelijke vraag voor het burgerforum: Wat moet de rol zijn van de provincie en van goederenvervoerders zelf bij het verminderen van energieverbruik van vervoersbedrijven?

Verschillende deelnemers benadrukken dat er vooral eisen moeten worden gesteld aan goederenvervoer in steden en dorpskernen.

“Maak vooral een einde aan de logistieke waanzin qua pakketjes. Maak per wijk een afhaalpunt die open is of met code te openen is.

“Laat websites de klanten betalen per kilometer ipv vast bedrag of gratis bezorgen.”

13) Mogelijke vraag voor het burgerforum: op welke manier moet de provincie goederenvervoer en pakketdiensten in steden en dorpskernen proberen te verminderen?

Windmolens op land

Een beperkt aantal deelnemers is in haar argumentatie zeer positief over het plaatsen van windmolens. Deze deelnemers geven aan dat alles uit de kast moet worden gehaald om klimaatverandering tegen te gaan. Positieve deelnemers geven aan dat windmolens stabiel zijn qua opwek dan zonnepanelen. Verschillende positieve deelnemers geven aan dat ze het plaatsen van windmolens met name kansrijk achten als dit langs snelwegen en op industrieterreinen kan of in gebieden waar weinig mensen wonen. Verschillende deelnemers vragen zich af of de footprint van een windmolen per saldo wel positief is. Net als bij het plaatsen van zonnepanelen en het stimuleren van het gebruik van elektrische auto's bestaan er vragen over de mate waarin het elektriciteitsnet wel klaar is voor grootschalige toepassing van windmolens op land en wat de ontwikkelingen zijn rond opslag van energie. Daarbij zijn er vragen of geluidsoverlast en landschapsvervuiling kan worden beperkt. Tot slot valt het op dat veel deelnemers tegenargumenten noemen als we dit vergelijken met de andere maatregelen. Deelnemers geven aan dat ze windmolens lelijk vinden en te veel ruimte vinden innemen. Ook maken ze zich zorgen over gezondheidsproblemen en de effecten voor vogels.

14) Mogelijke vraag voor het burgerforum: Op welk soort locaties en onder welke voorwaarden zijn windmolens acceptabel?

Zonneparken op land

Het bouwen van zonneparken op land is de minst populaire maatregel in de raadpleging. De argumenten die deelnemers noemen die positief of juist kritisch zijn over zonneparken op land komen sterk overeen met de argumenten die worden genoemd door deelnemers in hun motivatie voor of tegen windparken op land. Een reden waarom windparken beter scoren dan zonneparken is dat windparken minder ruimte innemen. Maar de belangrijkste reden is dat veel deelnemers aangeven zonneparken pas acceptabel te vinden wanneer er eerst optimaal gebruik is gemaakt van zonnepanelen op daken.

“Eerst daken, dan pas land. We krijgen hier later spijt van.”

“Zonneparken zijn pure grondverspilling en landschapsvervuiling. Die zonnepanelen kunnen ook op daken van bedrijven en huizen liggen. Grond is kostbaar en voor zoveel andere dingen nodig.”

“Zonnepanelen die nog meer groene ruimte kosten moeten we niet willen; zeker als er nog tientallen vierkante kilometers aan lege daken van bedrijfsgebouwen zijn.”

15) Mogelijke vraag voor het burgerforum: in hoeverre moet de inzet van de provincie op zonneparken afhangen van de mate waarin er al is ingezet op zonnepanelen op daken?

Ervaringen van deelnemers

Deelnemers zijn zeer positief over de klimaatraadpleging. 81% zegt dat de provincie deze methode vaker moet toepassen. Dit percentage is hoger dan bij andere raadplegingen die de laatste jaren zijn uitgevoerd. Het gemiddelde cijfer dat deelnemers aan de raadpleging gaven was een 7,2. Dit hoger dan de raadpleging rond Windenergie in Amsterdam waar deelnemers ook een cijfer konden geven aan de raadpleging (gemiddeld een 6,3). Deelnemers vonden de raadpleging een fijne manier om mee te praten over klimaatbeleid. Ze vonden het prettig dat ze hun adviezen konden toelichten en nuanceren. Verschillende deelnemers gaven aan door het onderzoek meer begrip te hebben gekregen voor overheidsdilemma's rond klimaatbeleid.

89% van de deelnemers vindt dat de provincie zowel de adviezen van burgers als experts in overweging moet nemen. 7% van de deelnemers vindt dat de overheid alleen moet kijken naar adviezen van burgers en dus adviezen van experts moet negeren. 4% vindt dat de overheid uitsluitend moet luisteren naar experts.

Vragen over het burgerpanel

Wie hebben er meegedaan aan het onderzoek?

De raadpleging van het burgerpanel vond plaats tussen 28 juni en 1 augustus 2022. Het onderzoek is allereerst uitgevoerd door een representatieve groep Gelderlanders. De representatieve groep deelnemers is aan de hand van loting geselecteerd: er zijn 30.000 brieven aan Gelderlanders verstuurd met de vraag om mee te doen aan het onderzoek. Daarbij is rekening gehouden met de verdeling van geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. Er deden 1943 Gelderlanders mee via deze route. Omdat met name praktisch geschoolde jongeren ondervertegenwoordigd waren vroegen we aan panelbureau Dynata om extra deelnemers te rekruteren, voornamelijk uit deze groepen. In totaal deden 658 Gelderlanders mee vanuit dit panel. Samen vormen deze 2601 deelnemers een representatieve afspiegeling van de bewoners van Gelderland op de kenmerken leeftijd, geslacht en opleidingsniveau.

De raadpleging is op 28 juni ook opengesteld voor Gelderlanders die geen brief hadden gekregen of niet in het panel zaten. Dit noemen we de ‘open raadpleging’. Via deze weg deden 762 Gelderlanders mee.

Konden tegenstanders van klimaatbeleid ook op een goede manier hun mening geven?

De raadpleging bestond uit drie onderdelen. In het eerste gedeelte kregen deelnemers een aantal algemene vragen over hun mening over klimaatbeleid. Aan het burgerpanel werd gevraagd in hoeverre zij het eens zijn met de volgende stellingen:

- Ik twijfel aan hoe erg klimaatverandering is
- Ik maak mij zorgen om klimaatverandering
- Ik vind dat de Nederlandse overheid meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan
- Ik vind dat provincie Gelderland meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan

Deelnemers kregen vervolgens de mogelijkheid om hun keuzes te onderbouwen, waardoor ook tegenstanders van klimaatmaatregelen in staat werden gesteld om hun waarden, voorkeuren en zorgen door te geven.

Wanneer deelnemers het oneens waren met de laatste stelling kregen zij de vraag of zij wilden meedenken over maatregelen die als doel hebben om de klimaatdoelstellingen van de provincie te halen. Als zij aangeven dit niet te willen doen, dan konden ze keuzes die gaan over het halen van klimaatdoelen overslaan. Hierdoor werden Gelderlanders die twijfelen aan de noodzaak van klimaatbeleid in staat gesteld om hun waarden en zorgen door te geven, terwijl zij tegelijkertijd niet gedwongen werden om mee te denken binnen de kaders van het Gelderse klimaatbeleid zijnde de doelstelling om broeikasgassen met 55% terug te dringen.

Aan het eind werd aan deelnemers gevraagd hoe zij hun deelname aan de raadpleging waardeerden. Deelnemers die het oneens zijn met de stelling dat Gelderland meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan geven gemiddeld genomen een voldoende aan de raadpleging.

Hoe weet je dat het burgerpanel representatief is?

Wanneer je representatieve en betrouwbare uitspraken wilt doen over de voorkeuren van Gelderlanders over klimaatbeleid, dan is het niet per se nodig om alle Gelderlanders te bevragen. Het is ook mogelijk om een aantal vragen voor te leggen aan een random getrokken steekproef. Een steekproef is als het ware een miniatuur van de bevolking. In dit geval hebben we een steekproef getrokken door 30.000 brieven in de bus te doen. In de ideale

situatie lijkt de steekproef qua relevante kenmerken precies op de populatie. We weten dat voorkeuren voor klimaatbeleid kunnen verschillen tussen mannen en vrouwen en ook tussen jongeren en ouderen. Dus dan wil je dat de verhouding man/vrouw en de verhouding jong/oud in de steekproef hetzelfde is als in de bevolking. Toen we naar de kenmerken van de deelnemers keken die via een brief waren uitgenodigd zagen we dat bepaalde groepen minder geneigd waren om op deze manier mee te doen. Dit was bijvoorbeeld het geval voor laagopgeleide jonge mannen en voor oudere vrouwen. We hebben daarom aan het panelbureau Dynata gevraagd om extra deelnemers te werven en de nadruk te leggen op deze groepen. Toen we klaar waren met de dataverzameling zagen we dat nog steeds meer hoogopgeleiden hadden meegedaan in vergelijking tot laagopgeleiden. Het is daarom belangrijk om hiervoor te corrigeren door herweging toe te passen.

Herwegen betekent dat we in de analyse meer gewicht hebben toegekend aan de antwoorden van deelnemers die ondervertegenwoordigd zijn in de steekproef en juist minder gewicht hebben toegekend aan de deelnemers die oververtegenwoordigd zijn. Kort gezegd hebben we het volgende gedaan:

1. We hebben de deelnemers in groepen ingedeeld: 2 voor geslacht, 3 voor opleidingsniveau en 5 voor leeftijd. Samen levert dat 30 groepen op ($2 \times 3 \times 5 = 30$).
2. We hebben de verdeling van de deelnemers over deze groepen vergeleken met de verdeling van het aantal mensen in de populatie.
3. Vervolgens hebben we een wegingsfactor gekoppeld aan elke groep. Deze wegingsfactor zorgt dat de antwoorden van een specifieke groep zwaarder tellen als er relatief weinig deelnemers in de groep zitten. En dat de antwoorden minder zwaar meetellen als er relatief veel deelnemers in deze groep zitten.

Vanuit het onderzoek kunnen betrouwbare en representatieve uitspraken worden gedaan over voorkeuren van de Gelderse bevolking, maar natuurlijk zijn er altijd onzekerheden. De foutmarge bij de kwantitatieve resultaten is ongeveer 2%. Wat betekent dit? Stel dat in het onderzoek wordt gezegd dat de provincie voor 50% moet inzetten op een maatregel, dan kunnen we met 95% zekerheid zeggen dat onder de gehele Gelderse bevolking deze inzet tussen de 48% en 52% zal liggen.

Inhoud

Management samenvatting	3
Samenvatting.....	5
Achtergrond	5
Hoofresultaten	5
Welke onderbouwingen gebruiken leden van het burgerpanel?	9
Ervaringen van deelnemers	18
Vragen over het burgerpanel	19
Inhoud	21
1. Introductie	23
2. Methode	24
De PWE-methode.....	24
Opzet van dit onderzoek	24
Overige vragen.....	33
Dataverzameling.....	34
Analyses	42
3. Hoofresultaten	44
3.1 Mening over klimaatbeleid	44
3.2 Op welke maatregelen moet provincie Gelderland inzetten?	46
3.3 Welke groepen kunnen we onderscheiden?	52
3.4. Welke argumenten geven deelnemers voor hun keuzes? En wat zijn de knopen die het burgerforum kan doorhakken?	53
Energieverbruik van bedrijven helpen verminderen	54
Bestaande huizen duurzamer maken.....	57
Stimuleren van zonnepanelen op daken	60
Meer gebruik maken van nieuwe energietechnieken	62
Duurzamer maken van de landbouw	66
Bosgebieden beschermen en uitbreiden	73
Zorgen dat we minder voedsel verspillen	76
Schoner maken van vervoer met de auto en de bus.....	78

Duurzame plannen in de bouw ondersteunen.....	82
Schoner maken van het goederenvervoer	86
Windmolens op land.....	89
Zonneparken op land	92
3.5 Welke argumenten geven deelnemers met negatieve percepties op klimaatbeleid?	95
De provincie doet al genoeg.....	95
Klimaatverandering niet overdrijven.....	95
Druppel op een gloeiende plaat.....	96
De koers van het klimaatbeleid is niet goed	96
Er zijn grotere problemen dan klimaatverandering	97
De lusten en lasten van klimaatbeleid worden niet eerlijk verdeeld	97
Wantrouwen naar de overheid	98
4. Overige resultaten	100
Stellingen over klimaat	100
Hoe hebben deelnemers het onderzoek ervaren?	103
Wat vonden deelnemers goed aan de raadpleging en wat kon er beter?.....	107
5. Referenties.....	111

1. Introductie

De Nederlandse overheid heeft met andere Europese landen afgesproken om meer actie te ondernemen om klimaatverandering tegen te gaan. In 2020 hebben de EU-landen afgesproken om in 2050 klimaatneutraal te zijn, dat wil zeggen dat er netto geen emissies van broeikasgassen meer zijn. Om dit doel te kunnen halen hebben EU-landen afgesproken om het emissiedoel van 2030 aan te scherpen naar 55% emissiereductie ten opzichte van 1990 (EU, 2020). Deze aanscherping zal ook leiden tot aanvullende maatregelen om de uitstoot van broeikasgassen te verlagen in Nederland.

De provincie Gelderland heeft een klimaatplan gemaakt om te zorgen voor minder broeikasgassen. Hierin staan veel verschillende klimaatmaatregelen die de provincie neemt om de uitstoot van broeikasgassen te verlagen en om dus bij te dragen aan de Nederlandse doelstellingen.

Maar wat vinden de inwoners van deze plannen? Dit is nog niet onderzocht. Om dit te onderzoeken voeren we met een burgerpanel een online raadpleging uit. Dit doen we op basis van de Participatieve Waarde Evaluatie (PWE) methode. De essentie van een PWE is dat burgers een advies kunnen geven over een keuzevraagstuk van de overheid. Burgers worden als het ware op de stoel van de overheid gezet. Het keuzevraagstuk van een overheid wordt nagebootst in een online omgeving. Vervolgens wordt aan burgers gevraagd wat zij zouden adviseren als zij in de schoenen van de beleidsmaker zouden staan. PWE is in Nederland al eerder toegepast voor het opstellen van coronabeleid op de lange termijn (Geijssen et al., 2022). Ook werd deze methode ingezet voor de evaluatie van transportbeleid (Mouter et al., 2021a), in de energietransitie (Mouter et al., 2021b) en beleid ter bescherming tegen overstromingen (Mouter et al., 2021c).

De resultaten van de PWE zullen worden gebruikt door een burgerforum, dat mede op basis van deze resultaten een advies geeft aan provincie Gelderland over eventuele aanpassingen aan het Gelders Klimaatplan 2023-2030. De provincie gebruikt de adviezen uit dit rapport en van het burgerforum voor het herijken van het Gelders Klimaatplan.

2. Methode

De PWE-methode

PWE is een methode die gebruikt kan worden om te achterhalen hoe grote groepen burgers in een specifieke context publieke waarden wegen en hoe zij vinden dat waarden concreet moeten worden vertaald in beleid. De essentie van een PWE is dat een keuzesituatie van de beleidsmaker zo goed mogelijk wordt nagebootst waardoor burgers het dilemma kunnen doorleven. Op een laagdrempelige manier zien burgers het vraagstuk. Ze krijgen een overzicht van de gevolgen van de beleidsopties en de beperkingen die er zijn. In een PWE geven burgers een advies en kunnen zij hun advies onderbouwen. Dit levert een scherp beeld op van hun voorkeuren, van gemeenschappelijke waarden en hoe deze waarden volgens burgers moeten worden vertaald in beleid. Daarnaast geeft het inzicht in welke zorgen er achter weerstand zitten.

In Nederland zijn PWE's toegepast rond klimaatbeleid, coronabeleid, waterveiligheidsbeleid, het betrekken van burgers bij aanpassingen aan het stelsel medische rijgeschiktheid, het betrekken van burgers bij besluitvorming over Schiphol en het betrekken van wetenschappers bij (het aanpassen van) het systeem van onderzoeksfinanciering. Meer informatie over de PWE-methode is te vinden op: www.tudelft.nl/pwe en www.populytics.nl.

Een sterk punt van PWE is dat de methode goed aansluit bij de participatiebehoeften van het 'stille midden'. De methode is laagdrempelig, deelname kost ongeveer 20 minuten en je kan meedoen waar en wanneer je maar wilt. Dit zorgt ervoor dat niet alleen de 'usual suspects' meedoen aan een PWE. Aan de andere kant vindt de middengroep dat methoden als een opiniepeiling of een referendum een complex vraagstuk te veel platslaan tot een 'Ja/Nee-keuze'. Een PWE gaat een stuk verder omdat deelnemers hun voorkeuren kunnen uiten op basis van een totaalplaatje van beleidsopties en effecten. Deelnemers krijgen de kans om beleidsopties in samenhang te beoordelen, ze kunnen hun voorkeuren motiveren en nuanceren en eigen ideeën aandragen.

Opzet van dit onderzoek

Het doel bij het ontwerpen van een PWE is om een keuzevraagstuk van de beleidsmaker zo goed mogelijk na te bootsen. In dit ontwerpproces proberen we ervoor te zorgen dat het vraagstuk zo wordt nagebootst dat verschillende groepen burgers op een goede manier hun waarden, voorkeuren en zorgen kunnen doorgeven aan beleidsmakers en dat de kans tegelijkertijd zo groot mogelijk is dat de uitkomsten van de raadpleging handelingsperspectieven opleveren voor beleidsmakers.

Bij het ontwerpen van een PWE moeten er soms oplossingen worden gezocht om deze doelen allebei te behalen. In het ontwerptraject gaven beleidsmakers aan dat het behalen van een reductie van 55% aan broeikasgassen ten opzichte van 1990 als uitgangspunt moest worden genomen van de raadpleging omdat hier zowel op nationaal niveau als op provinciaal niveau overeenstemming over was bereikt. De vraag die in de raadpleging centraal zou moeten staan was dus hoe Gelderlanders vinden dat deze doelstelling moet worden ingevuld. Voor groepen burgers die twijfelen over de ernst van klimaatverandering en de wenselijkheid van klimaatmaatregelen geldt waarschijnlijk

dat zij dit uitgangspunt niet zullen steunen en we willen ook deze groep burgers in staat stellen om hun waarden, voorkeuren en zorgen door te geven.

Om aan beide doelen tegemoet te komen hebben we besloten om de raadpleging te starten met een aantal algemene vragen over meningen van deelnemers over klimaatbeleid. Concreet werd aan deelnemers gevraagd in hoeverre zij het eens zijn met de volgende stellingen:

- Ik twijfel aan hoe erg klimaatverandering is
- Ik maak mij zorgen om klimaatverandering
- Ik vind dat de Nederlandse overheid meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan
- Ik vind dat provincie Gelderland meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan

Deelnemers kregen vervolgens de mogelijkheid om hun keuzes te onderbouwen, waardoor ook tegenstanders van klimaatmaatregelen in staat werden gesteld om hun waarden, voorkeuren en zorgen door te geven.

Wanneer deelnemers het oneens waren met de laatste stelling kregen zij de volgende tekst te zien.

We vroegen je net of provincie Gelderland meer moet doen om klimaatverandering tegen te gaan. Je hebt geantwoord dat je het daarmee oneens bent. In het volgende deel van het onderzoek vragen wij je om maatregelen te kiezen die de uitstoot van broeikasgassen terug kunnen dringen. Misschien is het lastig om hierover mee te denken, als je vindt dat de provincie niet veel hoeft te doen tegen klimaatverandering. Toch vragen wij je dit in te vullen. De provincie is namelijk ook geïnteresseerd in de mening van bewoners die **niet** vinden dat Gelderland meer moet doen om klimaatverandering tegen te gaan.

Deelnemers konden vervolgens aangeven dat zij wel of geen advies wilden geven over het Gelders Klimaatplan. Hierdoor werden Gelderlanders die twijfelen aan de noodzaak van klimaatbeleid in staat gesteld om hun waarden en zorgen door te geven, terwijl zij tegelijkertijd niet gedwongen werden om mee te denken binnen de kaders van het Gelderse klimaatbeleid zijnde de doelstelling om broeikasgassen met 55% terug te dringen.

Het ontwerpproces van de PWE keuzetaak

Het ontwerpproces van de PWE keuzetaak zijn we gestart met een bestudering van de individuele maatregelen uit het Gelders Klimaatplan 2023-2030 (pagina 81-85). In het Gelders Klimaatplan staan alleen maatregelen die vóór 2030 kunnen helpen tegen klimaatverandering. Het bouwen van kerncentrales zit daarom bijvoorbeeld niet in het klimaatplan. Het bouwen van een kerncentrale duurt namelijk minimaal 10 jaar. Deze optie is dus ook niet meegenomen in de PWE raadpleging.

Het aantal maatregelen in dit klimaatplan bleek te groot om voor te leggen in een PWE raadpleging. Onze ervaring is dat deelnemers het prettig vinden om 5 tot 14 maatregelen te beoordelen in een PWE raadpleging. De eerste stap was om alle maatregelen te bekijken vanuit de 5 verschillende domeinen die provincie Gelderland hanteert: Gebouwde omgeving, Mobiliteit, Industrie en bedrijven, Landgebouw en landgebruik en Elektriciteit. Hierbij volgt provincie Gelderland het nationale klimaatakkoord. Per domein is in het Gelders klimaatakkoord 2021-2030 een top 3 van maatregelen geformuleerd. Enkele van deze maatregelen waren in het onderzoek samen te nemen en andere

maatregelen waren zo verschillende dat ze apart benoemd moesten worden. Zo zijn we uiteindelijk op 12 maatregelen gekomen.

Klimaatmaatregelen die onderdeel uitmaken van de keuzetaak hebben twee effecten: een procentuele reductie in broeikasgassen (ten opzichte van 1990) en impact op het beschikbare overheidsbudget voor de financiering van klimaatmaatregelen. De procentuele reductie in broeikasgassen van klimaatmaatregelen is gebaseerd op de cijfers van het Gelders Klimaatplan 2021-2030 op pagina's 81-85. In het Gelders Klimaatplan staat een maximum en minimum mogelijke reductie per klimaatmaatregel aangegeven. Omdat klimaatmaatregelen zelden maximaal effectief zijn, hebben we in de raadpleging het gemiddelde van dit minimum en maximum genomen als effect voor de klimaatmaatregel.

Bijna alle klimaatmaatregelen fungeren in samenspel met andere partijen. Dat wil zeggen dat de provincie enkel het beoogd effect van een klimaatmaatregel kan bereiken als ook de Rijksoverheid, de gemeentes, bedrijven en soms ook burgers een investering doen. Om niet het verkeerde beeld te geven dat het budget beschikbaar gemaakt door provincie Gelderland toereikend zou zijn voor het volledig realiseren van de klimaatmaatregelen is besloten de invloed van de maatregelen op het beschikbare geld van de overheid op een abstractere manier weer te geven. De kosten per klimaatmaatregel zijn in beginsel gebaseerd op de maximale kosten van de maatregelen (zoals beschreven in het Gelders Klimaatplan 2021-2030, pp. 81-85). Voor de maatregelen waar extern of ander budget voor beschikbaar is zijn de cijfers aangeleverd door de provincie Gelderland. De klimaatmaatregelen zijn vervolgens op een puntenschaal van 1 tot en met 5 gezet (1 verwijzend naar de goedkoopste klimaatmaatregelen, en 5 verwijzend naar de duurste klimaatmaatregelen) en vermenigvuldigt met 4 (dit omdat elke klimaatmaatregel 5 levels heeft: van minimaal tot maximaal en de kleinste eenheid dus 4 moet zijn). Het resulterende cijfer wordt in de keuzetaak weergegeven als het percentage van het budget dat door de overheid moet worden ingezet om de klimaatmaatregel te realiseren. De deelnemer kan in totaal maximaal 100% van het overheidsbudget inzetten om het beoogde doel van 55% reductie in broeikasgassen te behalen.

Uiteraard bestaan er onzekerheden rond de schattingen die we hebben gemaakt. Dit benadrukten we door de volgende tekst op te nemen in de raadpleging

Voor elke maatregel zie je hoeveel de uitstoot van broeikasgassen door die maatregel maximaal omlaag kan gaan. En je ziet wat de maatregel maximaal kost. We geven je daarover de beste informatie die we op dit moment hebben. Hiervoor hebben we eerdere onderzoeken en adviezen van deskundigen gebruikt. Maar het zijn schattingen: Het echte effect en de echte kosten van een maatregel kun je van tevoren nooit helemaal precies berekenen.

Zoals in de vorige alinea aangegeven is een complexiteit in het beschrijven van de 12 klimaatmaatregelen dat provincie Gelderland keuzes over klimaatmaatregelen maakt samen met anderen zoals gemeentes, bedrijven, de rijksoverheid en bewoners. Welke klimaatmaatregelen er precies komen, kan de provincie dus niet helemaal zelf beslissen. We zijn hiermee omgegaan door dit expliciet aan te geven aan deelnemers van de raadpleging. We maakten aan hen duidelijk dat de uitkomsten van dit onderzoek door de provincie zullen worden gebruikt om te bepalen op welke klimaatmaatregelen wel en niet wordt ingezet door de provincie zelf en in de gesprekken met anderen. Tegelijkertijd hebben we met beleidsmakers van de provincie ervoor proberen te zorgen, dat het in de

tekstbeschrijving van de klimaatmaatregelen zo duidelijk mogelijk was wat de provincie zou gaan doen als de maatregel werd geadviseerd.

Aan het eind van het ontwerpproces van de raadpleging werd er een animatie met ondertiteling gemaakt waarin de inhoud van de raadpleging op een toegankelijke manier werd uitgelegd aan deelnemers. Er werd een taalcheck uitgevoerd door een taalbureau om de raadpleging geschikt te maken voor laaggeletterden.

Opgemerkt moet worden dat de onderzoekers eindverantwoordelijk zijn voor alle keuzes die zijn gemaakt bij het ontwerpen van de PWE. Zij hebben input gevraagd van beleidsmakers van de provincie Gelderland en ze hebben deze input zo goed mogelijk proberen te verwerken, maar zij hebben uiteindelijk altijd gekeken naar het optimaliseren van de kwaliteit van de PWE. Een PWE is van hoge kwaliteit als de validiteit positief wordt beoordeeld door de deelnemers en als de raadpleging relevante inzichten oplevert over de voorkeuren en waarden van burgers rond het keuzevraagstuk.

Hieronder, in tabel 2-1, geven wij een overzicht van de maatregelen waar deelnemers tussen konden kiezen in de PWE keuzetaak. In de linker kolom staat de taak, in de tweede kolom hoe de taak is beschreven in de PWE-keuzetaak en in de laatste twee kolommen staat het effect van de maatregel op de afname van broeikasgassen en het beschikbare geld van de overheid. Te zien is bijvoorbeeld dat de maatregel “Windmolens op Land” relatief kosteneffectief is (8% afname van broeikasgassen tegen lage kosten: €€), terwijl “Energieverbruik van bedrijven helpen verminderen” minder kosteneffectief is (9% afname van broeikasgassen tegen hoge kosten: €€€€€).

Tabel 2-1: De 12 klimaatmaatregelen

Titel klimaatmaatregel	Beschrijving van de maatregel	Effect op afname broeikasgassen als maatregel maximaal wordt gekozen	Effect op beschikbaar overheidsgeld als maatregel maximaal wordt gekozen
Windmolens op land	Wat betekent deze maatregel? De meeste energie in Nederland komt van energiebronnen die zorgen voor meer broeikasgassen in de lucht, zoals CO₂. De energie komt bijvoorbeeld uit olie, kolen en gas. Als we deze energiebronnen vervangen door groene energiebronnen, zoals windmolens, kunnen we de uitstoot van broeikasgassen verminderen. Met deze maatregel adviseer je de provincie Gelderland om meer windmolens op land bij te bouwen. De provincie bepaalt samen met gemeenten en bewoners of de windmolens er komen. En waar ze precies komen te staan. Deze maatregel zorgt in ieder geval voor minder broeikasgassen. Daarnaast zijn er een paar andere belangrijke effecten: Bewoners verdienen geld aan de windmolen. Via deze link kom je bij een voorbeeld: klik hier. Voor het bouwen van een windmolen is land nodig. Hierdoor is er minder land beschikbaar voor bijvoorbeeld de landbouw, natuur & recreatie of voor het bouwen van woningen. De windmolens zullen zichtbaar zijn in het landschap. Dit kan het landschap veranderen. Omwonenden kunnen overlast hebben van het geluid van de windmolens. En van de schaduw van de mast en de draaiende wieken.	8%	€€

Zonneparken op land	Wat betekent deze maatregel? De meeste energie in Nederland komt van energiebronnen die zorgen voor meer broeikasgassen in de lucht, zoals CO₂. De energie komt bijvoorbeeld uit olie, kolen en gas. Als we deze energiebronnen vervangen door groene energiebronnen, zoals zonneparken, kunnen we de uitstoot van broeikasgassen verminderen. Met deze maatregel adviseer je de provincie om meer zonneparken op land bij te bouwen. De provincie bepaalt samen met gemeenten en bewoners of de zonneparken er komen. En waar ze precies komen te staan. Deze maatregel zorgt in ieder geval voor minder broeikasgassen. Daarnaast zijn er een paar andere belangrijke effecten: • Bewoners verdienen geld aan de zonneparken. Zo zijn er voorbeelden dat je samen met burens een energie-coöperatie op kan richten. • Voor het bouwen van een zonnepark is land nodig. Hierdoor is er minder land beschikbaar voor bijvoorbeeld de landbouw, natuur & recreatie of voor het bouwen van woningen. • De zonneparken zullen zichtbaar zijn in het landschap. Dit kan het landschap veranderen.	4%	€€€
Zonnepanelen op daken	Wat betekent deze maatregel? De meeste energie in Nederland komt van energiebronnen die zorgen voor meer broeikasgassen in de lucht, zoals CO₂. De energie komt bijvoorbeeld uit olie, kolen en gas. Als we deze energiebronnen vervangen door groene energiebronnen, zoals zonnepanelen op daken, kunnen we de uitstoot van broeikasgassen verminderen. Met deze maatregel adviseer je dat de provincie meer geld geeft aan mensen die zonnepanelen op hun dak willen plaatsen. Dat kan bijvoorbeeld via de regeling 'Verzilver uw Dak'. Deze maatregel zorgt in ieder geval voor minder broeikasgassen. Daarnaast zijn er een paar andere belangrijke effecten: • Bewoners en bedrijven besparen door zonnepanelen op hun energierekening. Klik hier voor een voorbeeld. • De zonnepanelen op daken zullen zichtbaar zijn.	4%	€€€
Nieuwe energietechnieken gebruiken	Wat betekent deze maatregel? De meeste energie in Nederland komt van energiebronnen die zorgen voor meer broeikasgassen in de lucht, zoals CO₂. De energie komt bijvoorbeeld uit olie, kolen en gas. Als we deze energiebronnen vervangen door nieuwe groene energiebronnen, kunnen we de uitstoot van broeikasgassen verminderen. Met deze maatregel adviseer je dat we in Gelderland aan de slag gaan met nieuwe technieken. Het gaat dan om technieken die we nu nog niet gebruiken of nog maar weinig. Bijvoorbeeld waterstof, energie uit water en biobrandstoffen. We onderzoeken ook hoe we klimaatverandering kunnen tegen gaan door broeikasgassen in de bodem op te slaan. Deze maatregel zorgt voor minder broeikasgassen. Daarnaast zijn er een paar andere belangrijke effecten: • Het gaat om technieken waar we in Gelderland nog weinig mee werken. We weten dus nog niet zo precies wat voordelen en nadelen zijn.	5%	€€€€

Energieverbruik van bedrijven helpen verminderen	Wat betekent deze maatregel? Door nieuwe technieken te gebruiken, kunnen bedrijven zelf energie besparen. In sommige situaties kunnen ze ook zorgen dat er ergens anders een besparing van energie mogelijk is. Bijvoorbeeld door de warmte van een fabriek te gebruiken voor de verwarming van woningen. Dit zorgt allemaal voor minder uitstoot van broeikasgassen. Met deze maatregel adviseer je dat bedrijven geld krijgen van de provincie om dit soort nieuwe technieken te onderzoeken en te gebruiken. Het gaat hier bijvoorbeeld om bedrijven die papier, metaal en voedsel produceren. Deze maatregel zorgt voor minder broeikasgassen. Daarnaast zijn er een paar andere belangrijke effecten: • Bedrijven moeten soms eerst zelf veel kosten betalen om energie te kunnen besparen. • Als bedrijven geld krijgen van de overheid, is de kans groter dat ze in Nederland blijven. Dit zorgt voor meer banen in Gelderland.	9%	€€€€€
Zorgen dat we minder voedsel verspillen	Wat betekent deze maatregel? Voedsel maken zorgt voor uitstoot van broeikasgassen, zoals CO₂. Dat kan nu eenmaal niet anders. De productie van vlees zorgt bijvoorbeeld voor broeikasgassen, doordat dieren hun voedsel verteren en er energie nodig is om voedsel naar Nederland te brengen. Daarom is het belangrijk om te zorgen dat we niet te veel voedsel verspillen. Dan hoeven we ook niks weg te gooien. Minder vlees eten helpt ook: een dier fokken kost veel energie. Er is minder energie nodig om plantaardig voedsel te maken. Met deze maatregel adviseer je dat provincie Gelderland geld geeft aan projecten, die zorgen dat we minder energie gebruiken voor ons voedsel. Bijvoorbeeld projecten die zorgen dat we minder voedsel weggooien. Of projecten die mensen, die dat willen, helpen om veganistisch of vegetarisch te eten. Of projecten die mensen helpen om voedsel te kopen dat in de buurt gemaakt is. De provincie geeft zelf het goede voorbeeld door minder voedsel weg te gooien in de kantines van overheidsgebouwen en door meer plantaardig eten aan te bieden in de kantine. Deze maatregel zorgt voor minder broeikasgassen. Maar ook voor minder uitstoot van andere stoffen zoals stikstof en fijnstof die slecht zijn voor de mensen, dieren en planten.	3%	€
Bossen beschermen en uitbreiden	Wat betekent deze maatregel? Gezonde bomen nemen broeikasgassen op uit de lucht en slaan deze op. Gezonde bomen helpen mee tegen de verandering van het klimaat. Met deze maatregel adviseer je dat we zorgen dat de bomen in Gelderland blijven staan. En dat we zorgen dat er meer bomen bij komen. De provincie stimuleert dat nu al, maar moet dat dan nog meer gaan doen. We zorgen ook dat bestaand bos zo goed mogelijk groeit. We geven meer geld aan natuurbeheerders. En we kunnen extra wetten maken die regelen dat mensen niet zomaar een boom mogen kappen. Deze maatregel zorgt voor minder broeikasgassen. Daarnaast zijn er een paar andere belangrijke effecten:	3%	€€€

	• Als we meer bos hebben is er minder land voor bijvoorbeeld de landbouw en voor het bouwen van woningen. • Als we meer bos hebben en dit beter onderhouden is dat goed voor de dieren en planten die er leven.		
Duurzamer maken van de landbouw	Wat betekent deze maatregel? In boerderijen met vee, zoals koeien, varkens en kippen komen er broeikasgassen vrij. Bijvoorbeeld CO2 en methaan. Deze broeikasgassen ontstaan bijvoorbeeld doordat de boerderij energie verbruikt. En als dieren hun voedsel verteren. Met deze maatregel adviseer je de provincie Gelderland om de landbouw schoner te maken. Daarbij helpen we de boeren met een aantal dingen. Bijvoorbeeld om hun mest beter te verwerken. We helpen ze ook om goed om te gaan met de bodem van hun akkers. Daardoor blijft er meer CO2 in de grond. En we helpen boeren om de stallen aan te passen, zodat ze schoner kunnen boeren. We zorgen niet alleen voor schonere boerderijen met vee, ook helpen we de tuinders met kassen om minder energie te verbruiken. Deze maatregel zorgt voor minder broeikasgassen. Daarnaast zijn er een paar andere belangrijke effecten: • Een schonere landbouw zorgt voor minder schade aan de natuur. • Boeren hebben door een betere bodem minder last van slechte opbrengst in droge periodes.	6%	€€€€€
Schoner maken van vervoer met de auto en de bus	Wat betekent deze maatregel? Heel veel auto's, bussen en andere motorvoertuigen rijden op benzine en diesel. Bij de verbranding van bijvoorbeeld diesel of benzine stoten deze auto's en bussen broeikasgassen uit. Met deze maatregel adviseer je de provincie om het verkeer in Gelderland schoner te maken. Alle bussen in de provincie rijden op elektriciteit. We leggen extra openbare oplaadpunten aan voor elektrische auto's, zodat inwoners sneller een elektrische auto kopen. Het doel is om in 2030 210.000 laadpunten in Gelderland te hebben. We helpen bedrijven om ervoor te zorgen dat werknemers met de fiets of het openbaar vervoer naar hun werk reizen. Dit kan bijvoorbeeld via de campagne 'zo werkt het'. Ook verbeteren we fietspaden en leggen we nieuwe fietsroutes en fietssnelwegen aan. Daarmee zorgen we dat meer mensen vaker de fiets gebruiken. Deze maatregel zorgt voor minder broeikasgassen. Daarnaast zijn er een paar andere belangrijke effecten: • Als mensen minder autorijden, zijn er minder files en dus kortere reistijden. Als er minder files zijn, hebben reizigers ook meer zekerheid over hoe lang een reis duurt. • Als mensen minder autorijden, wordt het verkeer veiliger. Er is minder geluidsoverlast. En de lucht wordt schoner. • Klik hier voor een voorbeeld.	5%	€€€€
Schoner maken van goederenvervoer	Wat betekent deze maatregel? De meeste vrachtwagens rijden op benzine en diesel. Bij de verbranding van bijvoorbeeld diesel of benzine stoten ze broeikasgassen uit. Hoe minder vrachtwagens er hoeven te rijden, hoe minder uitstoot van broeikasgassen.	3%	€€€

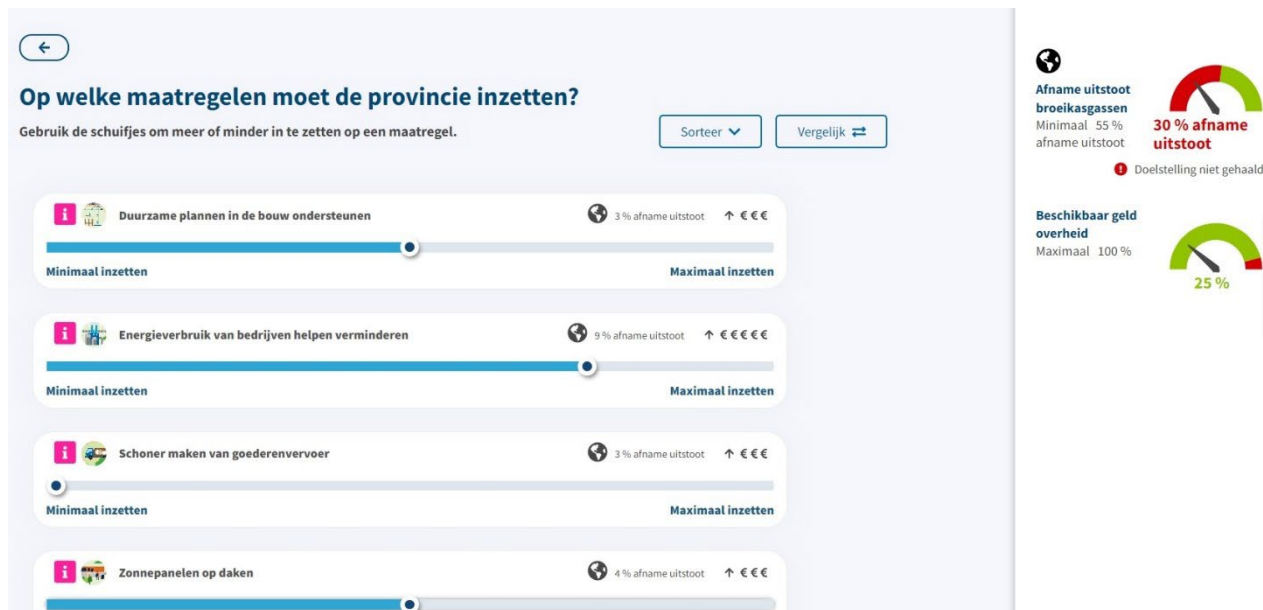
	Met deze maatregel adviseer je de provincie om het vervoer van goederen in Gelderland schoner te maken. Dit geldt voor vervoer over de weg en over het water. We leggen extra openbare oplaadpunten aan waar elektrische vrachtwagens en busjes hun auto kunnen opladen. We geven geld aan bedrijven die zuiniger rijden, bijvoorbeeld door te kiezen voor elektrische vrachtauto's. We helpen bedrijven om samen te werken waardoor er minder halflege vrachtwagens rondrijden. We helpen bedrijven om ervoor te kiezen hun goederen met de trein of met de boot te vervoeren. Deze maatregel zorgt voor minder broeikasgassen. Daarnaast zijn er een paar andere belangrijke effecten: • Als er minder vrachtwagens rijden, zijn er minder files en dus zijn er kortere reistijden. Als er minder files zijn, hebben reizigers ook meer zekerheid over hoe lang een reis duurt. • Als er minder vrachtwagens rijden, wordt het verkeer veiliger. Er is minder geluidsoverlast. En de lucht wordt schoner.		
Duurzame plannen in de bouw ondersteunen	Wat betekent deze maatregel? In Gelderland moeten we de komende jaren veel nieuwe huizen bouwen. Er is veel energie nodig om beton te maken. Daardoor stoten we dus veel CO₂ uit bij het bouwen van nieuwe huizen. Met deze maatregel adviseer je de provincie om bedrijven en woningbouwcoöperaties te betalen die duurzaam bouwen. Dat betekent dat ze zó bouwen dat er niet of nauwelijks broeikasgassen in de lucht komen. De huizen die ze bouwen, verbruiken weinig energie. En ze zijn van materiaal waar je weinig energie voor hoeft te gebruiken. Ook zorgen we dat mensen die een huis willen bouwen of verbouwen, goed advies kunnen krijgen over duurzaam bouwen. Deze maatregel zorgt voor minder broeikasgassen. Daarnaast zijn er een paar andere belangrijke effecten: • Bewoners hoeven per maand minder geld te betalen voor energie. • Er zijn minder vochtproblemen in huizen. En de maatregel zorgt ervoor dat huizen warm zijn in de winter en koel in de zomer.	3%	€€€
Bestaande huizen duurzamer maken	Wat betekent deze maatregel? Van de ruim 900.000 huizen in Gelderland is een groot deel slecht geïsoleerd. Deze huizen hebben energielabel C of lager. Door huizen goed te isoleren, houden ze de warmte beter vast. Er is dus minder energie nodig om een huis te verwarmen en dit vermindert de CO₂ uitstoot. Daarom wil de overheid woningeigenaren, verhuurders en huurders stimuleren om hun huis te isoleren. Met deze maatregel adviseer je de provincie Gelderland om gemeenten, wijken en woningcorporaties te ondersteunen. Die kunnen dan huizen isoleren en aardgasvrij maken. De provincie Gelderland geeft bewoners informatie en zorgt dat ze geld kunnen lenen voor een verbouwing. Deze maatregel zorgt voor minder broeikasgassen. Daarnaast zijn er een paar andere belangrijke effecten: • Een woning die goed geïsoleerd is, is meer waard. • Bewoners hoeven per maand minder geld te betalen voor energie.	8%	€€€€€

	• Er zijn minder vochtproblemen in huizen. En de maatregel zorgt ervoor dat huizen warm zijn in de winter en koel in de zomer. • Bij veel huizen is het een grote en ingewikkelde klus om deze goed te isoleren. • Klik hier voor een voorbeeld.		
--	--	--	--

We presenteren nu in figuur 2-2 hoe de PWE-keuzetaak eruit zag voor deelnemers. Bij elk van de 12 maatregelen konden deelnemers aangeven in hoeverre de provincie erop moest inzetten door het schuifje te verplaatsen. Als deelnemers vonden dat de provincie op een maatregel moest inzetten, dan zetten ze het schuifje naar rechts. Als deelnemers vonden dat de provincie heel hard op een maatregel moest inzetten, dan moesten ze het schuifje helemaal naar rechts zetten. Rechtsboven zagen deelnemers twee metertjes. Het eerste metertje laat zien in hoeverre de uitstoot van broeikasgassen afneemt ten opzichte van 1990 door het advies van de deelnemers. Het metertje startte op 20% omdat de uitstoot op dit moment al rond de 20% lager is dan in 1990. De afname moet minimaal 55% zijn, anders kleurde het metertje rood en konden deelnemers niet door. Het doel van 55% reductie werd bereikt als deelnemers gemiddeld 57% op alle maatregelen inzetten. Het tweede metertje geeft aan hoeveel van het beschikbare overheidsgeld het advies van de deelnemers kost. Deelnemers konden niet meer geld uitgeven dan dat er beschikbaar was.

Wanneer deelnemers een beschrijving van een maatregel wilden zien, dan konden ze klikken op de informatieknop.

Figuur 2-2: voorbeeld van de PWE keuzetaak

Overige vragen

Nadat leden van het burgerpanel een advies hadden gegeven bij de keuzetaken, kregen zij de vraag om hun keuzes te motiveren. Daarna kregen zij nog een aantal verdiepende vragen. Ze werden bijvoorbeeld gevraagd in hoeverre zij het eens zijn met de volgende stellingen:

- Ik vind dat provincie Gelderland alles moet doen om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen.
- Ik vind dat provincie Gelderland meer klimaatmaatregelen moet nemen dan andere provincies om het goede voorbeeld te geven.
- Ik vind dat provincie Gelderland evenveel moet doen als andere provincies om broeikasgassen terug te dringen.
- Als groepen Gelderlanders er flink op achteruitgaan door een klimaatmaatregel, dan ben ik tegen de maatregel.
- Ik vind dat inwoners van Gelderland zelf zoveel mogelijk moeten doen om te verduurzamen.
- Ik vind dat provincie Gelderland de leiding moet nemen om klimaatverandering tegen te gaan.
- Ik vind het belangrijk dat ik zelf zo weinig mogelijk last heb van klimaatmaatregelen.
- Ik vind dat provincie Gelderland meer plannen moet ondersteunen waar inwoners en bedrijven zelf mee komen.
- De huidige generatie Gelderlanders mag best wat inleveren om ervoor te zorgen dat Gelderland leefbaar blijft voor generaties in de toekomst.

Ook werd aan de deelnemers gevraagd of ze zich bezig houden met schone energie. Hierbij konden de deelnemers kiezen uit de volgende opties: Nee; Nee, maar dat zou ik wel willen; Ja, ik gebruik groene stroom van mijn energieleverancier; Ja, ik wek zelf schone energie op in of bij mijn huis; Ja, ik investeer privé in een bron van schone energie, maar niet in of bij mijn huis; Ja, ik werk in de duurzame-energiesector; Ja, ik ben actief bij een energievoorziening; Ja, ik kom op voor omwonenden van schone energieprojecten; Ja, ik voel me betrokken bij het milieu; open antwoord mogelijkheid.

In een open vraag konden deelnemers belangrijke onderwerpen meegeven aan de groep van 150 deelnemers aan het burgerforum.

Erna volgde driemaal de vraag wie volgens de deelnemers verantwoordelijk is voor het tegengaan van klimaatverandering. Hierbij werd de vraag dus tot driemaal gesteld met betrekking tot inwoners, bedrijven en de overheid.

Een van de laatste vragen over het onderzoek ging over welke adviezen de provincie moet overnemen. Adviezen van burgers, experts of beiden en in welke mate. Meer het advies van burgers, meer het advies van experts, of beide adviezen evenveel.

In een 4-tal stellingen werd deelnemers hun mening gevraagd over:

- Of ze genoeg informatie kregen om een advies te kunnen geven aan de provincie Gelderland over klimaatmaatregelen.
- Of ze de raadpleging een goede manier vonden om een mening te kunnen geven over het klimaatbeleid van provincie Gelderland.
- Of deelnemers vinden dat ze in dit onderzoek al hun meningen konden geven over het klimaatbeleid van provincie Gelderland.
- Of provincie Gelderland deze methode vaker moet gebruiken om bewoners te betrekken bij overheidsbeleid.

Deelnemers konden in een open vraag verbeterpunten en/of sterkte punten noemen over de raadpleging. Ook werd ze gevraagd het onderzoek een cijfer tussen 1 en 10 te geven (10 is het hoogste).

Tot slot kregen de deelnemers vragen over henzelf (geslacht, leeftijdsgroep en opleidingsniveau, woonsituatie, financiële situatie etc.) zodat wij ook konden onderscheiden hoe voorkeuren verschillen tussen verschillende groepen bewoners.

Dataverzameling

Twee raadplegingen

De raadpleging is voor twee groepen uitgevoerd:

1. Een representatieve groep Gelderlanders, geselecteerd op basis van loting en aangevuld via een online panel.
2. Alle burgers uit Gelderland die hun mening wilden delen over het onderwerp, aan de hand van een openbare raadpleging.

Dat hebben we zo gedaan omdat op deze manier twee kernwaarden van burgerparticipatie geborgd zijn:

1. Representativiteit:
Participerende burgers moeten een zo goed mogelijke afspiegeling zijn van de voorkeuren van de bevolking. Daarom hebben we de PWE uitgevoerd met mensen die via een brief of vanuit een panel zijn uitgenodigd.
2. Inclusiviteit:
Alle Gelderlanders die hun voorkeuren willen doorgeven aan de overheid moeten de kans krijgen om aan het onderzoek deel te nemen. Daarom hebben we de PWE opengesteld voor alle bewoners die hun mening willen delen.

De representatieve groep deelnemers is in eerste instantie aan de hand van loting geselecteerd: er zijn 30.000 brieven aan Gelderlanders verstuurd met de vraag om mee te doen aan de raadpleging. Daarbij is rekening gehouden met de verdeling van geslacht, leeftijd en opleidingsniveau. In de periode 28 juni tot en met 1 augustus deden 1943 Gelderlanders via deze route mee aan de raadpleging. Omdat met name praktisch geschoolde jongeren ondervertegenwoordigd waren in de raadpleging vroegen we aan panelbureau Dynata om extra respondenten te

rekruteren, voornamelijk uit deze groep, om de representativiteit te verbeteren. In totaal deden 658 Gelderlanders mee vanuit dit panel.

De open raadpleging hebben we in de periode 28 juni tot en met 1 augustus opengesteld voor alle bewoners van Gelderland boven de 18 jaar. 762 Gelderlanders deden mee aan deze open raadpleging.

Voorafgaand aan de analyses zijn de data opgeschoond en (in het geval van de representatieve raadpleging) gewogen. Dit lichten we in de volgende twee paragrafen toe.

Opschonen van data

De respondenten uit de representatieve groep deden gemiddeld 38 minuten over het invullen. De mediaan (ofwel: middelste waarde) was 25 minuten. De deelnemers aan de open raadpleging deden er gemiddeld 50 minuten over. De mediaan was 29 minuten. Bij inspectie van de data bleek dat een groep deelnemers de raadpleging zeer snel had ingevuld. We hebben de groep deelnemers die minder dan 3 minuten over de raadpleging deed niet meegenomen in de kwantitatieve analyses. Van de deelnemers die langer dan 3 minuten, maar minder dan 10 minuten over de raadpleging deden hebben we de motivaties bij hun keuzes bekeken. Antwoorden van deze deelnemers zijn niet meegenomen in de resultaten, wanneer zij in de open velden duidelijke onzin antwoorden invulden, zoals 'fef', 'A', 'like', etc.

65 deelnemers van de representatieve groep voldeden aan deze voorwaarden en als gevolg zijn de antwoorden van deze deelnemers niet meegenomen.¹ Bij de open raadpleging waren er geen deelnemers die voldeden aan deze voorwaarden en dus zijn alle deelnemers meegenomen in de analyses.² Dat betekent dat we uiteindelijk de input van 2536 deelnemers uit de representatieve groep en 762 deelnemers aan de open raadpleging hebben verwerkt.

Wegen van data

We hebben gekeken of de deelnemers aan de twee raadplegingen een representatieve weergave vormen van de Gelderse bevolking. Tabel 2-3 geeft een overzicht van het aantal deelnemers en hun kenmerken. Met een Chi-kwadraat toets is getoetst of de verdeling van geslacht, leeftijd en opleidingsniveau tussen elk van de twee steekproeven en de Gelderse populatie significant verschilt. Tabel 2-3 laat de uitkomsten van deze toetsen zien. Er blijken statistisch significante verschillen te zijn tussen de steekproef en de Gelderse bevolking. Oftewel: de twee groepen deelnemers zijn niet volledig representatief voor de Gelderse bevolking als we kijken naar leeftijd, geslacht en opleidingsniveau.

Om ervoor te zorgen dat we op basis van de panelraadpleging representatieve uitspraken kunnen doen voor de gehele populatie, hebben we de data gewogen op de kenmerken geslacht, leeftijd en opleidingsniveau gecombineerd. Wegen betekent dat we in de analyse meer gewicht hebben toegekend aan de antwoorden van deelnemers die ondervertegenwoordigd zijn in de steekproef en juist minder gewicht hebben toegekend aan de deelnemers die oververtegenwoordigd zijn. Kort gezegd hebben we het volgende gedaan:

¹ Het verwijderen van deelnemers uit een preferentieonderzoek is gebruikelijk aangezien dit ervoor zorgt dat de betrouwbaarheid over de uitspraken die kunnen worden gedaan over de populatie vergroot (zie bijvoorbeeld Mouter et al., 2022).

² Aangezien de deelnemers aan een open raadpleging vaak gemotiveerder zijn om deel te nemen, is het aantal (en aandeel) mensen dat onzin-antwoorden invult veelal veel lager

4. We hebben de deelnemers in groepen ingedeeld: 2 voor geslacht, 3 voor opleidingsniveau en 5 voor leeftijd. Samen levert dat 30 groepen op ($2 \times 3 \times 5 = 30$).
5. We hebben de verdeling van de deelnemers over deze groepen vergeleken met de verdeling van het aantal mensen in de populatie.
6. Vervolgens hebben we een wegingsfactor gekoppeld aan elke groep. Deze wegingsfactor zorgt dat de antwoorden van een specifieke groep zwaarder tellen als er relatief weinig deelnemers in de groep zitten. En dat de antwoorden minder zwaar meetellen als er relatief veel deelnemers in deze groep zitten.

NB: We hebben deze weging alleen toepast voor de kwantitatieve analyses in deze rapportage en alleen op de deelnemers aan de representatieve raadpleging. De resultaten van de open raadpleging zijn niet gewogen. De belangrijkste reden waarom de resultaten van de open raadpleging niet zijn gewogen, is dat deze raadpleging als doel heeft inclusief te zijn (en niet representatief). We wilden alle inwoners die dat willen hun mening laten geven. Al deze meningen moeten dan ook even zwaar tellen.

Tabel 2-4 presenteert de sociaal-demografische kenmerken van deelnemers uit de representatieve raadpleging en de open raadpleging. We zien dat de kenmerken van de deelnemers van de open raadpleging sterk afwijken van de deelnemers van de representatieve raadpleging. Jongeren zijn in de open raadpleging beperkt vertegenwoordigd, net zoals mensen met een laag opleidingsniveau.

Tabel 2-4: Demografische kenmerken van de deelnemers na opschonen

	Percentage in representatieve groep	Percentage in open raadpleging	Percentage van Nederlandse bevolking van 15 tot 90 jaar (CBS, 2021)
Alle respondenten*			
Totaal	2536	762	100%
Geslacht**			
Man	62,2%	55,3%	49,4%
Vrouw	36,8%	44,7%	50,6%
Chi-kwadraat toets (2-zijdig)*****	p < 0,001	p < 0,001	
Leeftijd***			
18-39 jaar	26,4%	20,4%	36,9%
40-64 jaar	48,0%	49,6%	39,7%
65 jaar of ouder	25,6%	30,0%	23,4%
Chi-kwadraat toets (2-zijdig)*****	p < 0,001	p < 0,001	
Hoogst genoten opleiding****			
Basisonderwijs, vmbo, havo onderbouw, vwo onderbouw, mbo1	13,7%	10,4%	29,3%
Havo, vwo, mbo 2-4	28,1%	17,5%	36,7%
Hbo, universiteit	58,2%	72,1%	34,0%
Chi-kwadraat toets (2-zijdig)*****	p < 0,001	p < 0,001	

* Het totaal aantal deelnemers betreft het aantal deelnemers dat de raadpleging volledig heeft ingevuld. Dit aantal is hoger dan de som van de aantallen die bij de verschillende achtergrondkenmerken wordt weergegeven. Dat komt omdat niet iedereen die vragen heeft ingevuld.

** Een klein deel van de respondenten (2,0%) heeft aangegeven noch man, noch vrouw te zijn of niet te willen zeggen welk geslacht deze persoon is. De antwoorden van deze groep zijn wel meegenomen in de analyses, maar worden niet apart weergegeven.

*** Een klein deel van de respondenten (1,1%) heeft aangegeven niet zijn of haar leeftijd te willen delen. De antwoorden van deze groep zijn wel meegenomen in de analyses, maar worden niet apart weergegeven.

**** Een klein deel van de respondenten (3,1%) heeft aangegeven niet zijn of haar opleidingsniveau te willen delen. De antwoorden van deze groep zijn wel meegenomen in de analyses, maar worden niet apart weergegeven.

***** 1: respondenten van experiment 1. 2: respondenten van experiment 2. De uitkomst van de Chi-kwadraattoets geeft een indicatie van in hoeverre de verdeling van de achtergrondkenmerken van de paneldeelnemers anders is dan die van Nederland als geheel. Wanneer de uitkomst lager is dan 0.05, dan is dat verschil significant.

Houd je je bezig met schone energie? Je mag meer antwoorden geven.	Representatief	Open
Nee	4% (143)	2.9% (42)
Nee, maar dat zou ik wel willen	4.8% (169)	3.4% (49)
Ja, ik gebruik groene stroom van mijn energieleverancier	23.2% (826)	25.9% (371)
Ja, ik wek zelf schone energie op in of bij mijn huis	23% (818)	24.3% (348)
Ja, ik investeer privé in een bron van schone energie, maar niet in of bij mijn	2.2% (77)	5.9% (84)
Ja, ik werk in de duurzame-energiesector	2% (71)	3.0% (43)
Ja, ik ben actief bij een energievooperatie	1.2% (42)	2.0% (28)
Ja, ik kom op voor omwonenden van schone energieprojecten	2.1% (74)	2.4% 35
Ja, ik voel me betrokken bij het milieu	37.6% (1335)	30.1% (430)

Hoe makkelijk of moeilijk kan je huishouden elke maand rondkomen van het inkomen?	Representatief	Open
Heel makkelijk	14.2% (353)	18.1% (135)
Makkelijk	37.9% (939)	42.3% (316)
Niet makkelijk, niet moeilijk	33.4% (829)	29.5% (220)
Moeilijk	8.9% (221)	6.0% (45)
Heel moeilijk	1.9% (46)	1.1% (8)

In welke gemeente woon je?	Representatief	Open
Aalten	2% (49)	1.2% (9)
Apeldoorn	7.3% (179)	5.8% (43)
Arnhem	5.1% (125)	8.8% (66)
Barneveld	4.6% (113)	3.4% (25)
Berg en Dal	1.4% (34)	1.3% (10)
Berkelland	2% (50)	2.8% (21)
Betuwe	2% (50)	1.6% (12)
Beuningen	0.4% (10)	0.8% (6)
Bronckhorst	2.9% (71)	2.0% (15)

Brummen	0.7% (16)	2.1% (16)
Buren	2.4% (58)	1.3% (10)
Culemborg	1.5% (36)	1.2% (9)
Doesburg	0.3% (7)	0.7% (5)
Doetinchem	3.9% (97)	2.5% (19)
Druten	0.2% (6)	1.7% (13)
Duiven	1% (25)	0.9% (7)
Ede	5.5% (137)	5.1% (38)
Een gemeente buiten Gelderland	n.v.t.	1.2% (9)
Elburg	1.8% (43)	1.1% (8)
Epe	1.4% (35)	2.4% (18)
Ermelo	2.2% (55)	1.5% (11)
Harderwijk	4.3% (106)	1.1% (8)
Hattem	0.6% (15)	0.8% (6)
Heerde	1.7% (41)	0.7% (5)
Heumen	0.5% (12)	0.3% (2)
Lingewaard	0.8% (20)	1.6% (12)
Lochem	2.3% (56)	3.4% (25)
Maasdriel	1.1% (27)	0.8% (6)
Montferland	0.9% (21)	1.7% (13)
Neder-Betuwe	0.9% (21)	1.9% (14)
Nijkerk	2.6% (64)	1.2% (9)
Nijmegen	4.4% (109)	6.0% (45)
Nunspeet	1.6% (40)	2.1% (16)
Oldebroek	1.8% (43)	0.8% (6)
Oost Gelre	1,9% (46)	1.9% (14)
Oude IJsselstreek	3.5% (87)	1.2% (9)
Overbetuwe	1.5% (37)	2.8% (21)

Putten	1.5% (37)	0.7% (0.5)
Renkum	0.9% (23)	2.8% (21)
Renswoude	0,2% (5)	0.0% (0)
Rheden	2% (49)	2.8% (21)
Rhenen	0,2% (4)	0.0% (0)
Scherpenzeel	0.4% (9)	0.3% (2)
Tiel	2.1% (53)	0.5% (4)
Veenendaal	0% (1)	0.0% (0)
Voorst	1% (24)	1.6% (12)
Wageningen	2.9% (71)	2.8% (21)
West Maas en Waal	1% (24)	0.8% (6)
Westervoort	0.6% (16)	0.5% (4)
West	0.9% (22)	1.1% (8)
Wijchen	0.5% (13)	2.1% (16)
Winterswijk	1.8% (43)	0.8% (6)
Zaltbommel	1.2% (31)	0.4% (3)
Zevenaar	1.9% (47)	1.6% (12)
Zutphen	2.3% (57)	3.2% (24)

In welk gebied woon je?	Representatief	Open
Buitengebied	12.2% (308)	17.2% (131)
Buurtschap	3.2% (81)	2.4% (18)
Dorpscentrum	14.1% (357)	8.8% (67)
Stadscentrum	7.1% (179)	7.4% (56)
Wijk van een dorp	31.6% (797)	32.9% (250)
Wijk van een stad	29.8% (752)	29.2% (222)

Woon je in een koopwoning of in een huurwoning?	Representatief	Open
---	----------------	------

Ik woon bij iemand in huis	4.9% (123)	2.0% (15)
Ik woon in een huurwoning	26.8% (676)	16.1% (123)
Ik woon in een koopwoning	66.1% (1668)	79.3% (605)

Welke van de onderstaande situaties past het beste bij jou?	Representatief	Open
Arbeidsongeschikt	5.1% (107)	1.7% (11)
Gepensioneerd/ VUT	18.3% (383)	23.7% (149)
Huisvrouw/-man	3.8% (80)	1.1% (7)
Studerend/ Schoolgaand	8% (167)	1.9% (12)
Vrijwilligerswerk	1.5% (32)	1.9% (12)
Werkloos/ Werkzoekend/ Bijstand	2.7% (56)	1.7% (11)
Werkzaam in loondienst	46% (961)	46.4% (292)
Zelfstandig ondernemer/ ZZP'er	10.9% (227)	18.1% (114)

Wat is de samenstelling van het huishouden waar je woont?	Representatief	Open
Eenpersoonshuishouden (alleenwonend)	22.3% (560)	14.6% (111)
Meerpersoonshuishouden met kinderen	37.5% (941)	34.8% (265)
Meerpersoonshuishouden zonder kinderen	36.7% (921)	47.4% (361)

Analyses

Allereerst zijn er resultaten in dit onderzoek geanalyseerd met descriptieve statistiek. Zo is er gebruik gemaakt van deze methode om te analyseren welke keuzes respondenten hebben gemaakt. Hoeveel respondenten kiezen bepaalde maatregelen? Vervolgens zijn deze keuzes van de respondenten geanalyseerd met Latente Klasse Clusteranalyses (LCCA). Deze methode identificeert groepen individuen die eenzelfde combinatie van maatregelen adviseren, een zogenoemd cluster. Het model identificeert clusters die maximaal homogeen zijn (binnen het cluster) en onderling maximaal verschillen (tussen de clusters). Daarnaast laat de analyse zien welke segmenten van de bevolking (bijvoorbeeld in termen van leeftijd en geslacht) relatief vaak voorkomen in bepaalde clusters. Zo kan bepaald worden welke maatregelen relatief ‘populair’ zijn onder bepaalde groepen deelnemers. Een voordeel van deze methode ten opzichte van andere methodes is dat op basis van statistische criteria een optimaal aantal clusters kan worden bepaald.

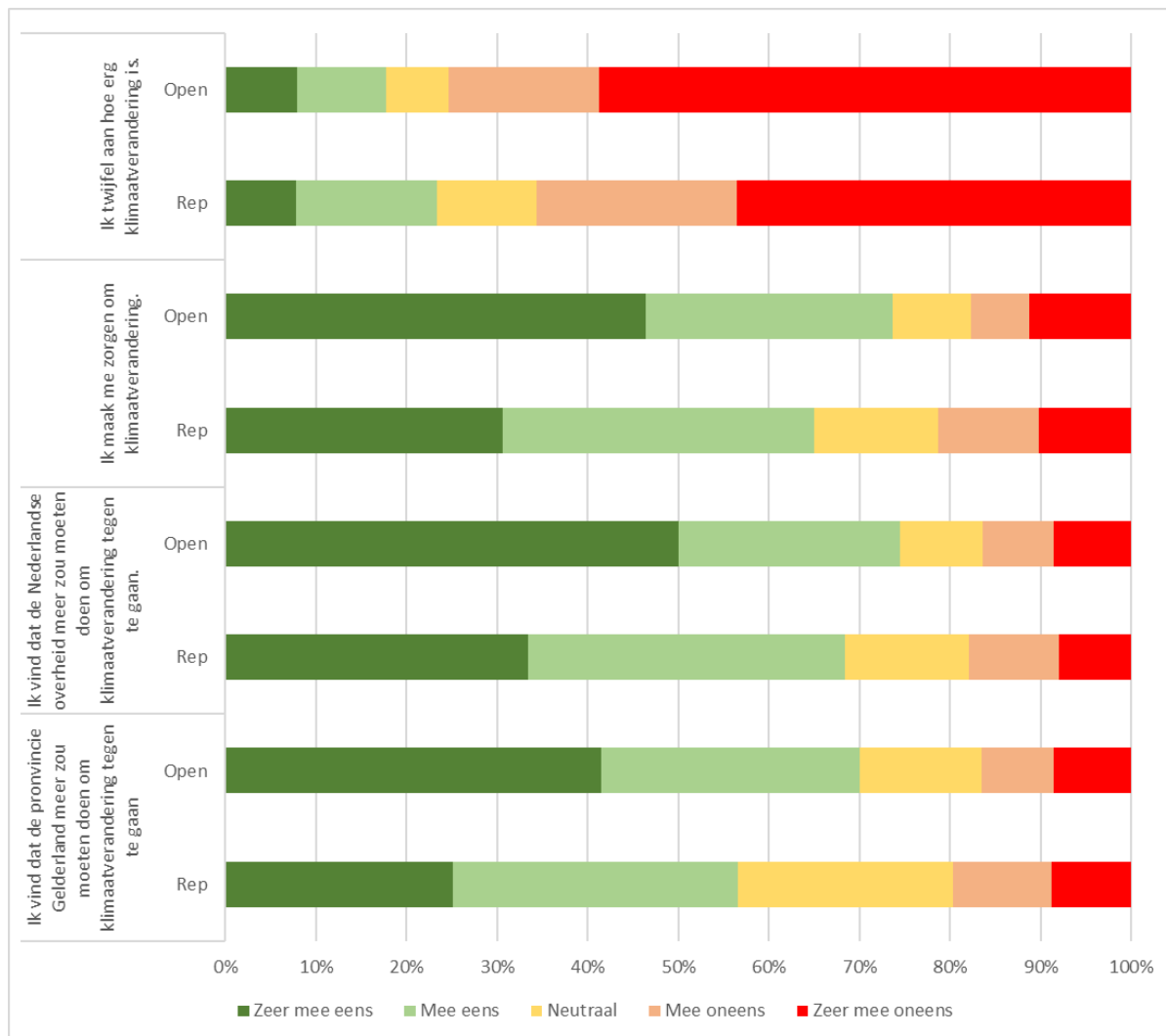
De kwalitatieve data analyseerden we met content analyse. Dit deden we in drie fases. In de eerste fase stelde een team van codeerders een overzicht op van de typen argumenten dat door deelnemers wordt genoemd bij de onderbouwing van de keuzes voor maatregelen. Hiertoe namen de codeerders een willekeurige reeks argumenten door met als doel te komen tot een dekkende reeks categorieën per maatregel. Zij zijn doorgegaan met het analyseren van nieuwe argumenten totdat verzadiging optrad in de categorieën. In de tweede fase hebben de codeerders in overleg de categorieën definitief gemaakt en ingedeeld in een aantal hoofdcategorieën. In fase 3 zijn tot slot de argumenten van 1500 willekeurige deelnemers uit de panelraadpleging en alle deelnemers uit de open raadpleging systematisch gecodeerd om te kijken welke argumenten veel werden genoemd door de respondenten.

3. Hoofdresultaten

3.1 Mening over klimaatbeleid

Voordat deelnemers hun voorkeuren gaven over de 12 maatregelen uit het Gelders Klimaatplan stelden we hen een aantal algemene vragen over klimaatverandering. Figuur 3-1 laat zien dat 25% van de deelnemers aan de representatieve raadpleging twijfelt aan hoe erg klimaatverandering is. Bij de open raadpleging twijfelt 21% van de deelnemers aan de ernst van klimaatverandering. Voor de open raadpleging geldt dat 70% het eens is met de stelling “ik maak mij zorgen om klimaatverandering”, terwijl dit geldt voor 65% van het representatieve panel. Daarbij vroegen we aan deelnemers om te reageren op de stelling “ik vind dat de Nederlandse overheid meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan”. 65% van het representatieve panel is het hiermee eens en 70% van de deelnemers aan de open raadpleging. Het valt op dat dit percentage een lager is dan bij de [nationale klimaatraadpleging](#) die een jaar geleden werd uitgevoerd, waar meer dan 80% het eens was met deze stelling. Tot slot vroegen we deelnemers om te reageren op de stelling: “Ik vind dat de provincie Gelderland meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan”. In het representatieve panel was 60% het hiermee eens en in de open raadpleging lag dit op 65%. Ongeveer 20% van de deelnemers was het oneens met deze stelling. Aan deze 20% van werd gevraagd of zij wel of niet wilden meedoen aan het volgende onderdeel waarin aan Gelderlanders de vraag werd gesteld welke klimaatmaatregelen zouden moeten worden genomen om de uitstoot van broeikasgassen terug kunnen dringen. Ongeveer de helft van deze deelnemers koos ervoor om dit onderdeel over te slaan.

Figuur 3-1 Algemene meningen over klimaatbeleid

Met de statistische techniek Latente Klasse Clusteranalyse onderzochten we voor de representatieve groep welke groepen we kunnen onderscheiden wat betreft algemene meningen over klimaatbeleid. Tabel 3-1 op de volgende pagina laat zien dat deelnemers zijn onder te verdelen in vier groepen. Cluster 1 (40% van de deelnemers) en Cluster 2 (26% van de deelnemers) maken zich grote zorgen om klimaatverandering en vinden dat de overheid meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan. De meeste deelnemers zijn hoogopgeleid en komen makkelijk rond. Met name bij Cluster 2 is dit het geval. De meeste deelnemers uit Cluster 3 (19%) reageren neutraal op de stellingen die gaan over klimaatbeleid. Een relatief groot deel van de deelnemers uit Cluster 3 is laagopgeleid en slechts 39% van deze deelnemers zegt makkelijk rond te komen. De meeste deelnemers uit Cluster 4 (15%) twijfelen aan hoe erg klimaatverandering is en zij maken zich geen zorgen om klimaatverandering. Cluster 4 bevat relatief veel mannen die wonen in het buitengebied en ook relatief veel zelfstandig ondernemers. Ook voor Cluster 4 geldt dat slechts 39% van de deelnemers zegt makkelijk rond te komen.

Tabel 3-1: Algemene meningen over klimaatbeleid

	Cluster 1 (40%)	Cluster 2 (26%)	Cluster 3 (19%)	Cluster 4 (15%)
Ik twijfel aan hoe erg klimaatverandering is (eens)	18%	4%	20%	64%
Ik twijfel aan hoe erg klimaatverandering is (neutraal)	8%	2%	44%	14%
Ik twijfel aan hoe erg klimaatverandering is (oneens)	74%	94%	36%	22%
Ik maak me zorgen om klimaatverandering (eens)	90%	98%	40%	11%
Ik maak me zorgen om klimaatverandering (neutraal)	7%	1%	45%	26%
Ik maak me zorgen om klimaatverandering (oneens)	3%	1%	15%	63%
Ik vind dat de Nederlandse overheid meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan (eens)	92%	98%	11%	4%
Ik vind dat de Nederlandse overheid meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan (neutraal)	7%	1%	81%	5%
Ik vind dat de Nederlandse overheid meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan (oneens)	1%	1%	8%	91%
Ik vind dat provincie Gelderland meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan (eens)	80%	94%	5%	9%
Ik vind dat provincie Gelderland meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan (neutraal)	18%	5%	92%	10%
Ik vind dat provincie Gelderland meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan (oneens)	2%	1%	1%	81%

Kenmerken van het cluster

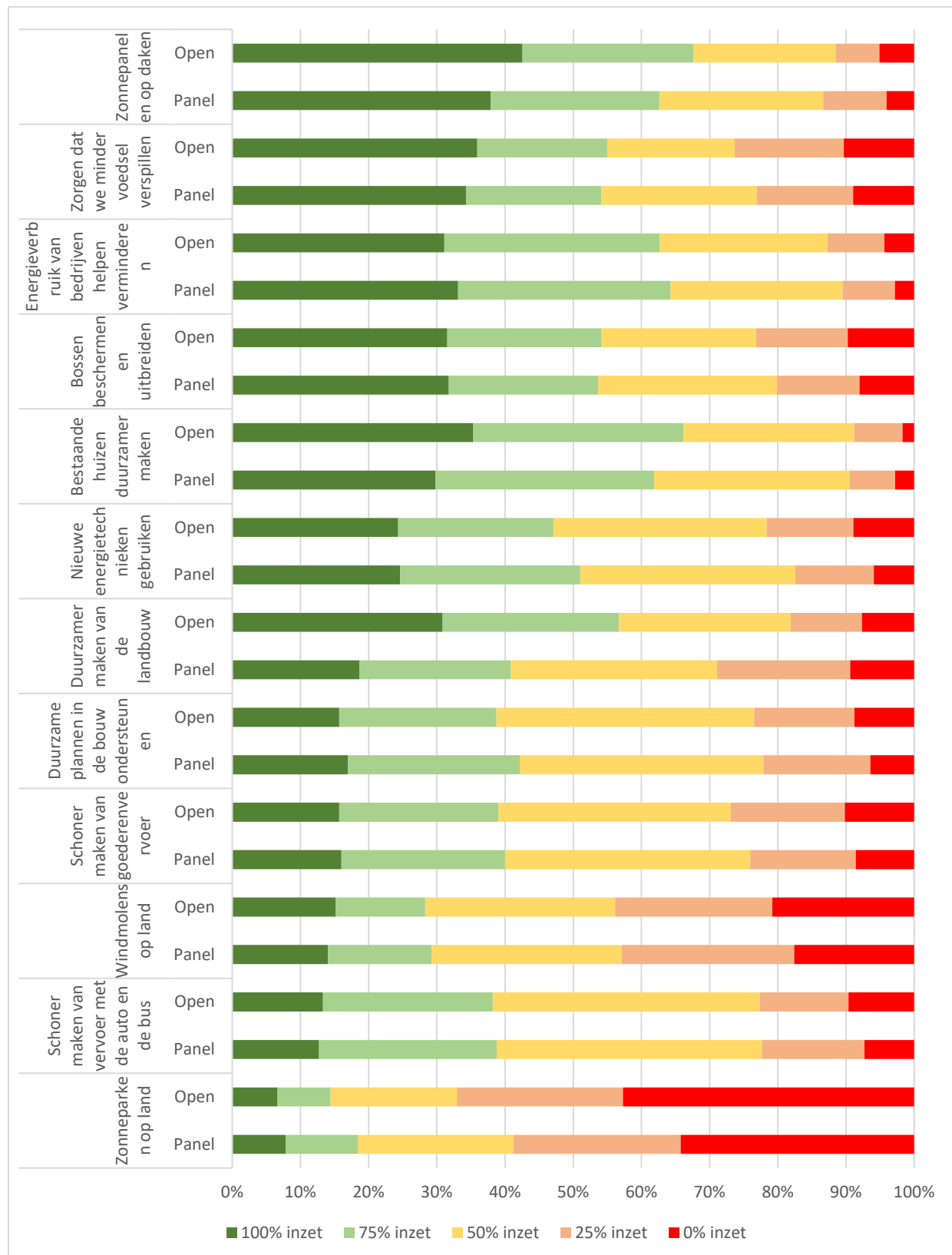
	Cluster 1 (40%)	Cluster 2 (26%)	Cluster 3 (19%)	Cluster 4 (15%)
Man	57%	47%	51%	66%
Vrouw	43%	53%	49%	32%
Hoogopgeleid	38%	63%	25%	27%
Laagopgeleid	28%	9%	37%	31%
Woonachtig in buitengebied	13%	15%	16%	21%
Woonachtig in de stad	39%	45%	33%	28%
Ik kom makkelijk rond	54%	63%	39%	39%
Ik kom moeilijk rond	9%	8%	11%	13%
Zelfstandig ondernemer/ZPP-er	9%	9%	8%	16%
Gepensioneerd	14%	16%	12%	6%

3.2 Op welke maatregelen moet provincie Gelderland inzetten?

We vroegen deelnemers aan de Gelderse klimaatraadpleging om voor 12 maatregelen aan te geven in welke mate de provincie ermee aan de slag moet gaan en met welke juist niet. Deelnemers kregen 12 maatregelen te zien waar nu al een paar jaar aan gewerkt wordt door de provincie. Wanneer ze vonden dat de provincie extra moet inzetten op een maatregel, dan konden ze het schuifje een beetje naar rechts zetten. Wanneer ze vonden dat de provincie heel veel moet inzetten op een maatregel, dan konden ze het schuifje helemaal naar rechts zetten. Ongeveer 90% van de deelnemers koos ervoor om dit onderdeel in te vullen. Zoals hierboven aangegeven koos 10% ervoor om dit onderdeel over te slaan omdat zij van mening zijn dat provincie Gelderland niet meer moet doen om klimaatverandering tegen te gaan.

Figuur 3-2 op de volgende pagina presenteert zowel voor het representatieve panel als de open raadpleging het percentage respondenten dat heeft geadviseerd om in een bepaalde mate in te zetten op de maatregelen.

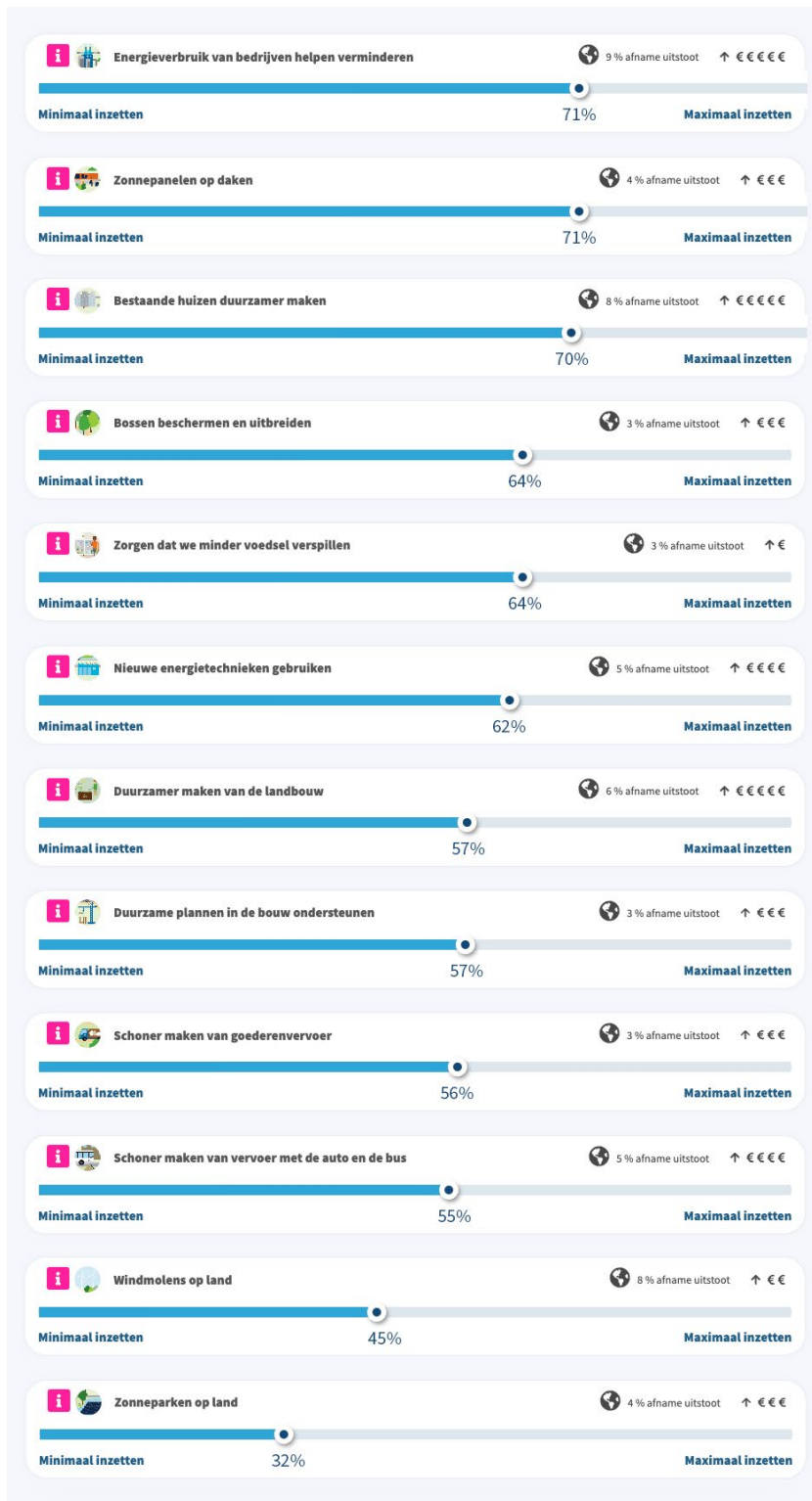
Figuur 3-2 Het aandeel respondenten van de open en representatieve groep dat kiest voor 100%, 75%, 50%, 25% of 0% inzet op maatregelen

Het is direct te zien dat er een sterke overeenkomst is tussen de manier waarop deelnemers uit het representatieve panel en de open raadpleging adviseren over de maatregelen. In beide gevallen vinden deelnemers dat de provincie zeer sterk moet inzetten op de maatregelen ‘bestaande huizen duurzamer maken’, ‘energieverbruik van bedrijven helpen verminderen’ en ‘stimuleren van zonnepanelen op daken’. Het valt op dat ongeveer 40% van de deelnemers aan de open raadpleging en de panel raadpleging vindt dat de provincie maximaal moet inzetten op het stimuleren van zonnepanelen op daken. Voor zowel het representatieve panel als de open raadpleging geldt dat de meerderheid van de deelnemers wil dat er 25% of lager wordt ingezet op zonneparken op land. Ongeveer 20% vindt dat er niet moet worden ingezet op windmolens op land.

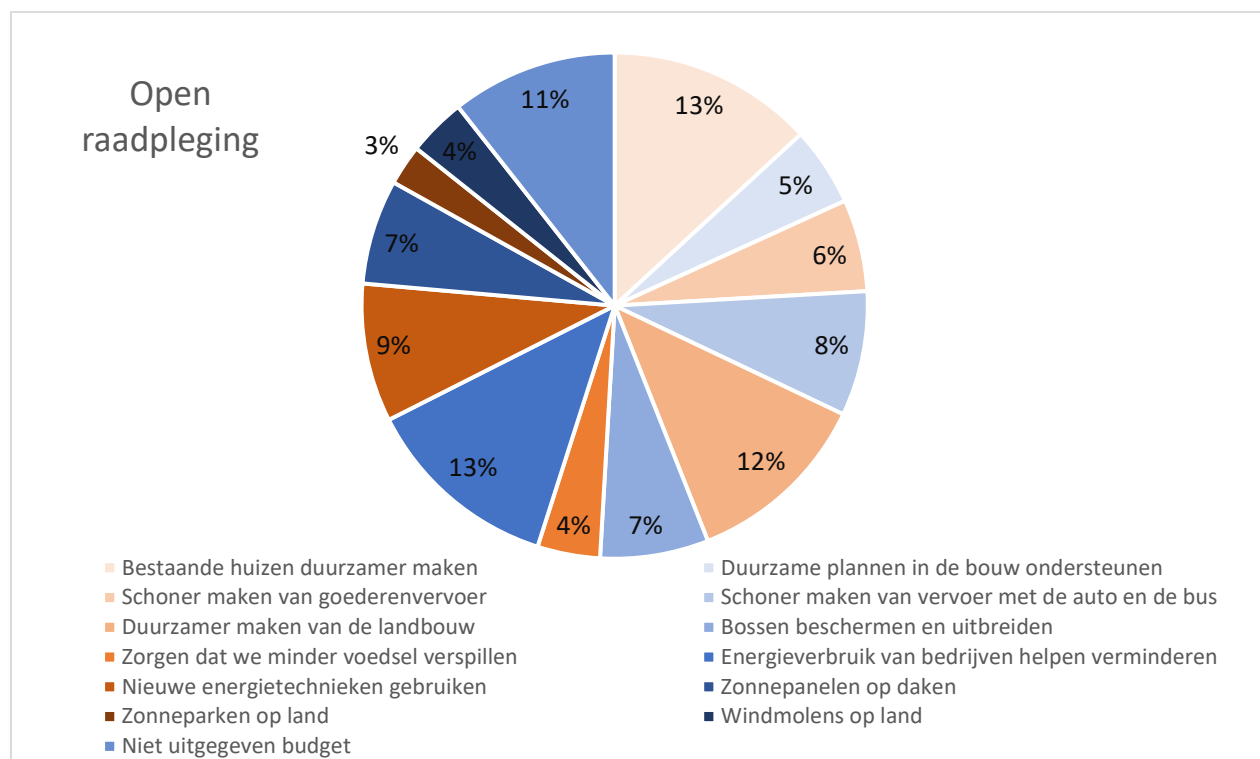
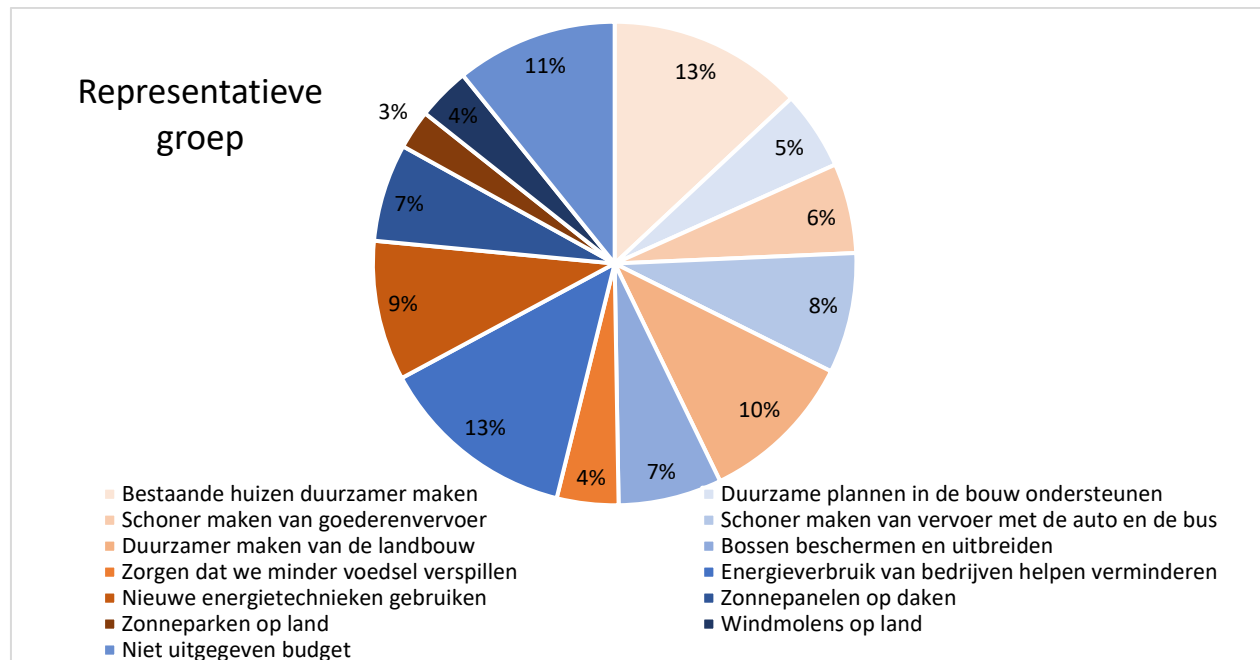
Figuur 3-3 geeft de keuzes van de gemiddelde deelnemer van het burgerpanel weer. Omdat er geen significante verschillen waren tussen het panel en de open raadpleging, hebben we de resultaten samengevoegd. Figuur 3-3 laat zien dat de gemiddelde deelnemer bij de maatregelen ‘energieverbruik van bedrijven helpen verminderen’, ‘stimuleren van zonnepanelen op daken’ en ‘bestaande huizen duurzamer maken’ het schuifje flink naar rechts heeft gezet. Dit betekent dat hij/zij vindt dat de provincie meer op deze maatregelen moet inzetten. Voor de maatregelen ‘zonneparken op land’ en ‘windparks op land’ geldt juist dat de gemiddelde deelnemer vindt dat de provincie matig op deze maatregelen moet inzetten. De meeste leden van het burgerpanel geven dus duidelijk aan dat de provincie vooral moet inzetten op klimaatmaatregelen die zich richten op energiebesparing en minder op maatregelen die zich richten op grootschalige opwek van duurzame energie die gepaard gaan met grote ruimtelijke consequenties.

Figuur 3-3: Hoe vindt de gemiddelde deelnemer dat de provincie moet inzetten op de 12 klimaatmaatregelen? Hoe verder het schuifje naar rechts, hoe meer inzet. (De deelnemer moest gemiddeld 57% inzetten op alle maatregelen om de klimaatdoelen van de provincie te halen)

Het burgerpanel kon een beperkt budget uitgeven aan de 12 klimaatmaatregelen. Figuur 3-4 geeft weer welk deel van het budget door deelnemers werd besteed aan de verschillende maatregelen.

Figuur 3-4: deel van het overheidsbudget dat besteed is aan de 12 klimaatmaatregelen door de deelnemers.

Het valt op dat deelnemers een groot deel van het budget besteden aan de maatregelen ‘bestaande huizen duurzamer maken’ en ‘energieverbruik van bedrijven helpen verminderen’. Het budget dat volgens Gelderlanders besteed moet worden aan het bouwen van zonneparken en windparken is daarentegen relatief klein.

3.3 Welke groepen kunnen we onderscheiden?

Tabel 3-5 laat de resultaten zien van de Latente Klasse Cluster Analyse (LCCA). De LCCA is een statistische methode die vaststelt of bepaalde groepen verschillend denken over de maatregelen. De LCCA stelde we vast dat deelnemers zijn in te delen in drie groepen. Cluster 1 bestaat uit 56% van de deelnemers. Dit is een cluster met weinig uitschieters. Cluster 1 kan worden gezien als de middengroep. Voor bijna alle maatregelen geldt dat Cluster 1 vindt dat er tussen de 50% en 64% op moet worden ingezet. Men is vooral positief over het voorkomen van voedselverspilling, het stimuleren van zonnepanelen op daken en beschermen van bossen. Op het stimuleren van zonneparken op land wordt relatief weinig ingezet door deelnemers. Relatief veel leden uit Cluster 1 wonen in een huurwoning en slechts 34% zegt makkelijk rond te komen.

Cluster 2 (24%) zet sterk in op maatregelen die zich richten op energiebesparing (energieverbruik van bedrijven helpen verminderen en bestaande huizen duurzamer maken) en het verduurzamen van de landbouw. Dit zijn de maatregelen die het meeste kosten van de overheid met zich meebrachten. Ze adviseren de provincie om weinig in te zetten op zonneparken en windparken op land, het schoner maken van goederenvervoer en het ondersteunen van duurzame plannen in de bouw. Het kan zo zijn dat leden van Cluster 2 deze maatregelen niet zien zitten, maar omdat 92% van de leden uit Cluster 2 het eens is met de stelling: ‘Gelderland moet alles doen om klimaatverandering te voorkomen’ kan de relatief beperkte inzet op deze maatregelen ook het gevolg zijn van het feit dat leden van Cluster 2 al een groot deel van het beperkte overheidsbudget hadden opgemaakt aan andere maatregelen. In dat geval kan niet worden geconcludeerd dat zij een afkeer hebben van deze vier maatregelen, maar dat zij een mindere voorkeur hebben voor deze maatregelen ten opzichte van de andere acht maatregelen. Hoogopgeleiden, stedelingen en mensen die makkelijk rondkomen zijn sterk vertegenwoordigd in Cluster 2.

Cluster 3 (20%) is zeer negatief over windmolens en zonneparken en ook over het duurzamer maken van de landbouw. Ze zijn juist heel positief over de meeste andere maatregelen zoals bossen beter beschermen, voedselverspilling voorkomen en energieverbruik van bedrijven helpen verminderen. Een relatief groot aandeel is zelfstandig ondernemer en een relatief groot aandeel twijfelt aan de ernst van klimaatverandering en 42% vindt dat Gelderland alles moet doen om klimaatverandering te voorkomen. Gezien de relatief negatieve percepties op klimaatbeleid kan in het geval van Cluster 3 de relatief sterke inzet op een aantal maatregelen ook het gevolg zijn van het feit dat zij de doelstelling van het verminderen van broeikasgassen met 55% moesten halen. In dat geval kan vooral worden geconcludeerd dat leden van Cluster 3 een voorkeur hebben voor deze maatregelen ten opzichte van de drie maatregelen waarop zij zeer laag inzetten.

Tabel 3-5: Resultaten van de clusteranalyse van de 12 klimaatmaatregelen. Donkerrood = lager dan 40%; lichtrood is 40% - 49% inzet; geel = 50% - 64% inzet; lichtgroen = 65% - 74% inzet; donkergroen = meer dan 74% inzet.

	Cluster 1 (56%)	Cluster 2 (24%)	Cluster 3 (20%)
Zonnepanelen op daken stimuleren	71%	60%	84%
Energieverbruik van bedrijven helpen verminderen	64%	76%	87%
Bestaande huizen duurzamer maken	62%	76%	81%
Zorgen dat we minder voedsel verspillen	66%	51%	76%
Nieuwe energietechnieken gebruiken	63%	56%	72%
Bossen beschermen en uitbreiden	68%	51%	76%
Schoner maken van vervoer met de auto en de bus	57%	51%	58%
Duurzamer maken van de landbouw	52%	83%	30%
Duurzame plannen in de bouw ondersteunen	58%	47%	68%
Schoner maken goederenvervoer	60%	39%	62%
Windmolens op land stimuleren	53%	48%	22%
Zonneparken op land stimuleren	47%	27%	7%
Kenmerken van het cluster			

Kenmerken van het cluster

	Cluster 1 (56%)	Cluster 2 (24%)	Cluster 3 (20%)
Hoogopgeleid	29%	54%	28%
Woonachtig in buitengebied	11%	12%	32%
Woonachtig in de stad	40%	45%	17%
Ik woon in een huurwoning	32%	25%	13%
Ik kom makkelijk rond	39%	64%	45%
Zelfstandig ondernemer/ZZP-er	6%	10%	14%
Twijfel aan hoe erg klimaatverandering is (eens)	25%	5%	37%
Belangrijk dat ik zo weinig mogelijk last heb van klimaatmaatregelen (eens)	22%	11%	23%
Gelderland moet alles doen om klimaatverandering te voorkomen (eens)	73%	92%	42%

3.4. Welke argumenten geven deelnemers voor hun keuzes? En wat zijn de vragen die het burgerforum kan bespreken?

Nadat deelnemers een advies hadden gegeven in de raadpleging over de 12 maatregelen werd er aan hen gevraagd om hun keuzes te onderbouwen. Zoals in sectie 2 beschreven analyseerden we de argumenten met content analyse.

In de eerste stap stelden we vast welke categorieën argumenten deelnemers noemden. In de tweede stap hebben we voor 1500 deelnemers systematisch geteld hoe vaak bepaalde argumenten zijn genoemd. Uit de eerste stap volgde dat de categorieën argumenten konden worden geclusterd in acht hoofdcategorieën.

1. **Effectiviteit:** de maatregel heeft volgens de deelnemer een groot effect op het terugdringen van broeikasgassen
2. **Efficiëntie:** de voordelen van de maatregel zijn groter dan de nadelen
3. **Eerlijkheid:** de maatregel is rechtvaardig
4. **Carrots vs Sticks:** moet de maatregel vooral worden ingevuld met carrots (subsidies of andere vormen van financiële ondersteuning) of met sticks (verplichtingen, boetes etc.).
5. **Ja, en wel zo:** deelnemers geven aan hoe de maatregel volgens hen specifiek zou moeten worden ingevuld
6. **Welke overheid?** Staat de provincie vooral aan de lat bij het uitvoeren van de maatregel of een andere overheid.
7. **Sceptisch:** deelnemers noemen een reden waarom zij sceptisch zijn over de maatregel
8. **Tegen:** deelnemers noemen een reden waarom zij tegen de maatregel zijn.

Energieverbruik van bedrijven helpen verminderen

Energieverbruik van bedrijven helpen verminderen is één van de maatregelen die zeer goed scoort in de raadpleging. De gemiddelde deelnemer vindt dat de provincie fors meer op deze maatregel moet inzetten. Hieronder geven we weer hoe vaak verschillende argumenten zijn genoemd.

Tabel 3-6: weergave van het aantal keer dat een argument is genoemd bij het invullen van de raadpleging

Categorie	Argument	Aantal keer geteld bij 1500 deelnemers
Effectief	Veel winst te behalen wat betreft terugdringen uitstoot broeikasgassen	95
Efficiënt	Zeker nu de kosten voor energie omhoog gaan is dit een goede maatregel	8
Efficiënt	Zorgt ervoor dat we efficiënt met energie omgaan	9
Efficiënt	Heeft andere voordelen dan broeikasgassen besparen	14
Eerlijk	Bedrijven moeten hun verantwoordelijkheid nemen (want vervuilers)	42
Eerlijk	Logisch om bij bedrijven te beginnen en niet bij de burger	7
Carrots vs Sticks	Bedrijven moeten geholpen worden (met subsidies), anders gebeurt het niet	54
Carrots vs Sticks	Bedrijven belonen die het goed doen	7

Carrots vs Sticks	Help bedrijven een klein beetje, maar niet te veel. Het moet ook verplichtend zijn.	38
Carrots vs Sticks	Bedrijven moeten zelf een steentje bijdragen	40
Carrots vs Sticks	Het mag best meer verplichtend	38
Carrots vs Sticks	Gebruik de stok (het moet niet zo zijn dat bedrijven alleen verdienen)	15
Ja, en wel zo:	Maak bedrijven meer bewust van de broeikasgassen die ze uitstoten	17
Ja, en wel zo:	Betrek ondernemers bij het vinden van oplossingen	8
Ja, en wel zo:	Concrete oplossingen	50
Welke overheid?	Dit is vooral een taak van de rijksoverheid	2
Welke overheid?	Dit is een taak van de provincie	6

Veel deelnemers geven aan dat ze deze maatregel kiezen omdat ze het een effectieve maatregel vinden om broeikasgassen te verminderen. Het effectiviteitsargument wordt relatief vaak genoemd ten opzichte van andere maatregelen. De meeste deelnemers geven aan dat bedrijven veel broeikasgassen uitstoten en dat hier dus veel reductie te realiseren is. Een deelnemer denkt dat de effectiviteit nog groter zal zijn dan in de PWE is weergegeven.

“Omdat de impact op ons co2 uitstoot dan groot is. Bedrijven zullen ook helpen om maatregelen en vernieuwing zichtbaarder te maken (want het is in hun belang om reclame te maken over hoe duurzaam ze wel niet zijn) en door dat de maatregelen zichtbaarder zijn kunnen we als voorbeeld dienen voor andere bedrijven en provincies /gemeentes. Ik geloof dat het stimuleren van het bedrijfsleven daarom een nog groter effect kan hebben dan je in eerste instantie denkt.”

Daarbij geven deelnemers aan dat de maatregel ervoor kan zorgen dat het draagvlak onder burgers behouden blijft voor maatregelen die hen in het dagelijks leven raken.

“Dit is ook absoluut noodzakelijk om ook de consument/inwoner ervan te overtuigen dat ook hij/zij verantwoordelijkheid draagt en zijn/haar gedrag moet aanpassen.”

“We moeten niet bang zijn om eisen te stellen aan de industrie om hun uitstoot te verminderen (angst dat de bedrijven gaan verhuizen). Het is niet eerlijk naar de burgers toe als zij allemaal maatregelen moeten nemen zonder dat de grote uitstotende bedrijven dit ook moeten.”

“Bedrijven zijn grote energieverbruikers. Het voelt soms alsof de maatregelen vooral gericht zijn op de consument. Isolatie van het huis, van het gas af, een elektrische auto, zonnepanelen op het dak, enz. Wat mij betreft valt er juist bij de bedrijven, de grootverbruikers, veel te winnen.”

Een opvallend inzicht uit de Gelderse Klimaatraadpleging is dat Gelderlanders verschillend denken over de mate waarin bedrijven door de overheid moeten worden geholpen bij het verminderen van energieverbruik. Vergeleken met andere maatregelen geven Gelderlanders bij deze maatregel relatief vaak hun mening over de mate waarin de overheid ‘de wortel’ of ‘de stok’ moet hanteren om het energieverbruik van bedrijven te helpen verminderen.

De onderstaande tabel geeft de verschillende posities weer geïllustreerd met quotes van deelnemers. Welke rol het bedrijfsleven en de overheid precies op zich moeten nemen, kan een interessant discussiepunt zijn voor het Burgerforum.

Mogelijke vraag voor het burgerforum: Wat moet de rol van de provincie zijn bij het verminderen van energieverbruik van bedrijven (en wat moeten bedrijven zelf doen)?

Tabel 3-7: Illusterende quotes over de rol van de overheid

Rol overheid	Illusterende quotes
Bedrijven moeten het zelf betalen	<i>“Bedrijfsleven is de grootste vervuiler en dient eigenlijk voor deze eigen kosten op te draaien.”</i> <i>“In principe moeten bedrijven dit op eigen kracht doen, niet op kosten van ons allemaal, ze plukken hier ook voordelen van.”</i>
Maatregelen treffen	<i>“Zolang er geen druk is voor bedrijven om te verduurzamen zullen ze dat niet, of maar te weinig doen. Dus maatregelen treffen!”</i> <i>“Grenzen stellen vanuit overheid: Helpen van de staat wordt al snel subsidiëren. Er mag ook gewoon begrensd worden.”</i> <i>“Het kan niet zo zijn dat bedrijven om economische redenen maar zo beperkt aangepakt worden. De beleidsmakers zijn bang om de bedrijven aan te spreken. Doe normaal en verplicht ze bepaalde doelen te behalen.”</i> <i>“Werkt alleen bij verplichte maatregelen. 'Helpen' is een leuke handreiking, maar daar lachen de bedrijven om. Ja zeggen en nee doen.”</i>
Helpen, maar niet vrijblijvend	<i>“Helpen, maar niet meer zo vrijblijvend. Het moet een zware verplichting worden.”</i>
Samenwerken	<i>“Bedrijfsleven is de grootste vervuiler en dient eigenlijk voor deze eigen kosten op te draaien maar ivm werkgelegenheid en transitiefase heeft overheid hier wel een rol te vervullen.”</i>
Faciliteren	<i>“Belonen van bedrijven door ze ook zelf innovatieve oplossingen te laten bedenken. En dat niet gelijk te beperken door allerlei onzinnige bureaucratische regelgeving.”</i> <i>“Het helpen bestaat uit eenvoudige regelgeving en weinig administratie om aan vergunningen te komen.”</i>
Subsidiëren	<i>“Bedrijfsleven helpen om energie te verminderen (informatie, subsidie) is prima en kan dan een effect hebben op grote delen van diezelfde bedrijfstak. Zal al gauw leiden tot grote verbetering, specifiek en/of algemeen. Soms hebben bedrijven maar een kleine zet nodig of handreiking om daartoe te willen overgaan.”</i> <i>“Bedrijven moeten positief worden ondersteund want zij zullen niet 'zomaar' gaan investeren.”</i>
Bedrijven belonen die het goed doen	<i>“Ondernemingen die hier vanuit passie van de ondernemer al mee aan de gang zijn mogen wat mij betreft wel echt in het zonnetje gezet worden.”</i>

	<i>Maak ze evt "voorkeursleverancier" voor overheidsinstellingen vanwege hun duurzaamheid!"</i> <i>"Eigenlijk is het helpen van bedrijven door geld te geven niet altijd goed en beter. Ik zou zeggen men krijgt een bonus als men minder energie gaat gebruiken en boete als men veel verbruikt. Als men het in de portemonnee voelt gaat men zelf creatiever worden. Voorlichting en mogelijke oplossingen blijven ontwikkelen en stimuleren deze in te zetten is waar vooral naar gekeken moet worden."</i>
--	--

Als concrete invulling van deze maatregel noemen de meeste deelnemers dat bedrijven zonnepanelen op hun daken moeten leggen en over moeten stappen op Ledverlichting. Maar er worden ook andere maatregelen genoemd.

"Smart metering en peak shaving implementeren en aantrekkelijk maken. Voorlichting geven hierop."

Bestaande huizen duurzamer maken

Een tweede maatregel die goed scoort in de Gelderse klimaatraadpleging is het duurzamer maken van huizen. Als we kijken naar de argumenten die deelnemers noemen, dan valt het op dat veel deelnemers deze optie een goede 'deal' vinden voor de maatschappij en voor individuen zelf. Het is volgens hen een efficiënte maatregel waarbij de kosten opwegen tegen de baten. Er valt volgens deelnemers via deze maatregel veel energie te besparen, zonder dat er partijen worden benadeeld.

"We verbruiken energie met verwarmen van de huizen dus als we maximaal isoleren en verduurzamen helpt het ons allemaal."

"Kostbaar voor bewoners, maar wel een duidelijke manier om verspilling van energie tegen te gaan. Dus daar valt nog genoeg te winnen zonder dat er partijen benadeeld worden."

"Hier hebben burgers meteen baat bij in comfort en kosten. Bovendien heeft dit veel rendement."

Tabel 3-8: weergave van het aantal keer dat een argument is genoemd bij het invullen van de raadpleging

Categorie	Argument	Aantal keer geteld bij 1500 deelnemers
Effectief	Veel winst te behalen wat betreft terugdringen uitstoot broeikasgassen	88
Effectief	Maatregel zorgt voor bewustwording (en heeft daardoor ook positieve bijeffecten op duurzaam gedrag).	42
Effectief	Overheid heeft zelf veel invloed op deze maatregel	12
Effectief	Wat we hebben moeten we beter maken (i.p.v. nieuwbouw)	32
Efficiënt	Positieve verhouding baten en kosten voor de maatschappij	10
Efficiënt	Extra woongenot/comfort individuen (weegt op tegen investering)	38

Efficiënt	Het is goed voor de energierekening (van lage inkomens)	95
Efficiënt	Makkelijk te realiseren	13
Efficiënt	Minder afhankelijk van het buitenland	1
Efficiënt	Toekomstbestendig	8
Eerlijk	Eerlijk als woningeigenaren ook wat moeten doen	5
Eerlijk	Goed om (met name arme) bewoners te helpen met deze investeringen	35
Carrots vs Sticks	Via subsidies betaalbaar maken voor bewoners	59
Carrots vs Sticks	Je kan best een bijdrage van huiseigenaren verwachten	10
Carrots vs Sticks	Stel een norm	12
Carrots vs Sticks	Zoveel mogelijk aan de markt overlaten	1
Ja, en wel zo:	Maak beter duidelijk hoe je subsidies kan krijgen	6
Ja, en wel zo:	Hulp via woningbouwverenigingen	25
Ja, en wel zo:	Focus vooral op oudere (minder duurzame) huizen	20
Ja, en wel zo:	Houdt wel oog voor oudere huizen en monumenten	2
Ja, en wel zo:	Focus zoveel mogelijk op simpele ingrepen en quick wins	1
Ja, en wel zo:	Beter handhaven	3
Ja, en wel zo:	Concrete oplossingen	30
Voorwaarde:	Houdt rekening met vleermuizen en gierzwaluwen	3
Sceptisch	Wat is nou het einddoel?	2
Sceptisch	Kan dit wel bij alle huizen?	13
Sceptisch	Te duur	20
Sceptisch	Er zijn nog veel hindernissen om dit te realiseren	8
Sceptisch	Focus op keuzevrijheid. De overheid moet niet bepalen over mijn huis	2
Tegen	Beter slopen en nieuw bouwen	6
Tegen	Zet meer in op nieuwbouw. Bestaande woningen worden toch weer vervangen	2

Het valt op dat verschillende deelnemers van mening zijn dat deze maatregel ook goed is voor de energierekening van lage inkomens, die vaak in slecht geïsoleerde woningen wonen en dit wordt als een pluspunt gezien.

“Bestaande huizen duurzamer maken is behalve voor het milieu ook goed voor mensen die minder te besteden hebben. Met name deze mensen wonen vaak in slecht geïsoleerde woningen. Twee vliegen in een klap (figuurlijk dan :))”

Een voorwaarde die door een hoop deelnemers wordt genoemd is dat er een duidelijk plan moet komen die deze optie betaalbaar maakt voor bewoners. Sommige deelnemers noemen een Btw-verlaging als optie.

“Hoe maak je dit betaalbaar voor de betrokken bewoners, zeker die van oude woningen.”

“Om dit te stimuleren zou de b.t.w. van hoog tarief naar laag tarief moeten. Wonen is tenslotte een eerste levensbehoefte en een eerste levensbehoefte hoort onder het lage btw-tarief te vallen.”

Verreweg de meeste deelnemers vinden dat de overheid burgers financieel moet stimuleren om de energievoorziening van hun huis te verduurzamen, maar er zijn uitzonderingen.

“Het loont al, en zeker straks om dit te doen. Zoveel mogelijk overlaten aan de markt.”

Een interessant argument dat deelnemers noemen om flink in te zetten op deze maatregel is dat het kan leiden tot bewustwording waardoor mensen aan het denken worden gezet over duurzaamheid.

“Levert wellicht niet zo heel veel op in termen van minder uitstoot, maar zorgt wel voor bewustwording bij heel veel mensen, want iedereen woont in een huis...”

“Zet mensen misschien ook aan het denken over duurzaamheid.”

Er is onenigheid tussen deelnemers over de mate waarin de provincie zich bij het verduurzamen van bestaande woningen vooral moet focussen op oude slecht geïsoleerde huizen – waar de meeste winst te behalen is – of juist op huizen die het makkelijkst te verduurzamen zijn.

“Isolatie onder de vloeren bij oude huizen.”

“Daar waar mogelijk met effectieve en efficiënte middelen en maatregelen energie vretende huizen verduurzamen. Begin bij de minst duurzame huizen en investeer daar primair op.”

“M.n. in oudere huizen wordt veel energie verspild.”

“Goed initiatief. Maar het geld van de bewoners moet niet uitsluitend worden ingezet voor diegene die een slechts geïsoleerd huis hebben. Anders koopt iedereen een slechts geïsoleerd huis in de wetenschap dat de provincie wel meebetaald.”

“Mooie optie voor huizen die met simpele ingrepen kunnen verduurzamen.”

Hoewel deelnemers deze maatregel op grote schaal adviseren zijn sommige deelnemers sceptisch. Ze vragen zich af of de maatregel wel reëel is voor de consument door de hoge kosten, of het niet beter is om huizen te slopen dan ze te verbouwen en dat het moeilijk is om te achterhalen welke subsidies er precies zijn.

“Geef meer advies. Bijna onmogelijk om er achter te komen welke subsidies er zijn en hoe aan te vragen.”

“Ja, maar vaak kun je beter slopen en nieuw bouwen.”

“Kleine aanpassingen oké..... maar grote aanpassingen veel te duur... inzetten op nieuwbouw....bestaande woningen worden tzt vanzelf vervangen en duurzaam.”

“Niet altijd even reëel voor de consument. Hoop subsidies, maar een groot deel van de huizen in NL kunnen nauwelijks duurzamer gemaakt worden omdat ze van begin 1900 dateren. Deze consumenten worden daar op afgerekend, wat niet terecht is.”

Mogelijke vraag voor het burgerforum: hoe kan de provincie ervoor zorgen dat inwoners sneller kiezen voor het duurzamer maken van hun huis?

Stimuleren van zonnepanelen op daken

Een maatregel die ook populair is onder Gelderlanders is het stimuleren van zonnepanelen op daken. Een voordeel van deze maatregel vinden deelnemers dat er geen sprake is van ruimtebeslag en zeker als je de zonnepanelen op platte daken legt zit je volgens deelnemers niemand in de weg. Het valt op dat veel deelnemers het woord ‘maximaal’ gebruiken in hun argumentatie ‘maximaal gebruik maken van daken’, ‘maximaal stimuleren’ etc. Daarbij valt het op dat dit de enige van de 12 maatregelen is waar een grote groep deelnemers zegt dat het een makkelijke maatregel is om te realiseren. Tot slot valt het op dat verschillende deelnemers aangeven dat ze het een goede maatregel vinden omdat ze zonnepanelen op daken ‘zichtbaar’ en ‘tastbaar’ vinden.

“Het is heel tastbaar voor bedrijven, organisaties en huishoudens. Je hebt zonnepanelen en het levert zichtbaar energie op (iig als de opgeleverde en verbruikte stroom zichtbaar wordt gemaakt dmv een meter of voor een grotere groep laat je via een digitaal scherm.”

Tabel 3-9: weergave van het aantal keer dat een argument is genoemd bij het invullen van de raadpleging

Categorie	Argument	Aantal keer geteld bij 1500 deelnemers
Effectief	Overheid moet dit maximaal stimuleren	10
Effectief	Voor de consument een kosteneffectieve oplossing	3
Effectief	Zelfvoorzienend maken van huishoudens	6
Efficiënt	Voor de consument een kosteneffectieve/aantrekkelijke oplossing	17
Efficiënt	Het kost geen ruimte/landschap/horizonvervuiling	66
Efficiënt	Voorkomt dat we zonneparken en windparks moeten aanleggen	73
Efficiënt	Makkelijk, snel te realiseren en doet niemand pijn	49
Efficiënt	Energie dichtbij de gebruiker (tastbaar en zichtbaar)	13
Carrots vs Sticks	Moet meer gesubsidieerd worden	21

Carrots vs Sticks	Gratis leningen	3
Carrots vs Sticks	Verplichten met renteloze lening	2
Carrots vs Sticks	Alleen ondersteuning voor mensen die dat nodig hebben	4
Carrots vs Sticks	Geen subsidie voor grootverdieners	2
Ja, en wel zo:	Zorg dat het energienetwerk op orde is	25
Ja, en wel zo:	Oplossing als er piekaanbod is.	1
Ja, en wel zo:	Verplichten bij nieuwbouw	5
Ja, en wel zo:	Zet in op lokale opslag	15
Ja, en wel zo:	Suggesties voor locaties	24
Ja, en wel zo:	Maak het BTW vrij	1
Ja, en wel zo:	Samenwerkingsvormen	5
Ja, en wel zo:	Concrete oplossingen overig	18
Voorwaarde:	Belasting energienetwerk is een uitdaging	5
Voorwaarde:	Opslag moet mogelijk zijn	19
Voorwaarde:	Je moet er wel wat over te zeggen houden	1
Voorwaarde:	Het moet financieel aantrekkelijk genoeg zijn	4
Voorwaarde:	Bedenk wel wat te doen met oude panelen	6
Tegen	Het is niet mooi	1
Welke overheid?	Alle overheden moeten hierop inzetten.	1
Welke overheid?	Provincie moet vooral inzetten op openbare gebouwen	3

Het valt op dat drie vragen door deelnemers veelvuldig gesteld worden over deze maatregel en we raden de provincie aan om een helder antwoord te geven op deze vragen omdat ze mogelijk ook zullen spelen bij leden van het burgerforum:

Vraag 1) Hoe kan het dat er nog zo weinig zonnepanelen liggen op grote (openbare) gebouwen zoals scholen, sporthallen, bedrijventerreinen en ziekenhuizen?

Vraag 2) Is het elektriciteitsnet wel klaar voor grootschalige toepassing van zon op dak?

Vraag 3) Wat zijn de ontwikkelingen wat betreft de (lokale) opslag van energie?

Een sterk punt van de PWE methode is dat deelnemers beleidsopties in relatie tot elkaar kunnen waarderen. Bij deze maatregel geldt heel erg duidelijk dat deelnemers deze maatregel hebben beoordeeld in relatie tot het bouwen van zonneparken en windmolens.

“Elk zonnepaneel dat je op een dak legt, hoeft niet op voormalige landbouwgrond of ander braakliggend terrein.”

“Niet zo natuurgemotvervuilend als windparken en zonnepanelen. Daken zijn er genoeg om te gebruiken.”

“Als we alle daken volleggen met zonnepanelen hoeven we misschien geen zonnepanelen op weilanden aan te leggen. Dat laatste vind ik zo zonde en zo lelijk.”

“Zo veel daken nog onbenut maar wel schaarse grond volplempen met die dingen.”

Veel deelnemers geven aan dat de provincie burgers financieel moet ondersteunen in de aanschaf van zonnepanelen voor op hun dak. Sommige deelnemers vinden dat deze ondersteuning wel moet zijn gericht op de mensen die ondersteuning nodig hebben.

“Alleen ondersteuning bij mensen die ondersteuning nodig hebben.”

“Bewoners moeten veel meer subsidie hiervoor krijgen wanneer ze onder een bepaalde inkomensgrens vallen. De meestverdienende Gelderlanders moeten geen subsidie krijgen.”

Sceptische deelnemers vragen zich af wat er qua recycling met de zonnepanelen wordt gedaan en ze zijn kritisch op de salderingsregeling.

“Ook het kontdraaien salderingsregeling is een reden om panelen niet te nemen. Het is onduidelijk en straks wordt je nog belast omdat je ze hebt.”

“De gewone inwoner levert waar mogelijk zijn bijdrage en het kan niet anders dat deze medewerking wordt gestraft door de afbouw/stoppen van de salderingsregeling voor terugleveren en (wet)regels voor beperkt aantal panelen op dak mede afhankelijk van het verbruik van het huishouden. Door maximaal en onbeperkt de daken vol te leggen is deze vorm van “groene energie” optimaal benut. Kansen worden onvoldoende benut.”

Tot slot stellen verschillende deelnemers voor om parkeerterreinen te overdekken met zonnepanelen.

“Maak grote parkeerterreinen overdekt met zonnepanelen. Bijkomend voordeel m’n in de zomer is dat je auto niet meer in de hete zon staat.”

Mogelijke vraag voor het burgerforum: Wat kan de provincie doen om ervoor te zorgen dat er zo snel mogelijk meer zonnepanelen komen te liggen op grote (openbare) gebouwen zoals scholen, sporthallen, parkeerterreinen, bedrijventerreinen en ziekenhuizen? En, hoe op daken van particulieren.

Meer gebruik maken van nieuwe energietechnieken

Bij de maatregel ‘nieuwe energietechnieken gebruiken’ vindt de gemiddelde deelnemer dat provincie Gelderland iets meer aan de slag moet gaan met nieuwe technieken dan zij nu van plan is. De technieken die vallen onder deze maatregel zijn waterstof, energie uit water, biobrandstoffen en het opslaan van broeikasgassen in de bodem.

Tabel 3-10: weergave van het aantal keer dat een argument is genoemd bij het invullen van de raadpleging

Categorie	Argument	Aantal keer geteld bij 1500 deelnemers
Effectief	Veel winst te behalen wat betreft terugdringen uitstoot broeikasgassen	23
Effectief	Zonder innovaties zullen we klimaatdoelen niet halen	26
Effectief	Inzetten op vernieuwing geeft vertrouwen aan de burger	4
Effectief	Innovatie is urgent gezien de energiecrisis	19
Efficiënt	Innovatie is goed voor de werkgelegenheid/groei van Nederland	8
Efficiënt	Innovatie maakt ons minder afhankelijk van het buitenland	6
Carrots vs Sticks	Geef een financiële bijdrage als overheid (in het begin)	25
Carrots vs Sticks	Het is beter om innovatie via wetten en regels af te dwingen	2
Carrots vs Sticks	Leg de bal bij de bedrijven	7
Ja, en wel zo:	Inzetten op aardwarmte	2
Ja, en wel zo:	Inzetten op waterstof	40
Ja, en wel zo:	Vaart maken met kerncentrales	31
Ja, en wel zo:	Inzetten op waterkracht	9
Ja, en wel zo:	Inzetten op opslag	9
Ja, en wel zo:	Gebruik restwarmte van datacenters	3
Voorwaarde:	Wel goed vooraf nadenken over alle kosten	2
Voorwaarde:	Het moet wel haalbaar en betaalbaar zijn	9
Voorwaarde:	Het moet dan wel echt duurzaam zijn (kijk naar grondstofwinning)	5
Voorwaarde:	Slagingskans moet wel aanzienlijk zijn.	6
Voorwaarde:	Effectiviteit moet wel bewezen zijn	8
Voorwaarde:	Technieken moeten wel langere tijd meekunnen	12
Voorwaarde:	Er moet een duidelijke visie zijn. Niet eerst het één en dan het ander	4
Welke overheid?	Is dit niet een rijkstaak?	7

Welke overheid?	Dit moet je internationaal oppakken	6
Welke overheid?	Provincie moet een voorbeeldfunctie nemen	1

Het valt op dat de ene groep deelnemers benadrukt dat het investeren in innovatie an sich van waarde is, terwijl een tweede groep deelnemers juist hamert op voorwaarden waaraan voldaan moet worden om investeringen in innovatie te legitimeren.

De groep die nauwelijks voorwaarden lijkt te stellen aan het stimuleren van innovaties zegt bijvoorbeeld het volgende:

“Altijd goed om te investeren in nieuwe technieken. Niet bang zijn dat er van de 10 projecten 7 mislukken. Het kan best zo zijn dat die ene nieuwe techniek juist het verschil gaat maken.”

“Inzetten op en uitproberen van nieuwe technieken zal altijd prioriteit moeten hebben. Met de tijd kunnen daar veelbelovende systemen verder uitontwikkeld worden.”

“Hoe meer we experimenteren hoe verder we komen in betere technieken.”

“Het is goed te blijven investeren in R&D. Ook is duidelijk dat er geen ei van Columbus of Haarlemmerolie bestaat en we dus verschillende alternatieven (en technieken) naast elkaar zullen nodig hebben.”

“Het is goed om te investeren in deze innovaties. Wellicht blijkt het één beter te werken dan het ander, maar het is belangrijk nu stappen te zetten. Deze technieken zullen de basis zijn voor heel veel andere maatregelen.”

“Door deze innovaties te ontwikkelen kunnen we deze ook elders in de wereld exploiteren.”

“Kolencentrales zijn super vervuilend. Niet alleen komt er extra co2 vrij, die miljoenen jaren opgesloten heeft gezeten in de aarde, maar het zorgt ook voor fijnstof. Nu Nederland geen gas meer krijgt uit Rusland, zijn de gesloten kolencentrales weer geopend en dat vind ik een kwalijke zaak. Die kolencentrales mogen wat mij betreft zo snel mogelijk weer dicht. Al jaren lang zijn we bezig om minder gas te gebruiken. Nu we geen gas meer uit Rusland krijgen en de situatie in Groningen niet meer houdbaar is, is het nog belangrijker om te investeren in nieuwe duurzame energietechnieken.”

De groep deelnemers die juist wel voorwaarden stelt aan het stimuleren van innovaties noemt de volgende voorwaarden.

Ten eerste is er een groep die vindt dat een techniek zich bewezen moet hebben

“Bewezen effectief. Gebruiken van nieuwe kennis, materiaal en wetenschappelijk verantwoorde (en beproefde) systemen/technieken is absoluut toe te juichen. De techniek moet zich dan wel bewezen hebben.”

Ten tweede is er een groep die benadrukt dat de nieuwe technieken wel betaalbaar/aantrekkelijk moeten blijven.

“Voor iedereen: Natuurlijk, technieken die bijdragen aan een schonere wereld zijn natuurlijk altijd welkom. Wel met dien verstande dat het voor alle burgers bereikbaar en betaalbaar is.”

“Ik ben zeker een voorstander van duurzame technieken. Deze moeten dan wel aantrekkelijk blijven. Dat bijvoorbeeld de saldering eraf gaat is een hele slechte zaak, veel mensen nemen hierdoor geen warmtepomp.”

Ten derde noemen deelnemers als voorwaarde dat de nieuwe technieken wel echt duurzaam moeten zijn.

“Als er schonere betere technieken komen is dat prima. Als daarvoor maar niet weer nieuwe mijnbouw moet komen in ongerepte natuurgebieden in Europa / elders.”

“Duurzaam: Het is goed om daar op in te zetten maar het moeten wel duurzame systemen zijn. Als het 3 x zoveel kost en veel chemische stoffen bij worden gebruikt kan het nog steeds zeer milieu belastend zijn.”

Ten vierde vinden sommige deelnemers aan de raadpleging het ook belangrijk dat de (tweede orde) gevolgen goed vooraf worden doordacht.

“Let wel dat dit goed berekend dient te worden van A naar Z en niet alleen vergroten op de positieve kanten. Dit moet wel door te voeren zijn met de aanwezige middelen en niet zoals de elektrische auto nu in de markt gezet wordt. Eerst de auto en dan bedenken dat het netwerk dit helemaal niet aankan, paard achter de wagen binden.”

Een vraag aan het burgerforum zou dus kunnen zijn om te bepalen of er voorwaarden moeten worden gesteld aan het stimuleren van nieuwe technieken en zo ja welke voorwaarden.

Mogelijke vraag voor het burgerforum: onder welke voorwaarden moet provincie Gelderland nieuwe energietechnieken stimuleren?

Deelnemers noemen de effectiviteit van nieuwe technieken vaak als reden waarom de provincie moet inzetten op stimuleren, maar ook wordt genoemd dat deze maatregel een positieve bijdrage zou kunnen leveren aan de werkgelegenheid.

“Maximaal inzetten op nieuwe energietechnieken. Deze ook zelf ontwikkelen en industrialiseren als nieuw exportproduct van Gelderland/ Nederland. Door ze nu versneld in te zetten en door te ontwikkelen gaat de leercurve sneller omhoog en zouden we nog wel eens tot verrassende nieuwe inzichten kunnen komen die de reductie kan versnellen.”

Verschillende deelnemers geven aan dat de rijksoverheid aan de lat zou moeten staan bij het stimuleren van nieuwe energietechnieken. Maar er zijn ook deelnemers die aangeven dat er vooral moet worden ingezet op internationale samenwerking en een deelnemer geeft aan dat de provincie een voorbeeldrol moet nemen.

“Ik heb deze wel aangekruist maar ik vraag me af of dit onderzoek op provinciaal niveau het handigst is. Ik denk dat nationaal niveau hier logischer is. De provincie kan dan op basis van de onderzoeksresultaten kijken of we hier op in moeten zetten.”

“Is voor de provincie moeilijk op korte termijn. Uitsluitend geld aan uitgeven indien bewezen effect kan worden behaald. Anders overlaten aan landelijke R&D.”

“Ik vind dit ook meer een (inter)nationaal punt, waar er meer geld in (samenwerkingen van) onderzoekers gestoken kan worden.”

“Voorbeeldfunctie voor de provincie.”

Vergeleken met de maatregel ‘energieverbruik bedrijven helpen verminderen’ zeggen deelnemers relatief weinig over welke rol zijn de overheid en bedrijven moeten hebben bij het verminderen van energieverbruik van bedrijven. Sommige deelnemers vinden dat de overheid moet financieren met name wanneer de techniek nog in ontwikkeling is, terwijl anderen juist vinden dat de bal bij bedrijven moet liggen.

“De overheid moet nieuwe ontwikkelingen stimuleren. Zulke ontwikkelingen zijn niet altijd gelijk commercieel aantrekkelijk voor bedrijven / particulieren. Overheid kan hier met overheidsgelden een leidend rol in nemen. Commerciële partijen stappen vervolgens in zodra technieken bewezen zijn. Neem de “energiewende” als voorbeeld.”

“Stimulatie in nieuwe ontwikkelingen is van groot belang, warmtepompen e.d. zijn nu vrijwel onbetaalbaar maar kunnen enorm veel effect hebben.”

“Ik weet niet zeker of dit vanuit de overheid moet komen. Volgens mij gaat dat sneller als dat door de industrie gebeurt. Hun incentive om hier geld aan te verdienen zorgt dan als bijvangst voor een beter klimaat.”

Wanneer we kijken naar de technieken waar de provincie volgens deelnemers op in moet zetten, dan valt op dat met name waterstof populair is. Deze techniek lijkt vaker te worden genoemd dan in andere raadgevingen over klimaatbeleid die in de laatste jaren zijn uitgevoerd. Verschillende deelnemers vragen zich af waarom er niet meer wordt ingezet op waterstof in plaats van elektriciteit.

“Lastig hoor. Gevestigde belangen maken dat bijna onmogelijk. Per ongeluk is stroom ingezet als energievorm, terwijl b.v. waterstof voor het vervoer veel duurzamer is. Maar ja, we investeren nu tegen de klippen op in b.v. laadpalen en stroomtransport. Dat kost giga veel geld, terwijl we het netwerk voor waterstof al min of meer klaar hebben (waterstof ipv gas). Investeer in wind- en kernenergie, breng de stroom ervan naar dichtbij gelegen omvormers naar waterstof en je bent in principe klaar om het gebruik van waterstof te operationaliseren. Helaas maken we nu een hele dure en onnodige tussenstap. Rijden en verwarmen op alleen stroom is onhoudbaar.”

“Dit is interessant. Waarom niet watergas door aardgasleidingen. De overheid wil dit maar niet goedkeuren. Ook auto's op watergas kunnen veel verder komen dan die met dure accu's. De windmolens/ zonnecollectoren zijn maar een klein deel van het geheel. Ook zie in kernenergie inzetten om CO2 reductie te behalen, niet zitten. Je blijft veel langer met de (gevaarlijke) radioactieve stoffen zitten. Beter is in kernfusie te investeren. Dat levert veel meer op, en is veiliger.”

Duurzamer maken van de landbouw

De gemiddelde deelnemer vindt dat provincie Gelderland iets meer aan de slag moet gaan met deze maatregel dan dat zij nu van plan is. De maatregel houdt bijvoorbeeld in dat de provincie boeren helpt om hun mest beter te verwerken en om de stallen aan te passen waardoor deze minder energie verbruiken.

Tabel 3-11: weergave van het aantal keer dat een argument is genoemd bij het invullen van de raadgeving

Categorie	Argument	Aantal keer geteld bij 1500 deelnemers
Effectief	Veel winst te behalen wat betreft terugdringen uitstoot broeikasgassen	56

Efficiënt	Andere voordelen naast terugdringen uitstoot broeikasgassen	49
Efficiënt	Niet meer produceren dan dat we nodig hebben	31
Eerlijk	Het moet niet alleen de landbouw zijn, we moeten het allemaal doen	11
Eerlijk	Grootste vervuilers (megastallen) aanpakken	8
Eerlijk	Intensieve veehouderij is ooit door de overheid opgedrongen en nu moeten we terug	8
Carrots vs Sticks	Boeren moeten wel geholpen worden om het anders te doen	53
Carrots vs Sticks	Accepteer dat eten iets duurder wordt, maar kijk wel naar de financiële effecten	3
Carrots vs Sticks	Boeren moeten meer hun verantwoordelijkheid nemen	6
Carrots vs Sticks	Pijn eerlijk verdelen over burgers en bedrijven	3
Ja, en wel zo:	Maak de landbouw toekomstbestendig en/of natuurinclusief.	42
Ja, en wel zo:	Meer inzetten op vegetarisch eten	10
Ja, en wel zo:	Van intensieve landbouw naar kleinschaliger	35
Ja, en wel zo:	Kies voor innovatie	18
Ja, en wel zo:	Geen vergunningen meer voor uitbreiding landbouw	5
Ja, en wel zo:	Andere concrete oplossingen	23
Voorwaarde:	Landbouw moet wel kunnen blijven bestaan	15
Voorwaarde:	We moeten voedselvoorziening van Nederlanders wel garanderen	5
Voorwaarde:	Doe het in samenspraak	19
Voorwaarde:	Alleen als het verduurzamen echt eenmalig in één keer goed kan	3

Voorwaarde:	Niet steeds van beleid wisselen	8
Sceptisch	Het is niet efficiënt als de productie naar een ander vervuilend land gaat	4
Sceptisch	Neemt het voedselprobleem niet toe als wij minder produceren?	3
Sceptisch	Boeren hebben een bedrijfsrisico genomen	2
Sceptisch	Alleen verkleinen van de landbouw helpt	5
Tegen	Boeren worden te hard aangepakt	11
Welke overheid?	Dit is een rijkstaak	3
Welke overheid?	Provincie moet natuurinclusieve landbouw subsidiëren	8

Ten eerste benadrukken veel deelnemers dat het duurzamer maken van de landbouw volgens hen nodig is. Ten tweede valt het op dat veel deelnemers vinden dat een integrale benadering moet worden gehanteerd bij het verduurzamen van de landbouw. Het moet volgens deze deelnemers duidelijk zijn dat er ook gekeken wordt naar andere sectoren, de transitie moet in samenspraak met boeren worden gerealiseerd, boeren moeten worden geholpen bij de transitie, de transitie moet toekomstbestendig zijn en boeren moeten van supermarkten een hogere prijs kunnen krijgen als zij duurzaam produceren.

De deelnemers die de noodzaak en de urgentie van de verduurzaming van de landbouw benadrukken, geven ten eerste aan dat er qua reductie van CO₂-uitstoot veel winst valt te behalen in deze sector.

“Grootste veroorzaker van uitstoot.”

“De provincie gaat vooral naar de knoppen door de landbouw. Gelderland zou naar meer reductie moeten streven.”

“Landbouw is prachtig, maar het moet wel schoner kunnen. Landbouw geeft veel invloed op het % vervuiling dus dat betekent dat daar ook veel winst is te behalen.”

Ten tweede vindt een groep deelnemers dat er in Nederland niet meer moet worden geproduceerd dan nodig.

“Lijkt me eerlijk gezegd voor zich spreken. Dat één van de kleinste en dichtstbevolkte landen ter wereld de grootste vleesproducent is (door voor soja in te vliegen waarvoor tropische bossen gekapt moeten worden) met name door grootschalige veehouderijen is BIZAR. Ik geloof wel dat er minder "boeren" zullen komen, maar zeker niet dat het gaat verdwijnen en al helemaal niet het landschap dat ook zij onderhouden. De boeren zullen alleen minder vrij "ondernemer" kunnen zijn. Daar kan, hopelijk, geen romantisch populisme zoals dat nu vanuit boeren naar voren komt tegen op.”

“Landbouw is een van de grootste vervuilers. Nederland is de tweede grootste exporteur van landbouw producten ter wereld! Laten we de kennis die we hebben exporteren en niet de producten hier produceren waar we al zo weinig ruimte hebben. Even afgezien dat zonder de miljarden subsidies die boeren nu ontvangen het boeren bedrijf al lang niet meer rendabel zou zijn.”

“Alleen als dit ook echt eenmalig en goed kan zodat de boer daarna een tijd vooruit kan. Anders kun je beter uitkopen en zorgen dat we niet meer 70% exporteren. Laten we er naartoe werken dat we zelfvoorzienend zijn. Dus meer veehouders over naar graantelers etc. Export is voor ons een te grote belasting.”

“In NL produceren wij voor de export. Heb nooit begrepen waarom onze tomaten naar het buitenland gaan en die uit Spanje naar ons?! Als we dat dan wel in ons land produceren dan zo duurzaam mogelijk.”

“Wat mij betreft is het ook niet nodig dat we in Nederland en zeker ook onze provincie (pluim)vee fokken om vervolgens met vrachtwagens en boten naar andere delen over de hele wereld te verzenden.”

Ten derde zijn er deelnemers die vooral benadrukken dat het verduurzamen van de landbouw naast het terugdringen van CO2 ook andere voordelen oplevert.

“Het helpen van landbouw komt zowel mensheid als dier en natuur ten goede.”

“Het gaat om meer dan klimaat. We kampen bijvoorbeeld ook met een (hieraan gerelateerde) biodiversiteitscrisis. Met deze maatregelen boek je ook winst op dat gebied.”

“Teveel aan stikstof is bedreigend voor o.a. natuur, drinkwater en luchtkwaliteit (fijnstof); co2 zorgt zoals bekend voor opwarming.”

Daarbij zijn er deelnemers die vinden dat met name grote boerenbedrijven (of juist boeren die vooral produceren voor de export) moeten verduurzamen (terwijl kleinschalig en lokaal boeren moet worden gestimuleerd).

“Top prioriteit. Stop grootschalig boeren (bio-industrie), help de kleinere boer, help biologisch boeren.”

“Het probleem ligt niet bij de kleinere boer maar bij de excessief grote boerenbedrijven. Die moeten afbouwen.”

“Stop grootschalig boeren (bio-industrie), Het probleem ligt niet bij de kleinere boer maar bij de excessief grote boerenbedrijven. Die moeten afbouwen.”

“In Nederland wordt er weinig kalver vlees gegeten. Dit vlees wordt voornamelijk geëxporteerd. Ik vindt dat deze groep de grootste inzet moet leveren.”

“Mijn idee zou zijn: de intensieve veehouderij zoals kalvermesterijen en mega varkensstallen zoveel mogelijk beperken. Geen vergunningen meer verstrekken voor de bouw van nieuwe kalverschuren of stallen. Als het financieel mogelijk is zoveel mogelijk uitkopen. Eventuele bedrijfsopvolging in deze sector ontmoedigen. Maar laat alstublieft de veeboer die zijn koetjes melkt en lekker buiten laat grazen zoveel mogelijk ongemoeid. Nederland is tenslotte van oudsher een agrarisch land.”

“De huidige vorm van landbouw staat niet in verhouding tot wat nodig is en kan. Het draait om massa productie en export winsten, korte termijn denken en 'graai' cultuur. Vlees en zuivel industrie mag nooit gesubsidieerd worden en eigenlijk extra zwaar belast moeten worden. Hierdoor wordt deze vorm van landbouw minder lucratief.”

“Help de kleinere boer, help biologisch boeren.”

Maar er zijn ook deelnemers die een ander geluid laten horen. Zo zegt deze deelnemer dat het niet eerlijk is dat boeren nu worden gestimuleerd om te stoppen met intensieve veehouderij, terwijl in het verleden door de overheid juist is gestimuleerd om hier meer op in te zetten.

“Intensieve veehouderij is ooit van overheidswege opgedrongen en nu terug naar kleinschalig? Daar gaan ook weer jaren overheen. Waar ik niemand over hoor zijn al die duizenden herten, reeën en wilde varkens in onze natuurgebieden. Wat doet dat met de stikstofuitstoot?”

Een knoop die door het burgerforum zou kunnen worden doorgehakt is of er in het beleid een onderscheid moet worden gemaakt tussen verschillende typen boeren.

Mogelijke vraag voor het burgerforum: moet de provincie bij het verduurzamen van de landbouw onderscheid maken tussen boerenbedrijven? Bijvoorbeeld tussen grote en kleine bedrijven, biologische en niet biologische bedrijven of bedrijven die vooral voor het buitenland produceren of vooral voor de Nederlandse markt?

Zoals gesteld valt het op dat deelnemers aan de raadpleging opteren voor een integrale benadering wat betreft het verduurzamen van de landbouw. Deelnemers vinden dat de overheid bij deze transitie met verschillende aspecten rekening moet houden. Ten eerste is het volgens een aantal deelnemers belangrijk dat het duidelijk is dat de landbouw niet de enige sector is die moet verduurzamen.

“Elke bedrijfstype moet duurzamer gemaakt worden, niet alleen landbouw.”

“In elke sector moet gekeken worden naar verduurzaming, daarin is de landbouw niet uitgesloten. Hier is ook al veel veranderd maar ik vermoed ook nog genoeg te winnen, net als in de transport sector.”

Ten tweede zijn er deelnemers die aangeven dat er moet worden gekeken naar meerdere dimensies van de landbouw.

“We moeten naar biologische en duurzame landbouw toe: een verbetering van het land, van dierenwelzijn, van producten en voor het klimaat.”

Ten derde geeft een aantal deelnemers aan dat de verduurzaming in samenspraak met boeren moet worden gerealiseerd en dat boeren hierbij moeten worden geholpen om duurzaam te boeren.

“In samenspraak: alleen doen, na tijdig en goed overleg met de landbouwsector.”

“De maatregelen die het kabinet wil zijn voor de CO2 misschien noodzakelijk maar de kille cijfers zijn als een feit gebracht waar niet over te discussiëren is. De bedrijven hebben allemaal een (gedoog)vergunning gekregen en een lening van de bank. Het lijkt wel of je een bouwvergunning hebt gekregen voor het bouwen van een huis en als het huis klaar is wijzigingen moet aanbrengen of zelfs afbreken. Boeren willen volgens mij best verduurzamen of kleiner worden. Maar dan moet er langdurig gecompenseerd worden voor vergoeding van geleden omzetverlies of een natuur beheers vergoeding. Want de inkooporganisaties van de Supermarkten blijven wereldmarktprijzen bieden. Het zou goed zijn dat er gepraat wordt met de boeren bijvoorbeeld in de vorm van een burgerberaad.”

Veel deelnemers geven aan dat de overheid de boeren moet helpen om te verduurzamen. Sommige deelnemers benadrukken dat de provincie tegelijkertijd hard moet ingrijpen en de boeren ondersteunen. Ook vinden verschillende deelnemers dat investeringen die boeren hebben gedaan terugverdiend moeten kunnen worden.

“Verduurzamen van de landbouw is heel belangrijk. De provincie moet lef tonen en verstreckende maatregelen durven nemen en ondertussen de boeren ondersteunen.”

“Nou dat had 30 jaar geleden al moeten. Nu maar eens aan de slag. En nee geen technische maatregelen die mogelijk in de toekomst wat kunnen opleveren. Zorg voor een goed inkomen voor de boer als hij de juiste keuzes maakt.”

“Help de boeren. Niet dat beleid dat steeds maar verandert maar ondersteun ze op de lange termijn. Het opleggen van maatregelen is dwang en daar zijn wij mensen niet goed in om mee om te gaan. Hulpvragen ondersteun wel.”

“Ondanks dat de landbouw al jaren keihard aan het werk is om zo duurzaam mogelijk te werken zal hier ook ondersteuning nodig zijn.”

“Voor boeren is het ondoenlijk om zich aan alle maatregelen uit Europa te moeten houden en ze kunnen nauwelijks een eigen koers varen. Boeren willen heel graag weer boeren op een natuurlijke manier. Maar dat moet dan wel mogelijk zijn.”

“Help de boeren!!! Maar ook de aanverwante bedrijven. Sla de armen in een. Maak er mooie moderne bedrijven van en laat ze samenwerken.”

“Ik ben voor reguleren van grote stallen en verminderen van de veestapel mits er een compensatie voor de boeren komt door bv de investeringen die ze hebben gedaan, waardoor de kosten voor hen er hoog zijn, te vergoeden. Door de boeren gedane investering om te groeien te vergoeden worden de schulden verminderd blijven ze dezelfde boterham verdienen en blijf de boer zijn werk houden [alleen wat kleiner]. Verder zijn er voorbeelden waarin mest zorgt voor gas. Deze investeringen uitbreiden door bv de kassen aan te sluiten of een dergelijke gas voorziening. Win.”

“De uitstoot van broeikasgassen kan waarschijnlijk flink teruggebracht worden met ingrepen die relatief weinig kosten. Dat had al veel eerder moeten, maar in Nederland lijken degenen die regeren te weinig vooruit te zien. Er moet wel worden gezorgd dat de investeringen die de boeren al hebben gedaan, terugverdiend kunnen worden.”

Hoewel veel deelnemers vinden dat boeren moeten worden geholpen om hun investeringen terug te verdienen is er ook een deelnemer die vindt dat boeren de noodzaak tot reduceren van broeikasgassen aan hadden kunnen zien komen.

“Een boer heeft een bedrijf en heeft ook bedrijfsrisico. Geheel onvoorspelbaar zijn de risico's van CO2 absoluut niet. Bedrijfsopvolging is geen recht, dat van generatie op generatie over moet gaan.”

Een vijfde aspect is dat sommige deelnemers vinden dat de prijs omhoog moet als boeren op een duurzamere manier voedsel gaan produceren.

“Ik zou het geen probleem vinden om meer te betalen voor duurzamer vlees.”

“Dat uiteindelijk de burger iets meer zal betalen is een logisch en begrijpelijk gevolg. Daar zal ook niet de echte weerstand liggen. I.c.m. minder BTW op die producten zal het dan ook wel meevallen, ook voor de smalle beurs (of ondersteun deze).”

“Zorgen (iom het rijk) dat boeren meer geld krijgen voor hun producten en de supermarkten de boeren niet afknijpen. Maak met de boeren een front tegen de supermarkten. Dat uiteindelijk de burger iets meer zal betalen is een logisch en begrijpelijk gevolg.”

“Veeteelt moet kleinschaliger, biologischer, en niet alleen op export gericht zijn. Vleesprijs onafhankelijk, en niet door multinationals (supermarkketens) laten bepalen.

Ook geven deelnemers aan dat voorkomen moet worden dat de landbouw verdwijnt. De landbouw moet toekomstbestendig worden gemaakt. Er moet toekomstperspectief worden geboden, want verschillende deelnemers willen niet (te) afhankelijk worden van het buitenland.

“Daar waar dat kan moet dat gebeuren. Niet de hele landbouw laten verdwijnen. Let erop dat bijzondere landschappen niet verloren gaan.”

“Landbouw blijft een belangrijke factor in onze samenleving en is onmisbaar!”

“Met inachtneming van de landbouw zodat er nog genoeg mogelijkheden overblijven voor de landbouw om te blijven bestaan.”

“Toekomstproof maken van de landbouw is voor de gezondheid van mens en milieu belangrijk”

“Het is goed als de landbouw verduurzaamd wordt. Maar niet als dat betekent dat er zomaar bedrijven gedwongen uitgekocht gaan worden of gehalveerd worden waardoor ze niet meer kunnen bestaan en alsnog een nekslag krijgen. Stimuleer bedrijven die willen innoveren en zorg dat ze levensvatbaar blijven. Bedrijven die vrijwillig op willen houden geef die daar goede mogelijkheden voor zodat het ook echt een goede optie is en geen dooie mus. Zorg dat het duidelijk is wat op de lange termijn de bedoeling is zodat er niet constant onzekerheid is over wat er nu weer gaat komen. Zorg dat er een goede levensvatbare landbouw is, want we moeten zo min mogelijk afhankelijk zijn van het buitenland als het om ons voedsel gaat. Het zou ook mooi zijn als consumenten meer gestimuleerd worden Nederlandse producten te kopen. Je hebt dan al een stuk minder CO2 uitstoot en voedsel uit een goed gecontroleerde keten. Dit zou al kunnen door in de supermarkten op Nederlandse producten rood-wit-blauwe vlag stickers te plakken zodat de consument duidelijk kan zien dat het om een Nederlands product gaat. Nu is dit vaak niet duidelijk. En ik denk dat als hier duidelijkheid in is dat veel consumenten het Nederlandse product boven het buitenlandse product zullen verkiezen.”

Tot slot geven deelnemers aan dat er moet worden gekeken naar het grote plaatje in de zin dat het niet effectief is qua reductie van broeikasgassen als boerenbedrijven verplaatsen naar elders waar minder duurzaam wordt geproduceerd. Een deelnemer maakt zich ook zorgen over de mate waarin import van producten ervoor zou kunnen zorgen dat de uitstoot van broeikasgassen toeneemt door transport.

“Hier de boeren hun leven moeilijk maken en het probleem laten verschuiven naar een land wat niet naar de klimaat om zal kijken zal veel erger zijn. Als er echt goede verbeteringen kunnen dan zeker aanpakken.

“Goed. Maar moeten ons wel realiseren dat minder voedsel productie als gevolg hiervan elders in de wereld het voedsel probleem dan toeneemt.”

“Er zal beter moeten worden omgegaan met onze voedselproductie. De grotere boeren zullen moeten inkrimpen en samen met de overheid een duurzame oplossing moeten vinden. Kleinschaliger met oog voor natuur en omgeving. Dit mag echter niet ten koste gaan van onze voedselproductie. Als we meer producten uit het buitenland halen, zorgt dit ook voor meer uitstoot.”

Bosgebieden beschermen en uitbreiden

De gemiddelde deelnemer vindt dat provincie Gelderland iets meer aan de slag moet gaan met deze maatregel dan dat zij nu van plan is.

Tabel 3-12: weergave van het aantal keer dat een argument is genoemd bij het invullen van de raadpleging

Categorie	Argument	Aantal keer geteld bij 1500 deelnemers
Effectief	Veel winst te behalen wat betreft terugdringen uitstoot broeikasgassen	78
Efficiënt	Goed voor de luchtkwaliteit	27
Efficiënt	Goed voor de biodiversiteit/natuur	62
Efficiënt	Bossen zijn onze longen en zorgen voor verkoeling	76
Efficiënt	Recreatie/ontspanning/geestelijke gezondheid	59
Efficiënt	Uitbreiden van bossen (natuur is onmisbaar voor de aarde)	50
Eerlijk	Meer prioriteit geven aan natuur en mens past zich aan	6
Ja, en wel zo:	Onderhoud/bescherm bossen beter (en slimmer)	69
Ja, en wel zo:	Denk ook aan vergroening in de bebouwde kom	18
Ja, en wel zo:	Doe het op vrijgekomen boerenland. Geef boeren een taak in het beheer.	12
Ja, en wel zo:	Inzetten op soorten die beter tegen droogte/klimaatverandering kunnen	5
Ja, en wel zo:	Andere concrete oplossingen	19
Voorwaarde:	Uitbreiden alleen in beperkte mate	4
Voorwaarde:	Maak niet direct overal een Natura 2000 gebied van	1
Voorwaarde:	Pas op met overmatige recreatie	2
Voorwaarde:	Niet gebruiken voor houtkachels	6
Voorwaarde:	Niet ten kosten van de boeren	2
Sceptisch	Bossen zijn al vrij goed dus het effect is klein	3
Welke overheid?	Echte provincietaak	4

Het valt op dat een groot aantal deelnemers het beschermen en uitbreiden van bossen als een fundamentele waarde zien die verder gaat dan het reduceren van CO₂-uitstoot.

“Natuur is een onmisbare factor in ons klimaat, het maakt niet alleen de lucht schoon, het herinnert ons er ook aan waarom het belangrijk is om de klimaatdoelen te behalen.”

“De natuur zijn gang kunnen laten gaan is de essentie van leven op aarde.”

“Natuur is het belangrijkste bezit voor de toekomstige generaties. Andere soorten energie en duurzamere landbouw kunnen ervoor zorgen dat aantasting van de huidige natuur enigszins afgeremd wordt. Verdere bescherming en eventuele uitbreiding lijkt me zeer wenselijk.”

“Mensen moeten zich aanpassen aan de omgeving en niet andersom.”

“Wij als mensen hebben al meer dan genoeg ruimte ingenomen op deze planeet, het is tijd dat we gebieden terug gaan geven aan de dieren waarmee we samen moeten leven.”

“Natuur is van der Heere en moet beschermd en onderhouden worden.”

Deelnemers noemen relatief vaak dat het uitbreiden en beschermen van bossen andere positieve effecten geeft zoals verbeteren van de biodiversiteit, zorgen voor minder luchtvervuiling en verkoeling, verbeteren van ontspanning en recreatiemogelijkheden.

Daarbij valt het op dat veel deelnemers vinden dat de provincie zich ook moet focussen op vergroening binnen de bebouwde kom.

“Meer bomen in straten en tegels in heel veel voortuinen eruit.”

“Het is belangrijk om niet alleen bossen uit te breiden, maar ook groen in versteende gebieden aanbrengen om de leefomgeving voor zowel mens als dier te verbeteren.”

“Daarnaast zou alleen al het inzetten op lokale vergroening in dorpen en steden zoveel meer effect hebben dan alleen op bossen te focussen.”

“En steden allen groen uitbreiden, Niet grijs.”

“Overal haalbaar: dit kunnen net zo goed stadsparken, akkerrand percelen, bomen/ struiken aanplant rondom snelwegen en verkeerslussen, percelen landbouwgrond etc zijn.”

Mogelijke vraag voor het burgerforum: wat kan de provincie doen om het vergroenen van bebouwd gebied te stimuleren?

Er is verschil van mening tussen deelnemers aan de raadpleging of de provincie alleen moet inzetten op het onderhoud van bossen of dat er ook moet worden geprobeerd om bossen uit te breiden.

“Bestaande bossen moeten goed beschermd worden. Uitbreiden zou mooi zijn, maar er is al flink ruimtegebrek waardoor dit niet haalbaar is. Daarom beter goed beschermen en onderhouden wat er al is.”

“Behoud wat we hebben. Nederland is te klein om hier echt een bijdrage te kunnen leveren.”

“Beschermen: ja. Uitbreiden geeft alleen maar meer problemen.”

“Bossen beschermen: jazeker. Bossen uitbreiden niet nodig, ik woon op de Veluwe en daar wordt de laatste jaren veel gekapt onder het motto van uitdunnen van het bos. Als dat gepaard gaat met het aanplanten van nieuw bos zodat het

bestaande areaal van bossen gehandhaafd blijft kan ik daar mee leven maar ik betwijfel dit echter. Bij mij bestaat het idee dat men de bestaande heidevelden graag uitgebreid ziet."

"De bestaande bossen uitbreiden. Niet proberen de zandverstuivingen of hei vast te houden maar zet daar boemen neer. Heel vroeger hadden we ook geen heide of zandverstuiving maar was alles bos."

"Veel meer bos moet er komen in Nederland , het is nu veel te weinig."

Mogelijke vraag voor het burgerforum: moet de provincie alleen inzetten op het beschermen en onderhouden van bossen of ook op uitbreiding van bossen?

Een groep deelnemers vindt dat landgoed van boeren die stoppen kan worden gebruikt voor het uitbreiden van bossen.

"Beheer door boeren: Goed voor ons allen en geef boeren een rol in het beheer."

"Landbouwgrond beslaat 2/3 van heel Nederland. Wanneer we de landbouw verminderen en minder gaan produceren voor de export dan hebben we meer ruimte voor natuur in Nederland."

Het valt op dat verschillende deelnemers aan de raadpleging concrete ideeën hebben over hoe de kwaliteit van bossen kunnen verbeteren.

"Onderhoud: Veel meer onderhoud plegen zoals schapen op de heide die de beplanting opeten die er niet thuis hoort. Dit gebeurde vroeger ook maar nu is daar geen geld meer voor. Er wordt veel gezegd dat de natuur er slecht voor staat maar het grootste probleem is dat er totaal geen onderhoud meer wordt gepleegd. De sterkste planten zullen dan het meest gaan voorkomen."

"Bossen als zodanig ook verbeteren. Alleen grote stukken naaldbos zijn ook niet de winst. Diversiteit aan bosareaal nastreven. Uitbreiding is prima (altijd goed) , mits op een goede wijze. Gebruiken als ecologische verbinding tussen grote natuurgebieden."

"Hoe beheer: Bestaand bos kan goed beschermd worden, maar dat reikt verder dan enkel instandhouding. Daar komt ecologisch beheer bij kijken, aanpassing van de huidige beplantingsstructuur, en variatie in begroeiing. Een monocultuur sparrenbos aanleggen op een hoekje opgekochte landbouwgrond om maar even snel je klimaatdoelen te bereiken is enkel op papier een verbetering."

*"Droogte is voor een deel oorzaak slechte toestand van de bossen. ook ziekte is een oorzaak sterfte bij sparren. We moeten andere soorten aanplanten die minder ziektegevoelig zijn
Vergroening van de leefomgeving altijd goed. Dan wel inzetten met soorten die minder droogte gevoelig zijn. Ook zorgen voor een goede diversiteit van het groen en geen monoculturen."*

Tot slot geeft een aantal deelnemers aan dat zij het uitbreiden en beschermen van bossen een echte taak vinden voor de provincie:

"Echte provincie-taak."

"Maximale inzet voor bescherming en uitbreiding van bossen en andere kwetsbare natuurgebieden. Bossen hebben helaas geen lobby, hier ligt een hoofdtaak van de Provincie mijn insziens."

Zorgen dat we minder voedsel verspillen

De gemiddelde deelnemer vindt dat provincie Gelderland iets meer aan de slag moet gaan met deze maatregel dan dat zij nu van plan is.

Tabel 3-13: weergave van het aantal keer dat een argument is genoemd bij het invullen van de raadpleging

Categorie	Argument	Aantal keer geteld bij 1500 deelnemers
Effectief	Veel winst te behalen wat betreft terugdringen uitstoot broeikasgassen	35
Effectief	Bewustwording via campagnes en voorlichting is goed	66
Effectief	Zet niet te veel in op campagnes	1
Efficiënt	Makkelijk te realiseren	12
Efficiënt	Goede verhouding baten en kosten	7
Efficiënt	Andere voordelen (gezondheid / minder druk op de landbouw / minder afval)	24
Eerlijk	Het is een probleem dat mensen voedsel verspillen. Goed dat provincie hier iets aan probeert te doen	18
Ja, en wel zo:	Ketenaanpak	38
Ja, en wel zo:	We moeten meer betalen voor voedsel	2
Ja, en wel zo:	Lokaal voedsel uit de buurt stimuleren	19
Ja, en wel zo:	Eigen voedsel produceren	1
Ja, en wel zo:	Probeer de consumptiemaatschappij tegen te gaan	25
Ja, en wel zo:	Andere concrete oplossingen	33
Tegen	Onzin dat vegetarisch eten stimuleren hierbij staat	2
Welke overheid?	Wat kan de provincie hier eigenlijk in betekenen?	10
Welke overheid?	Provincie moet het initiatief nemen	1

Als we kijken naar de argumenten die deelnemers geven voor deze maatregel, dan valt het allereerst op dat deelnemers dit een sympathieke maatregel vinden die zij moreel wenselijk vinden.

“Voedsel weggooien moet niet mogen er is al veel te veel armoede in ons land, geef het dan weg.”

“Dat is logistiek praktisch en moreel wenselijk.”

“Bevolking opvoeden de juiste hoeveelheid te kopen en niets c.q. weinig weg te gooien.”

“Verspilling is absoluut niet acceptabel in een wereld waar hongersnood heerst.”

“Ik vind het ongelooflijk hoeveel voedsel er wordt verspild, gewoon wordt weggegooid. Het kost tijd, ruimte en geld om voedsel te verbouwen en te bereiden. En dat terwijl er mensen zijn die nauwelijks te eten hebben.”

Naast morele argumenten vindt een grote groep deelnemers het goed als de provincie inzet op bewustwording en gedragsverandering probeert te realiseren. Verschillende deelnemers benadrukken dat dit positieve lange termijn effecten kan hebben. Een aantal deelnemers geeft aan dat bewustwording vooral op scholen moet plaatsvinden.

“Bewustwording bij burgers is stap 1 en alle steun hierbij is welkom.”

“Dat moet zeker kunnen. Veel voorlichting vooral voor de jeugd is belangrijk hierbij zal een cultuur verandering moeten plaatsvinden aan de keukentafel.”

“Meer bewustzijn creëren bij mensen. Ze denken te weinig na over hoe eten wordt geproduceerd en wat voor impact dit heeft op het milieu.”

“Zonde hoeveel voedsel er weggegooid wordt in ons land. Leer vooral de jeugd om zuiniger met ons voedsel om te gaan door het stimuleren van schooltuinen, workshops etc.”

“Daar kan dagelijks nog veel aandacht voor gevraagd worden. Zowel voor de productie als ook voor de consumptie. Bewustwording en een juiste verdeling van de hoeveelheid bevorderen door goede en duidelijke communicatie.”

Het voorkomen van voedselverspilling wordt niet alleen gezien als een middel om broeikasgassen te reduceren, maar deelnemers zien het ook als een middel om afval te reduceren en om dierenleed te voorkomen. Deelnemers die iets zeggen over welke overheid het initiatief moet nemen, geven vooral aan dat zij zich afvragen welke rol de provincie kan spelen. Eén deelnemer geeft juist aan dat hij vindt dat de provincie het initiatief moet nemen.

“Vooral minder vlees eten stimuleren. Daar waar de nationale overheid het niet aandurft/te veel belangen heeft, mag de provincie wel opstaan. Het 'goede voorbeeld geven' door meer plantaardig voedsel aan te bieden in de kantine vind ik erg passief. Durf een leider te zijn en maak plantaardig de norm. Verandering doet even zeer maar wanneer er geen leiders opstaan die inzien dat het nodig is om risico te nemen en zich kwetsbaar durven op te stellen door het voortouw te nemen, dan gaat deze transitie dusdanig langzaam dat klimaatverandering ons (nog meer) voor bij holt.”

Het valt op dat er maar weinig deelnemers zijn die kritisch zijn op deze maatregel. Daarnaast valt het op dat heel erg veel deelnemers concrete oplossingen noemen om voedselverspilling te voorkomen. Het burgerforum zou op basis van deze plannen een plan kunnen verzinnen om voedselverspilling te voorkomen. Wanneer het burgerforum dit thema kiest, dan kan dit tegelijkertijd tot extra bewustwording leiden onder Gelderlanders. Hieronder vatten we de ideeën samen in bullets.

- Stimuleer lokale productie, daar wordt minder verspild dan bij massaproductie;
- Stimuleer dat mensen zelf voedsel produceren in moestuinen;
- Maak vlees (en andere producten met uitstoot) duurder en plantaardig voedsel, groente en fruit goedkoper;
- Stimuleer dat overgebleven voedsel aan daklozen, asielzoekerscentra of de voedselbank wordt gegeven;
- Belast verspilling door supermarkten en distributiecentra;

- Verbiedt all you can eat restaurants
- Ontmoedig voorverpakte porties, zodat je zelf meer invloed hebt op de hoeveelheden die je koopt.
- Etenswaren moeten aangeven ten minste houdbaar tot en houdbaar tot. Dan kan de consument beter een afweging maken. Ten minste houdbaar tot is vaak veel te streng.
- Stimuleer een app zoals too good to go.
- Geef mensen de mogelijkheid om zelf fruit, groenten en vlees af te wegen waardoor minder verspilling plaatsvindt.

Mogelijke vraag voor het burgerforum: wat kan de provincie doen om voedselverspilling te voorkomen?

Tot slot geeft een deelnemer aan dat het belangrijk is om minder streng te zijn op het uiterlijk van producten.

“Het verspillen van voedsel door particulieren is marginaal vergeleken bij de gevolgen door de regelgeving in de voedselketen. Doordat er buiten proportionele eisen gesteld worden aan het uiterlijk van bv. groente blijft een buitensporig grote hoeveelheid op land achter omdat de richtlijnen verbied om het op de markt te brengen. Een spruiten teler verteld dat van zijn opbrengst 30%, dus bijna éénderde, niet naar de winkels kan vanwege het uiterlijk. Hoeveel mensen moeten de paar spruitjes, die na de maaltijd over blijven, opsparen om die hoeveelheid te halen?? Met komkommers precies zó. En vul maar aan....”

Schoner maken van vervoer met de auto en de bus

De gemiddelde deelnemer is het eens met de huidige inzet van de provincie op deze maatregel.

Tabel 3-14: weergave van het aantal keer dat een argument is genoemd bij het invullen van de raadpleging

Categorie	Argument	Aantal keer geteld bij 1500 deelnemers
Effectief	Veel winst te behalen wat betreft terugdringen uitstoot broeikasgassen	46
Effectief	Personenvervoer zal altijd blijven. Goed om dit schoner te maken	6
Effectief	Bewustwording: deze maatregel verandert gedrag (je moet ook inwoners raken om hun gedrag te veranderen)	7
Efficiënt	Andere (gezondheids)voordelen naast CO2 besparing	51
Efficiënt	Makkelijk te realiseren	5
Efficiënt	Minder afhankelijk van fossiele brandstoffen	6
Eerlijk	Vooraf rijken profiteren van elektrische auto	4
Eerlijk	Vervuiler betaalt	3

Eerlijk	Onrechtvaardig gebruik gemeenschapsgeld	1
Carrots vs Sticks	Meer subsidie. Het moet betaalbaarder worden	30
Carrots vs Sticks	(in 2030) alleen nog maar elektrische auto's op de weg	4
Ja, en wel zo:	Zorg ervoor dat OV groener/schoner/elektrisch wordt	59
Ja, en wel zo:	Maak het OV beter betaalbaar (of zelfs gratis)	40
Ja, en wel zo:	OV infrastructuur beter/OV goed toegankelijk/bereikbaar maken	53
Ja, en wel zo:	Betere afstemming vraag en aanbod OV	5
Ja, en wel zo:	Zorg voor voldoende laadpalen	23
Ja, en wel zo:	Meer ruimte voor fietsen en lopen, minder ruimte voor de auto	14
Ja, en wel zo:	Minder reizen. Thuiswerken en dichterbij wonen aantrekkelijk maken	12
Ja, en wel zo:	Richt je op waterstof	43
Ja, en wel zo:	Richt je niet op waterstof	4
Ja, en wel zo:	Gebruik van auto ontmoedigen	29
Ja, en wel zo:	Concrete voorstellen	21
Voorwaarde:	Lukt het wel met het elektriciteitsnet?	2
Sceptisch	Elektrisch rijden is veel te duur	7
Sceptisch	Negatieve ervaringen met Keolis bussen	1
Sceptisch	Is elektrisch rijden wel zo duurzaam?	9
Tegen	Ik wil in mijn benzine/dieselauto blijven rijden	2

Overheidstaak	Met name personenvervoer is rijkstaak	14
Overheidstaak	Gebeurt al via de EU	1
Overheidstaak	Ik heb geen idee wat de provincie hieraan kan doen	2
Overheidstaak	Provincie moet zich op ov-concessies richten	6

Een grote groep deelnemers geeft de voorkeur aan deze maatregel omdat het een grote invloed kan hebben op de reductie van de uitstoot van broeikasgassen. Een aantal deelnemers benadrukt dat personenmobiliteit altijd zal blijven bestaan en daarom vinden zij het extra belangrijk dat er wat wordt gedaan aan de reductie van de uitstoot van broeikasgassen. Daarnaast zijn er veel deelnemers die aangeven dat een voordeel van de maatregel is dat luchtvervuiling wordt teruggedrongen en dat het ook goed is voor de biodiversiteit.

Een aantal deelnemers geeft aan dat deze maatregel de bewustwording van mensen om duurzamer te leven kan vergroten.

“Door de grote hoeveelheid conventionele vervoersmiddelen om te vormen naar schone vervoersmiddelen bereik je een hoop gebruikers, daardoor worden de voordelen van schoon rijden of leven snel verspreid onder een groot publiek en zal het gedrag van de consument eerder veranderen.”

“Helpt ook om grotere groepen meer bewust te maken van de noodzaak. Het kan niet zo zijn dat we bedrijven (min of meer) dwingen schoner te rijden en inwoners (consumenten) lekker door laten vervuilen. Er is nog onvoldoende besef dat iedereen verantwoordelijkheid draagt.”

Vergeleken met de andere maatregelen vraagt een relatief grote groep deelnemers zich af of het schoner maken van vervoer met de auto niet meer een rijkstaak is dan een provinciale taak.

*“Bussen elektrisch maken verplicht en de centrale overheid het laten regelen voor auto's
Bus OK, auto niet. Nationaal regelen.”*

“Is eigenlijk een rijkstaak, provincie kan wel plaatsing van laadpalen stimuleren, haar eigen wagenpark vergroenen en strikte eisen stellen bij OV aanbestedingen.”

Het valt op dat veel deelnemers in hun argumentatie de voordelen en nadelen van één of meer modaliteiten noemen. Voor sommige modaliteiten geldt dat deelnemers vragen hebben bij de wenselijkheid. We raden de provincie aan om een helder antwoord te geven op deze vragen omdat ze mogelijk ook zullen spelen bij leden van het burgerforum:

Vraag 1) Wat is de ecologische footprint van een elektrische auto?

“Als men van de bron tot aan het eindproduct de uitstoot bekijkt zijn de huidige vervoersmiddelen schoner dan elektrisch.”

“Elektrisch de oplossing?: Auto's en bussen vervuilen, maar of elektrisch rijden de oplossing is, is voor mij een vraag. Dan eerst beter zorgen voor recyclen van bijv. accu's, anders ontstaat er een accuberg en (waarschijnlijk) een tekort aan onderdelen. / Er is hier wel een nuance om te maken: de elektriciteit die gebruikt wordt moet natuurlijk wel op een groene manier opgewekt worden om zo een verschil te maken, ik ben er sceptisch over of dit nu wel het geval is.”

“Duurzame grondstoffen: Ook zijn de grondstoffen voor elektrische accu's schaars en moet er goed op gelet worden dat deze op een eerlijke, menselijke en groene manier gewonnen worden.”

“Waterstof motoren meer promoten / ontwikkelen. want elektrische rijden is de toekomst niet wat gaan we straks doen met alle accu's die kapot gaan! Elektrische rijden is weer een maatregel die de overheid je door de strot duwt maat dat is kortetermijnvisie.”

Vraag 2) Is het elektriciteitsnet wel klaar voor grootschalig gebruik van elektrische auto's?

Vraag 3) Is het stimuleren van elektrische auto's niet vooral in het voordeel van de hoge inkomens? En is het wel betaalbaar voor lage inkomens?

“Heb ik niet erg hoog aangeslagen, want bijvoorbeeld schone auto's zijn relatief duur, en daar bereik je dus alleen maar de beter-betaalden mee, en voor de overige mensen wordt het onbetaalbaar.”

“Er wordt aantrekkelijk gemaakt om elektrisch te leasen maar daar hebben de meeste burgers niks aan maar betalen er wel aan mee. Het is nu dus een oneerlijke verdeling van het gemeenschapsgeld.”

“Veel mensen willen elektrisch rijden maar kunnen dit niet betalen. Wij hebben bijvoorbeeld geen keuze. Met onregelmatige werktijden vanuit de zorg is het OV niet mogelijk. Een elektrische auto is met een zorginkomen in aanschaf niet te betalen. Hier moet iets aan gedaan worden.”

“Ik denk dat het hier ook belangrijk is om juist voor de lage inkomens ook hierin iets te verzinnen. Die rijden vaak nog lang door met oude (vervuilende) tweedehands auto's. Dit terwijl elektrische auto's in het onderhoud en verbruik veel zuiniger zijn.”

Deelnemers geven aan dat de provincie elektrisch rijden moet stimuleren door te zorgen voor voldoende laadmogelijkheden. Deelnemers verschillen van mening over de mate waarin de provincie auto's die op waterstof rijden moet stimuleren. Wel is het zo dat er meer deelnemers positief zijn over waterstof dan negatief.

“Wel zorgen voor voldoende laadmogelijkheden. zo weinig mogelijk waterstof omdat groene waterstof nog steeds 2,5 maal zoveel energie vraagt.”

“Men kan ervoor kiezen om de tickets voor het openbaar vervoer te verlagen waardoor mensen de auto laten staan. uitbreiden oplaadpunten goed plan. Veel meer oog van vervoer op waterstof.”

Als we kijken naar argumenten over het openbaar vervoer, dan zien we dat mensen het een goede ontwikkeling zouden vinden als bussen op groene waterstof of groene stroom zouden gaan rijden. Daarbij geven deelnemers aan dat het een goed idee zou zijn als openbaar vervoer goedkoper of zelfs gratis zou worden gemaakt. Een aantal deelnemers geeft aan dat dit waarschijnlijk alleen landelijk geregeld kan worden.

“Openbaar vervoer moet elektrisch en moet terug naar de overheid, zodat een ieder gratis gebruik kan maken van openbaar vervoer.”

“Maak openbaar vervoer goedkoper t.o.v. de auto. Gratis of een soort OV rittenkaart of kilometertegoed voor het reizen met het OV maakt het voor mensen aantrekkelijk de auto te laten staan of zelf overbodig te maken.”

Er zijn ook deelnemers die vinden dat er vooral moet worden geïnvesteerd in de toegankelijkheid van het openbaar vervoer. Zij vinden de ontwikkeling dat buslijnen worden opgeheven niet in lijn met de wens om te verduurzamen.

“Er worden de laatste 10 jaar alleen maar buslijnen opgedoekt. Belachelijk, maat het eerst aantrekkelijk en goedkoper!”

“Het openbaar vervoer moet goed dekkend zijn en goed op elkaar aansluiten in reizen. Hiermee wordt gebruik eigen auto verminderd.”

“Investeren in een betere OV-infrastructuur op met name het platteland. Anders krijg je de mensen echt niet uit de auto.”

“Ik ben voor schoon, goedkoop en breed aanwezig zijn van bussen voor passagier vervoer. Als dat goed geïmplementeerd is kun je verschuiving in het passagiersvervoer verwachten.”

Wel zijn er deelnemers die vinden dat er moet worden voorkomen dat er openbaar vervoer rijdt met weinig passagiers of dat er verbindingen worden aangelegd die weinig opleveren.

“Er wordt nu al veel gereden met bussen op gas. Soms rijdt er echter een hele grote bus voor slechts 1 passagier. Dan had er ook een kleiner busje ingezet kunnen worden. Met beter afstemmen van vraag en aanbod kan al veel gewonnen worden.”

“Belangrijk maar moet wel betaalbaar zijn. Geen zinloze treinverbindingen en geldverspilling zoals een Noordtak!”

Sommige deelnemers geven vooral aan dat de overheid fietsen, lopen en thuiswerken moet stimuleren en aan de andere kant autogebruik moet ontmoedigen.

“Niet of minder parkeren in dorpskernen en steden.”

“We moeten naar meer schoner vervoer en dan zoveel mogelijk openbaar vervoer. En de fiets moet binnen de steden meer ruimte krijgen ook al gaat dat ten koste van de auto. Openbaar vervoer moet natuurlijk ook voldoende ruimte krijgen.”

“Meer aandacht voor thuiswerken waar mogelijk. In overheidsland zijn er instanties die proberen de medewerkers weer meer naar kantoor te laten komen. We moeten de winst van de corona niet weer inleveren.”

“Ik zou het liefst willen dat er wordt ingezet op openbaar vervoer en op deelmobiliteit. Minder auto's, de auto's die er zijn kunnen dan wel elektrisch zijn. Dat zou zó ontzettend veel ruimte aan asfalt en parkeerplaatsen schelen, ruimte die we voor een combinatie van waterbuffering en groen kunnen benutten.”

“Het helpt ook om personenauto's uit het centrum van steden te weren.”

Voor het burgerforum kan het interessant zijn om na te denken over specifiek beleid voor de verschillende modaliteiten.

Mogelijke vraag voor het burgerforum: moet de provincie vooral autogebruik ontmoedigen of juist duurzaam personenvervoer (lopen, fietsen, OV en elektrische of waterstofauto's) stimuleren? En, hoe moet dit gebeuren?

Duurzame plannen in de bouw ondersteunen

De gemiddelde deelnemer is het eens met de huidige inzet van de provincie op deze maatregel.

Tabel 3-15: weergave van het aantal keer dat een argument is genoemd bij het invullen van de raadpleging

Categorie	Argument	Aantal keer geteld bij 1500 deelnemers
Effectief	Veel winst te behalen wat betreft terugdringen uitstoot broeikasgassen	48
Efficiënt	Met oog op toekomst / langere termijn / toekomstbestendig / voorkomen is beter dan genezen	86
Efficiënt	Een positieve verhouding baten en kosten voor individuen	3
Efficiënt	Vergroot het comfort	6
Efficiënt	Andere voordelen (helpt met woningtekort)	20
Efficiënt	Meer stikstofruimte	3
Efficiënt	Makkelijk te realiseren	3
Efficiënt	Goedkoper dan bestaande huizen verduurzamen	2
Carrots vs Sticks	Nieuwbouw verplicht energieneutraal	35
Carrots vs Sticks	Verplichten om duurzame materialen te gebruiken	24
Carrots vs Sticks	Overheid moet bouwbedrijven hierin stimuleren	30
Ja, en wel zo:	Zorg ervoor dat nieuwbouw zo schoon mogelijk wordt	12
Ja, en wel zo:	Innovaties ondersteunen	39
Ja, en wel zo:	Met name in de sociale sector	1
Ja, en wel zo:	Concrete voorstellen	45
Voorwaarde:	Het moet wel betaalbaar blijven	14
Voorwaarde:	Er moet wel sprake zijn van echte duurzaamheidswinst	6

Sceptisch	Dit mag je uit de markt al verwachten	14
Sceptisch	Effect is klein	2
Tegen	Verschillende tegenargumenten	3
Welke overheid?	Dit is een taak voor het rijk	7

Wanneer deelnemers deze maatregel adviseerden, dan betekende dit dat de provincie bedrijven en woningbouwcoöperaties financieel zou gaan ondersteunen om duurzaam te bouwen. Dat betekent dat de bedrijven en corporaties zo bouwen dat er niet of nauwelijks broeikasgassen in de lucht komen. De huizen die ze bouwen, verbruiken weinig energie. En ze zijn van materiaal waar je weinig energie voor hoeft te gebruiken. Ook zal de provincie met deze maatregel ervoor zorgen dat mensen die een huis willen bouwen of verbouwen, goed advies kunnen krijgen over duurzaam bouwen.

Deelnemers die deze maatregel adviseerden gaven vooral aan dat deze maatregel toekomstgericht is. Het nemen van deze maatregel zorgt volgens hen voor positieve langetermijneffecten. Ook geeft men aan het prettig te vinden dat als er gebouwd wordt het meteen op de goede manier gebeurt. Deze deelnemers hebben liever dat het bouwen meteen op de goede manier wordt gedaan, dan dat dit niet gebeurt en er later nog dingen moeten worden hersteld.

“Als je bij de bouw (bij het begin) verbeteringen kunt aanbrengen MOET je dat doen. Later verbeteringen aanbrengen in de bestaande bouw kost tijd, extra geld en moeite. Dan is ook kostbare tijd verloren gegaan.”

“Ook hier weer een win-winsituatie. Minder energieverstopping en lagere energiekosten voor de bewoners. Daarnaast is dit gewoon een simpele vorm van vooruit denken. Gelijk bij de bouw investeren in duurzaamheid zodat dat niet achteraf nog een keer moet gebeuren.”

“Gebouwen en infrastructuur gaan lang mee: investeren nu is vruchten plukken voor een langere tijd.”

“Hoe degelijker en duurzamer er nu gebouwd wordt, hoe minder tijd en investering later nodig is om gebouwen te verbeteren of saneren. door te investeren in duurzame plannen wordt het ook steeds voordeliger om aannemers groen te laten bouwen door vraag en aanbod.”

“Door bij het bouwen van huizen of gebouwen energiebesparende maatregelen te nemen, hoeven achteraf geen maatregelen meer te worden genomen.”

“Wat al geïmplementeerd wordt in de nieuwbouw hoeft later niet toegevoegd te worden, scheelt tijd, kosten en energie.”

“Huizen gaan lang mee dus zo veel mogelijk toekomstbestendig bouwen. Nu al rekening mee houden dat elk nieuw huis geschikt moet zijn voor warmtepomp of andere innovaties die in de toekomst nog komen.”

“Als we dan toch meer moeten gaan bouwen kunnen we dat beter meteen goed doen.”

“Als we vanaf nu op een duurzame manier bouwen, hoeven we later geen grote investeringen meer te doen om gebouwen toch duurzamer te maken.”

Er zijn deelnemers die vinden dat de provincie subsidie moet geven op het gebruik van duurzame materialen en duurzame technieken, maar het valt op dat een groep deelnemers aangeeft dat de provincie niet zozeer duurzame plannen in de bouw moet ondersteunen, maar dat de provincie dit moet afdwingen. Dit leidt tot de volgende vraag voor het burgerforum

Mogelijke vraag voor het burgerforum: moet de provincie (onder bepaalde voorwaarden) afdwingen dat huizen duurzaam worden gebouwd?

“Niet zozeer ondersteunen, maar via beleid afdwingen bij nieuwbouw/ verbouw. Waar het kan kennisplatforms, producenten en bouwers bij elkaar brengen.”

“Wijs gebieden aan waar alleen duurzame huizen gebouwd mogen worden.”

“Verplicht duurzaam bouwen zou de basis moeten zijn.”

“Het gebruik van alternatieve bouwmaterialen vind ik belangrijk. Ook voor cement is er nu een vergelijkbaar alternatief. Het verplicht gebruiken van deze materialen zou ik toejuichen.”

De deelnemers aan de raadpleging die kritischer zijn op deze maatregel vragen zich vooral af of de maatregel wel rechtvaardig is gezien de problemen op de woningmarkt. Zij vrezen dat de maatregel ervoor zorgt dat de aankoopprijs van nieuwbouwhuizen hierdoor nog hoger wordt, waardoor deze huizen nog moeilijker te betalen worden dan ze nu al zijn.

“Alleen als: Zolang bouwen of verbouwen nog betaalbaar blijft en de woningen in kwaliteit, constructie, comfort en veiligheid niet achteruit gaan, dan zou ik dit acceptabel vinden.”

“Maar ook hier geldt dat dit voor de consument dan wel betaalbaar moet blijven.”

“Nadeel is dat de woning onbetaalbaar wordt voor instappers.”

Een vraag die mogelijk zal spelen bij leden van het burgerforum is dus:

Vraag bij deelnemers uit het burgerpanel: zorgt deze maatregel ervoor dat de aankoopprijs van nieuwbouwhuizen hoger wordt?

Wanneer duurzaam gebouwde huizen duurder blijken te zijn (en de vraag hierboven dus bevestigend wordt beantwoord), dan is het interessant voor het burgerforum om een afweging te maken tussen de belangen van mensen die nu een woning zoeken en de lange termijn duurzaamheidseffecten van duurzaam bouwen. Wat ook kan worden meegewogen is dat er deelnemers zijn die juist benadrukken dat een duurzaam huis goedkoper is door een lagere energierekening en daarbij ook comfort oplevert. En, misschien zijn er wel maatregelen te bedenken waardoor alle doelen kunnen worden behaald.

Mogelijke vraag voor het burgerforum: als duurzame huizen duurder zijn en daardoor leiden tot minder gebouwde woningen, hoe moet de provincie dan de belangen van mensen die nu een woning zoeken en de positieve duurzaamheidseffecten (op lange termijn) van duurzaam bouwen tegen elkaar afwegen?

Tot slot valt het op dat deelnemers concrete voorstellen doen om deze maatregel toe te passen in de praktijk.

“Bouwondernemingen die duurzaam bouwen voorrang verlenen bij het toekennen van projecten. Dat zal deze sector in een versnelling zetten om te verduurzamen. Ik kan mij voorstellen dat er daarvoor strengere normen moeten gelden voor nieuwbouw van woningen en bedrijven.”

“Verstreking van vergunning hiervoor moet eenvoudig en snel.”

“Verder zal er in het bouwbesluit genoeg opgenomen zijn waar de nieuwe huizen en panden aan moeten voldoen.”

“Verplicht duurzaam bouwen zou de basis moeten zijn.”

“Verplicht dat de daken van huizen in de goede richting liggen voor zonnepanelen.”

“Het bouwbesluit aanpassen, lagere deuren en lagere plafonds zodat je ook minder m3 moet warm stoken.”

Schoner maken van het goederenvervoer

Bij de maatregel ‘schoner maken van het goederenvervoer’ zette de gemiddelde deelnemer het schuifje op 50% en dit impliceerde een inzet van 6% van het budget. De gemiddelde deelnemer is dus van mening dat de provincie precies haar plannen moet uitvoeren.

Tabel 3-16: weergave van het aantal keer dat een argument is genoemd bij het invullen van de raadpleging

Categorie	Argument	Aantal keer geteld bij 1500 deelnemers
Effectief	Veel winst te behalen wat betreft terugdringen uitstoot broeikasgassen	56
Effectief	Goederenvervoer zal altijd blijven. Goed om dit schoner te maken	18
Efficiënt	Levert andere (gezondheids)voordelen naast CO2 besparing op	51
Efficiënt	Makkelijk te realiseren	4
Efficiënt	Minder afhankelijk van fossiele brandstoffen	3
Efficiënt	Geen/weinig negatieve effecten	1
Eerlijk	Ook mobiliteit moet wat doen	13
Eerlijk	Vervuiler betaalt	3
Carrots vs Sticks	Liever via sticks dan carrots	14
Carrots vs Sticks	Delen van de kosten	2
Carrots vs Sticks	Zorg voor goede financiële ondersteuning	12
Carrots vs Sticks	Bedrijfsleven moet dit (deels) zelf oppakken	15
Ja, en wel zo:	Zorg ervoor dat goederenvervoer groener/schoner/elektrisch wordt	78
Ja, en wel zo:	Zorg voor minder goederenvervoer	61
Ja, en wel zo:	Pakketbezorging en stadsdistributie groener maken	16

Ja, en wel zo:	Zorg voor voldoende laadpalen	9
Ja, en wel zo:	Kies voor waterstof	35
Ja, en wel zo:	Spoor/water (modal shift)	54
Ja, en wel zo:	Probeer dieselbussen te verduurzamen	5
Ja, en wel zo:	Betrek transportondernemers wel goed bij deze plannen	4
Ja, en wel zo:	Andere concrete ideeën	18
Ja, en wel zo:	Zorg voor efficiënter vervoer	14
Sceptisch	Scheepvaart is ook vervuilend	13
Sceptisch	Het is duur	3
Sceptisch	Kunnen bedrijven dit financieel aan?	2
Sceptisch	Twijfel of dit al mogelijk is voor vrachtwagens	1
Sceptisch	Is het wel zo duurzaam	4
Welke overheid?	Provincie moet zelf het goede voorbeeld geven	4
Welke overheid?	Los dit op provinciaal niveau op	2
Welke overheid?	Los dit op een hoger schaalniveau op	13

Wanneer deelnemers deze maatregel selecteerden, dan betekende dit dat ze de provincie adviseerden om het vervoer van goederen in Gelderland schoner te maken door extra openbare oplaadpunten aan te leggen waar elektrische vrachtwagens en busjes hun auto kunnen opladen, subsidie te verstrekken aan bedrijven die kiezen voor elektrische vrachtauto's of die ervoor kiezen om hun goederen met de trein of boot te vervoeren. Deelnemers die deze maatregel selecteerden vinden dit een effectieve maatregel om broeikasgassen te verminderen. Ze noemen ook overige voordelen zoals het verminderen van luchtvervuiling. Verschillende deelnemers vragen zich wel af in hoeverre de provincie in deze sector het verschil kan maken of dat dit vooral een vraagstuk is dat op Europees niveau moet worden opgepakt.

Net als bij de maatregel 'energieverbruik van bedrijven verminderen' valt het op dat Gelderlanders verschillend denken over de mate waarin goederenvervoerders door de overheid moeten worden geholpen bij het verminderen van uitstoot van broeikasgassen. De onderstaande tabel geeft de verschillende posities weer geïllustreerd met een quote van een deelnemer. Welke rol goederenvervoerders en de overheid precies op zich moeten nemen, kan een interessant discussiepunt zijn voor het Burgerforum.

Mogelijke vraag voor het burgerforum: Wat moet de rol zijn van de provincie en van goederenvervoerders zelf bij het verminderen van energieverbruik van vervoersbedrijven?

Tabel 3-17: Illusterende quotes over de rol van de overheid

Rol overheid	Illusterende quotes
Maatregelen treffen	"Schooner en efficiënter bijv. door verplicht gebruik Betuwelijn voor transitie."

Regelgeving	<i>“Regelgeving: Kan beter via regelgeving dan stimuleren.”</i>
Bedrijven moeten dit zelf betalen	<i>“Dit moet het bedrijf uiteindelijk zelf betalen.”</i>
Kosten delen	<i>“Delen van de kosten.”</i>
Afspraken maken bij contracten	<i>“Provincie moet bij het afsluiten van contracten met vervoerders hier bindende afspraken over maken.”</i>
Faciliteren	<i>“Provincie kan helpen met pilots, kennisoverdracht, voorlichting.”</i>
Subsidiëren	<i>“Schooner moet ook goedkoper kunnen met subsidies.”</i>

Verschillende deelnemers vragen zich af of vervoer per binnenvaart wel schoon is:

Vraag: is vervoer via een binnenvaartschip wel duurzaam?

Daarnaast hebben deelnemers vragen over de mate waarin het verstandig is om vrachtwagens te elektrificeren. Zijn de accu's wel zo duurzaam en is het niet beter om te kiezen voor waterstof?

Vraag: is het beter om bij goederenvervoer te kiezen voor elektrificeren of voor waterstof?

“Schoon? Ik ben wel benieuwd naar de productie van de accu's en waar laat je die dingen als ze niet meer goed functioneren. Is dat geen milieuvervuiling?”

“Toch waterstof als elektrisch vrachtauto te duur is.”

“Waar mogelijk innoveren in alternatieve brandstof. Alleen elektra is in de praktijk niet haalbaar.”

Verschillende deelnemers benadrukken dat er vooral eisen moeten worden gesteld aan goederenvervoer in steden en dorpskernen.

“Inzetten op projecten m.b.t. stadsdistributie. Meer eisen stellen aan welke vracht/bestelwagens nog de stad in mogen.”

“Grote Diesel-vrachtwagens in de binnenstad onbegrijpelijk.”

“Mogelijk vervuilende auto's / diesels verder weren uit natuurgebieden en dorpskernen. Max snelheid ook 's nachts naar 100.”

“Maak vooral een einde aan de logistieke waanzin qua pakketjes. Maak per wijk een afhaalpunt die open is of met code te openen is.”

“Laat websites de klanten betalen per kilometer ipv vast bedrag of gratis bezorgen.”

“Het kan een deel van de oplossing/efficiëntieslag zijn als bezorgen van pakkettendiensten beter met elkaar afstemmen en de 24/7 (online)economie niet meer vandaag bestelt en morgen leveren.”

“Met name de pakketbezorging zou in mijn ogen veel duurzamer kunnen. Met bijv. Hubs om af halen en meer elektrisch.”

Mogelijke vraag voor het burgerforum: op welke manier moet de provincie goederenvervoer en pakketdiensten in steden en dorpskernen proberen te verminderen?

Daarnaast noemden deelnemers een aantal extra aandachtspunten bij deze maatregel. Sommige deelnemers vonden het belangrijk dat transportondernemers vooraf worden betrokken bij de plannen, terwijl anderen benadrukken dat goederenvervoer zeker groener moet worden wanneer personenvervoer schoner moet worden gemaakt. Ook zijn er deelnemers die vinden dat goederenvervoer moet worden verminderd. Deze deelnemer noemen inzetten op lokaal produceren als concrete oplossing.

“Betrekken stakeholders: ook hier de transportondernemers tevoren betrekken bij de plannen.”

“Alles en iedereen: Als het vervoer met auto en bus schoner moet, dan moet het goederenvervoer ook meedoen. Alles op wielen moet schoner, voor de particulier en voor de bedrijven.”

“Goederenvervoer levert veel uitstoot op. Door bepaalde wetgeving zijn er onnodige reiskilometers ontstaan voor bepaalde producten, hier valt veel te halen in reisdrevingen. Tevens zouden we kunnen letten op lokaal produceren, minder reiskilometer, minder uitstoot, minder files.”

Windmolens op land

De gemiddelde deelnemer vindt dat de provincie minder windmolens moet plaatsen dan zij van plan is. Vergeleken met de andere maatregelen noemen relatief weinig deelnemers voordelen van deze maatregel en aan de andere kant komen voorwaarden, sceptische opmerkingen en tegenargumenten relatief vaak voor in de argumentatie.

Tabel 3-18: weergave van het aantal keer dat een argument is genoemd bij het invullen van de raadpleging

Categorie	Argument	Aantal keer geteld bij 1500 deelnemers
Effectief	Veel winst te behalen wat betreft terugdringen uitstoot broeikasgassen	42
Effectief	Wat moet dat moet (noodzakelijk kwaad)	42
Effectief	Stabieler dan zon	7
Efficiënt	Beter dan zonneparken	7
Efficiënt	Energieafhankelijkheid terugdringen	12
Efficiënt	Er staan er al veel dus er kan wel wat bij	4
Efficiënt	Weinig nadelen	2
Efficiënt	Levert veel op (tegen lage kosten)	17
Carrots vs Sticks	Provincie kan helpen met voorfinanciering	1
Ja, en wel zo:	Plaats ze in de buurt van industrie/bedrijven en infrastructuur	25
Ja, en wel zo:	Op land van boeren die stoppen	1
Ja, en wel zo:	Lokaal eigendom	9

Ja, en wel zo:	In grotere groepen (niet te dicht bij woonlocaties)	10
Voorwaarde:	Belasting energienetwerk is een uitdaging	2
Voorwaarde:	Bij weinig/geen overlast omwonenden	25
Voorwaarde:	in samenspraak met de burger	12
Voorwaarde:	Voorkom landschapsvervuiling	10
Voorwaarde:	Niet te hoog	6
Voorwaarde:	Er moet wel veel wind staan	2
Voorwaarde:	Pak wel de geluidsoverlast aan	5
Voorwaarde:	Belasting stroomnet is een uitdaging	1
Voorwaarde:	Opslag moet mogelijk zijn	3
Voorwaarde:	Doe het bij veel voordelen voor omwonenden	11
Sceptisch	Levert het wel voldoende op?	2
Sceptisch	Is het wel zo duurzaam?	2
Sceptisch	Wat doen we met het afval?	6
Tegen	Geluidsoverlast/gezondheidsproblemen	10
Tegen	Neemt te veel ruimte in	5
Tegen	Liever op zee	32
Tegen	Slecht voor de natuur/vogels	20
Tegen	Lelijk	28

Een beperkt aantal deelnemers is in haar argumentatie zeer positief over het plaatsen van windmolens. Deze deelnemers geven aan dat alles uit de kast moet worden gehaald om klimaatverandering tegen te gaan.

“Klimaatmitigatie moeten we veel meer op inzetten. De 1,5 graad opwarming gaan we volgens de huidige inzichten in de wetenschap niet meer halen, maar wat mij betreft noodzaak om zo veel mogelijk te doen om klimaatverandering te tempereren, door inzet op groene energie en minder energieverbruik. Bijkomend voordeel is minder afhankelijk van gas > Nu zien we onze geopolitieke afhankelijkheid van Russisch gas, en dichterbij: Gronings gas.”

“Niks mis mee. Zo snel mogelijk doen. Desnoods maar met oordoppen voor mensen die de hele tijd menen wind te horen suizen. En liever een slagschaduw dan de Noordzee 1 meter hoger.”

Positieve deelnemers geven aan dat ze de horizonvervuiling van windmolens overdreven vinden en dat windmolens stabiel zijn qua opwek dan zonnepanelen. Verschillende positieve deelnemers geven aan dat ze het plaatsen van windmolens met name kansrijk achten als dit langs snelwegen en op industrieterreinen kan of in gebieden waar weinig mensen wonen. Wij raden aan om aan het burgerforum te communiceren in hoeverre het mogelijk is om op deze locaties nog windmolens te plaatsen.

Vraag bij deelnemers uit het burgerpanel: in hoeverre is het in Gelderland mogelijk om de windambitie te realiseren met het plaatsen van windmolens langs snelwegen, gronden van boeren die stoppen, bedrijventerreinen of andere plaatsen waar weinig mensen wonen?

Veel deelnemers benadrukken dat ze niet blij zijn met windmolens, maar wel inzien dat windmolens onderdeel uitmaken van een duurzame samenleving.

“Windmolens en zonneparken vindt ik ondingen om te zien. Ik begrijp wel dat het zal moeten in een duurzame samenleving.”

“Ik ben eerder fan van het verminderen van energiegebruik voordat we de groeiende vraag maar bij proberen te blijven houden, maar ben me er wel bewust van dat windenergie onderdeel uitmaakt van klimaatneutraal energiegebruik.”

“Zijn we zeker geen fan van, maar het levert het meeste op voor weinig geld.”

“Laag aangeslagen, we ontkomen er niet aan, maar liever niet.”

“Bij gebrek aan beter omdat het moet.”

“Minder fijn dan zonnepanelen ivm geluid, slagschaduw en uitzicht, maar natuurlijk fijner wat betreft het ook 's nachts kunnen opwekken van stroom.”

“We moeten er nog aan wennen dat windmolens bij het landschap horen, maar over twee generaties weten we niet beter. En er kunnen nog een boel bij wat mij betreft.”

Verschillende deelnemers vragen zich af of de footprint van een windmolen per saldo wel positief is. Wij raden de provincie aan om een antwoord te geven op deze vraag, omdat deze mogelijk ook zal spelen bij leden van het burgerforum:

“Een aantal is goed. Maar niet teveel want Nederland word en niet mooier op. En de footprint van een windmolen is ook niet het meest duurzaam.”

“Per saldo is een windmolen matig CO2 besparen over de life Cycle.”

“Windmolens is een horizon vervuiling en de rotorbladen kunnen niet gerecycled worden. De bladen van de molens zijn het nieuwe asbest van de toekomst.”

Vraag bij deelnemers uit het burgerpanel: Wat is de ecologische footprint van een windmolen?

Net als bij het plaatsen van zonnepanelen bestaan er vragen over de mate waarin het elektriciteitsnet wel klaar is voor grootschalige toepassing van windmolens op land en wat de ontwikkelingen zijn rond opslag van energie. Daarbij zijn er vragen of geluidsoverlast en landschapsvervuiling kan worden beperkt en of de provincie kan zorgen voor voorfinanciering van het ontwikkeltraject van de windmolens.

Vraag bij deelnemers uit het burgerpanel: Is het elektriciteitsnet wel klaar voor het bouwen van nieuwe windmolens?

Vraag bij deelnemers uit het burgerpanel: Wat zijn de ontwikkelingen wat betreft de (lokale) opslag van energie?

Vraag bij deelnemers uit het burgerpanel: Zijn er mogelijkheden om de geluidsoverlast en landschapsvervuiling van windmolens te beperken?

Tot slot leven er vragen bij een beperkt aantal deelnemers of er achter het bouwen van windmolens geen andere redenen schuilgaan dan de energietransitie.

“Ik heb ook wel eens het idee dat overheden teveel de oren laten hangen naar de lobby van energiemaatschappijen voor wie een grote hoge turbine meer rendement op gaat leveren. Het financieel gewin van commerciële organisaties mag niet/nooit de overhand krijgen. Het belang van burgers staat bovenaan.”

“Letterlijk gezichtsvervuiling. Huidige windmolens staan er nu vooral voor het aanleveren van energie voor buitenlandse giganten als google en dat subsidieert de overheid ook nog eens!”

Zoals gesteld valt het op dat bij de maatregel ‘windmolens op land bouwen’ er veel deelnemers tegenargumenten noemen als we dit vergelijken met de andere maatregelen. Deelnemers geven aan dat ze windmolens lelijk vinden en te veel ruimte vinden innemen. Ook maken ze zich zorgen over geluidsoverlast en gezondheidsproblemen en de effecten voor vogels. Tot slot geven ze een voorkeur aan het bouwen van windmolens in zee.

Een vraag die het burgerforum zou kunnen beantwoorden zou kunnen zijn:

Mogelijke vraag voor het burgerforum: Op welk soort locaties en onder welke voorwaarden zijn windmolens acceptabel?

Zonneparken op land

De gemiddelde deelnemer wil dus dat de provincie fors minder inzet op het bouwen van zonneparken op land dan dat zij van plan is. Vergeleken met de andere maatregelen noemen relatief weinig deelnemers voordelen van deze maatregel en aan de andere kant komen voorwaarden, sceptische opmerkingen en tegenargumenten relatief vaak voor in de argumentatie.

Tabel 3-19: weergave van het aantal keer dat een argument is genoemd bij het invullen van de raadpleging

Categorie	Argument	Aantal keer geteld bij 1500 deelnemers
Effectief	Veel winst te behalen wat betreft terugdringen uitstoot broeikasgassen	11
Effectief	Wat moet dat moet (noodzakelijk kwaad)	34
Efficiënt	Energieafhankelijkheid terugdringen	3
Efficiënt	Efficiënt, makkelijk, goedkoop	10
Ja, en wel zo:	Op land van boeren die stoppen	13
Ja, en wel zo:	Maak er een kunstwerk van	1
Ja, en wel zo:	Integreer het in de natuur	4
Ja, en wel zo:	Voorstellen voor concrete locaties	9
Ja, en wel zo:	Concrete voorstellen overig	13

Voorwaarde:	Alleen als het land niet onherstelbaar wordt beschadigd	4
Voorwaarde:	Pas als de daken vol zijn	15
Voorwaarde:	Prima als ze hoog liggen (dan kost het geen ruimte)	4
Voorwaarde:	Belasting stroomnet is een uitdaging	6
Voorwaarde:	Opslag moet mogelijk zijn	4
Voorwaarde:	Goed inpassen (horizonvervuiling voorkomen)	17
Voorwaarde:	Niet ten kosten van landbouw	7
Sceptisch	Is het wel zo duurzaam?	1
Sceptisch	Weinig effect als zon niet schijnt (in de winter)	1
Tegen	Zonde van ruimte, landschap	43
Tegen	Slecht voor de bodem en natuur	14
Tegen	Lelijk	34
Tegen	Gevaarlijk	1

De argumenten die deelnemers noemen die positief of juist kritisch zijn over zonneparken op land komen sterk overeen met de argumenten die worden genoemd door deelnemers in hun motivatie voor of tegen windparken op land. Er worden opmerkingen gemaakt over de locatie waar de zonneparken idealiter zouden moeten worden geplaatst en dat er moet worden nagedacht over inpassing in het landschap en opslag van energie. Daarbij zijn er ook deelnemers die twijfelen aan de netto footprint van zonneparken en die aangeven dat het plaatsen van zonneparken een noodzakelijk element is in de energietransitie.

Net als bij de het bouwen van windmolens zijn er deelnemers die het bouwen van zonneparken als een goede oplossing zien om klimaatverandering te bestrijden.

“Dus volgens mij zijn zonneparken - ondanks dat ook deze natuurlijk zowel voor als nadelen hebben - de meest duurzame en minst belastende optie voor energieopwekking.”

“Levert veel energie en dat is wat we nodig hebben. vooral wanneer we waterstof als energiedrager gaan gebruiken.”

“Er is voldoende zon en land beschikbaar, relatief lage kosten voor het winnen van schone energie.”

“Met alleen zonnepanelen op het dak en windmolens in het veld gaan we het niet redden, maar het staat wel buiten kijf dat het gebruik van zon en wind om energie op te wekken onontbeerlijk is om energie onafhankelijk te worden en de uitstoot door fossiel brandstoffen sterk terug te dringen. Uiteindelijk naar 0.”

Vervolgens zijn er deelnemers die het bouwen van zonneparken zien als iets dat niet leuk is, maar moet gebeuren.

“Tja, het zal moeten, maar als het anders kan, graag.”

“Het is dan wel niet mooi, maar wel effectief, dus een mooie manier om te investeren.”

Een reden waarom windparken beter scoren dan zonneparken is dat windparken minder ruimte innemen. Maar de belangrijkste reden is dat veel deelnemers aangeven zonneparken pas acceptabel te vinden wanneer er eerst optimaal gebruik is gemaakt van zonnepanelen op daken.

“Kan een goede aanvulling zijn als daken vol zijn.”

“Liefst zo min mogelijk, er is nog voldoende ruimte op bestaande daken.”

“Indien daken nog niet voldoende oplevert.”

“Alles went, ook zonneparken op land. Maar eerst daken vullen.”

“Is minder wenselijk omdat daar groen voor opgeofferd moet worden beter om alle daken waar het op kan vol te leggen.”

“Eerst daken, dan pas land. We krijgen hier later spijt van.”

“Niet doen deze horen op de daken!”

“Met zoveel daken in het land is het doodzonde om zonnepanelen op kostbare natuur of woongrond te leggen in ons kleine landje. Als wel voor deze optie wordt gekozen, dan bv op stukjes langs snelwegen.”

“Zonneparken zijn pure grondverspilling en landschapsvervuiling. Die zonnepanelen kunnen ook op daken van bedrijven en huizen liggen. Grond is kostbaar en voor zoveel andere dingen nodig. Zonnepanelen op het land vind ik geen goede optie. Zeker zolang hiervoor nog zoveel daken gebruikt kunnen worden.”

“Zonnepanelen die nog meer groene ruimte kosten moeten we niet willen: zeker als er nog tientallen vierkante kilometers aan lege daken van bedrijfsgebouwen zijn.”

Dit leidt tot de volgende vraag voor het burgerforum.

Mogelijke vraag voor het burgerforum: in hoeverre moet de inzet van de provincie op zonneparken afhangen van de mate waarin er al is ingezet op zonnepanelen op daken?

Tot slot valt het op dat deelnemers verschillende specifieke locaties (of ontwerpideeën) noemen waar volgens hen zonnepanelen zouden kunnen worden geplaatst.

“Bij mijn huidige werkgever hebben ze op een oude afvalberg een zonnepark aangelegd. Zouden ze op meer plaatsen kunnen doen.”

“Min 3 m hoog: Bouwen van zonneparken met een minimale hoogte van ca 3 mtr boven land, geeft ook de mogelijkheid om het land eronder te benutten voor bijvoorbeeld parkeerplaats, beweiding.”

“Noodzakelijk maar beperken en vooral zoveel mogelijk uit het zicht. Omgeven met groene randen van struiken die weer plaats kunnen bieden voor vogels en insecten.”

“Lelijk. Horen op het dak. Er verdwijnt altijd groen, agrarisch of natuur. Als je dan zonneparken aanlegt, doe dat NATUURINCLUSIEF. Panelen ver uit elkaar, gras- en bloemenmengsels, zodat de biodiversiteit profiteert.”

“Ook zo iets lelijks. Verwerk zonnepanelen in bijvoorbeeld vangrails boven het treinspoor in geluidswallen.”

“Alle grote parkeerplaatsen is steden overdekken met zonnepanelenpark. Langs autosnelweg zonnewallen plaatsen of weilanden.”

Daarbij worden dezelfde nadelen genoemd als bij windmolens, maar mensen hebben ook vragen over de mate waarin het slecht is voor de bodem en met maakt zich zorgen over gevaarlijke situaties.

“Dat glas aan te kijken, als het op de snelweg in je ogen schittert kan het zelfs gevaarlijk zijn.”

3.5 Welke argumenten geven deelnemers met negatieve percepties op klimaatbeleid?

We vroegen deelnemers of zij het eens of oneens waren met het inzetten op meer klimaatbeleid als Provincie Gelderland. Deelnemers die het hier mee oneens zijn, zijn dat om verschillende redenen.

De provincie doet al genoeg

Ten eerste is er een groep die vindt dat Nederland in het algemeen en de Provincie in het bijzonder al genoeg doet, zij hoeft niet meer te doen dan zij nu al doet:

“Je hebt langer de tijd nodig om van aardgas af te gaan en de industrie een omslag te laten maken. Ook omschakeling naar elektrisch rijden gaat langer duren. Waarom? Het hele elektra netwerk is er niet op berekend. Duurt tientallen jaren voordat dat goed voor elkaar is. Bovendien moet er grootschalige opslag van energie komen, anders ben je nog nergens. De provincie doet al veel in het klimaatplan, ik denk niet dat het veel sneller kan.”

“Nederland deed al heel veel in vergelijking tot veel (zeer) grote landen. Wij hoeven niet zodanig voorop te lopen dat het ten koste gaat van economische groei.”

“Er wordt voldoende gedaan in de Oost Achterhoek, zoals bloemen in de bermen, bloemen in de akkerranden van boeren. Ik zie steeds vaker en meer grote velden bloemen en granen, zoals rogge gemengd met bijvoorbeeld margrietten en/of korenbloemen of klaprozen. Boeren en gemeentes in deze hoek maaien minder vaak en minder rigoureus. Steeds vaker zie je bordjes met "hier wordt gewerkt aan biodiversiteit" naast een mooie berm langs een weiland vol bloemen. Een andere boer zet weer een veld zonnebloemen neer of een veld met paarse bloemen die veel vlinders en bijen aantrekken. Ook zie ik dat er echt op vele plekken een poging wordt gedaan om niet ieder jaar mais te planten, maar bijvoorbeeld rogge of tarwe. Dat zou van mij nog meer mogen. Er is nog teveel mais. Door deze acties zie ik de laatste drie jaar ongeveer veel meer hazen, reeën en fazanten. Ook zie ik meer en vaker bloemen uit mijn kindheid weer, zoals klaprozen en korenbloemen. Stukken bos in mijn omgeving, zoals bijvoorbeeld t' Mentink wordt overgelaten aan de natuur als er bomen omvallen. Dat zou veel meer moeten gebeuren. Goed voor het bodemleven. In de gemeente Aalten zie ik zowel in de stad als erbuiten prachtig aangelegde stukken bloemenpracht, zoals bijvoorbeeld bij de bibliotheek. Super!”

“Bij ons zien we dagelijks dat er zonnepanelen geplaatst worden, windmolens en laadpalen voor elektrische auto's. Naar mijn idee is het meer dan genoeg zo.”

Klimaatverandering niet overdrijven

Ook zijn er deelnemers die het nut en de noodzaak van klimaatbeleid betwijfelen. Enerzijds geven zij aan dat klimaatverandering wel meevalt, bijvoorbeeld omdat zij de effecten hiervan niet zien in hun leefomgeving. Anderzijds zien ze het als een natuurfenomeen, waar niets aan te doen is.

“Als ik zo om me heen zie dan is de natuur in Gelderland nog prachtig.”

“Ik denk dat in de wereld verandering normaal is kijk naar de ijstijd?”

“De wereld komt om de 100.000 a 500.000 jaar in een baan dicht bij de zon. Daarom hebben we hete jaren gehad maar ook koude jaren waardoor er veel of weinig ijs op aarde hadden. We zitten in een periode met meer zonne effect op aarde. Ja, we moeten natuurlijk zuinig zijn met onnodige uitstoot op aarde en een natuurlijke overgang kan geen kwaad. Maar de dure snelheid die de EU wil daar ben ik het niet mee eens.”

“Heb heel veel onderzoek gedaan en ben tot de conclusie gekomen dat de invloed van de mens op het klimaat nihil is.”

Druppel op een gloeiende plaat

Echter, een groot deel van de deelnemers die het oneens of zeer oneens zijn met de stelling zien Klimaatverandering vooral als iets wat buiten de macht van de Provincie Gelderland ligt. Deze deelnemers vinden klimaatbeleid in principe zinnig, maar ze zien de bijdrage van Gelderland als een druppel op de gloeiende plaat.

“Het is een wereldwijd probleem wat wij in Gelderland en Nederland niet gaan oplossen.”

“NL is een klein overbevolkt land met een hoge productiviteit. De inbreng van NL heeft nog niet het effect van een druppel op een gloeiende plaat. Dus al te veel moeite doen is zinloos en weggegooid geld.”

“Meer is beter” is ook onzin. We moeten ons in 1 lijn stellen met omliggende landen & de EU en niet de illusie hebben dat meer maatregelen in Gelderland effect hebben zonder medewerking van onze burens. Dus lokaal meer brengt behalve irritatie en nutteloze beperking van vrijheden helemaal niets.”

“Wij als klein Nederland kunnen weinig doen in tegenstelling tot de grote landen zoals Rusland en China, in China bouwen ze vollop kolen centrales... en dan moeten wij ons aanpassen als piep klein stipje op de land kaart, totale onzin.”

“We hebben als klein land Nederland en nog kleiner de provincie Gelderland een heel kleine invloed op het klimaat. Verder doen we het hier al vrij goed vergeleken met andere landen. Je zou logischerwijs de meeste energie moeten stoppen in landen waar de meeste vervuiling is. Ik geloof niet dat dat Nederland is.”

Men blijft zich op milieugebied verbeteren als bedrijf zijnde, maar zolang de groeiende burgerij op deze manier blijft consumeren en ook reizen kun je daar niet tegenop innoveren.”

De koers van het klimaatbeleid is niet goed

Ook is er een aantal deelnemers die wel voorstander van klimaatbeleid is, maar vraagtekens zet bij de manier waarop dit nu wordt ingevuld. Sommige deelnemers vinden dat de huidige richting averechts werkt. Ze vinden bijvoorbeeld dat er te veel op kosten wordt gestuurd, dat het klimaatbeleid in te hoog tempo wordt ingevoerd, dat er meer moet worden ingezet op klimaatadaptatie of dat Nederland haar kennis meer moet inzetten om andere werelddelen te helpen.

“Ik vind zeker dat we samen (hele wereld) iets moeten doen aan klimaatverandering. Op dit moment heb ik het gevoel door de huidige beslissingen worden gemaakt op financiële gebied. Er kunnen zoveel andere dingen gedaan worden maar dat levert overheid geen geld op.”

“Ik vind dat we zuinig moeten zijn op onze planeet, ook zo mogelijk innoveren waar dat kan om met elkaar tot een mooiere samenleving en klimaat te komen. Neem daar ruim de tijd voor zodat er volledig draagvlak ontstaat. Wat er nu gebeurt in ons land werkt averechts, het lijkt wel of er totaal geen kennis meer is en overal overheen gewalst wordt.”

“We kunnen als klein land de wereld niet redden. Onze kennis inzetten op andere werelddelen gaat veel meer helpen.”

“Ik denk dat dealen met de klimaatverandering makkelijker is.”

Sommige deelnemers lijken ook moedeloos te worden en vragen zich af of klimaatmaatregelen het besteedde geld wel waard is.

Er zijn grotere problemen dan klimaatverandering

Ook zijn er deelnemers die aangeven dat de overheid niet te veel in klimaatbeleid moet investeren omdat er volgens hen op dit moment andere prioriteiten zijn.

“Omdat er zo veel kosten mee gepaard gaan die we beter kunnen gebruiken voor lasten verlaging.”

“Er wordt aardig veel gedaan. Op dit moment is het belangrijker dat de oorlog in Oekraïne stopt.”

“Sinds het bestaan van de aardbol zijn er zoveel klimaatveranderingen geweest. Het hoort er gewoon bij en wij moeten dat accepteren en ons eraan aanpassen. Het gaat toch gebeuren. Al probeer je het nog met zoveel geld af te remmen. Steeds meer mensen hebben moeite met rondkomen. Dus denk ik geld stoppen in iets om het af te remmen geen nut heeft.”

“We zijn te veel bezig met buiten de grenzen terwijl er binnen de grenzen nog zoveel ellende bestaat.”

De lusten en lasten van klimaatbeleid worden niet eerlijk verdeeld

Rechtvaardigheid is net zoals in andere klimaatraadplegingen ook een belangrijk thema in de antwoorden van deze groep deelnemers. Ze hebben het idee dat er van Gelderland meer verwacht wordt, dat de grote vervuilers buiten schot blijven, waardoor burgers zwaardere lasten moeten dragen of dat andere landen als eerste aan de lat staan.

“Er word teveel verwacht van Gelderland, boeren , huizenbouw enzovoorts. Kijk eerst eens in de andere provincies.”

“De gewone inwoners van Nederland betalen keer op keer duur de prijs en zijn altijd de dupe van alle te nemen maatregelen van de EU, Den Haag en de lagere overheden. Terwijl de grote bedrijven zoals de chemie, datacenters, mega stallen en kassen voor export goederen onze kostbare energie niet doeltreffender inzetten, gaan maar door en mogen alles onbeperkt. De energietarieven voor o.a. gas van grootverbruikers is lager dan voor de gewone inwoner. Het energie en grondverbruik van de datacenters is enorm en wordt toegestaan omdat voor de visie voor een digitale samenleving alles moet worden bijgehouden en opgeslagen kan en mag alles terwijl de gewone inwoner aan energiebesparing moet doen (adviezen als kort douchen en thermostaat lager). Dat is toch op zijn minst raar, ongelijke behandeling voor het gebruik van dezelfde kostbare energie.”

“Ik denk dat het in Gelderland wel mee valt met de uitstoot, denk eerder dat ze rondom Schiphol en de havens wat minder uit moeten gaan stoten.”

“Omdat de gewone burger altijd de pineut is met dit soort dingen en er de prijs voor betaald terwijl de echte vervuilers er mee weg komen.”

“Nederland - en vooral Gelderland - is overdreven bezig in vergelijking met b.v. Duitsland en de rest van Europa...”

“Zolang er in andere delen van de wereld (bv China) nog jaarlijks 200 vliegvelden worden gebouwd, er dichtbij op een Duitse snelweg nog onbeperkt hard mag worden gereden, vind ik het erg kort door de bocht dat we in Nederland vanwege het milieu maximum snelheid naar 100 aanpassen, we geen huizen kunnen bouwen van vanwege stikstof, en alle boeren het land uit willen jagen die over de grens onbeperkt kunnen boeren en dus per saldo wordt er op wereld schaal geen voordeel behaald als we in Nederland het beste jongetje van de klas willen zijn en de Nederlandse samenleving stil leggen en zelfs geen vlees meer mogen eten, en dit vanwege Europese richtlijnen die er hard inhakken.”

Wantrouwen naar de overheid

Tot slot zijn er deelnemers die de overheid wantrouwen en het idee hebben dat er andere belangen achter klimaatbeleid schuilgaan. Of ze hebben het idee dat het feit dat er nog allerlei andere producten te koop zijn bewijst dat het klimaatprobleem klein is.

“Er wordt gezegd dat de boeren de oorzaak zijn, maaaaaar ze willen alleen maar goedkope gronden voor woningbouw en wegeaanleg.”

“Overheid is meer bezig om te kijken hoe meer geld ze kunnen verdienen door 'klimaatverandering'. Burger mag betalen en lijden.”

“Indien er een echt dreigend klimaatprobleem is dan zou per direct de productie van overbodige goederen zoals (sier)bloemen en grondgebruik voor bloembollen, het onnodig verwarmen/verkoelen van (mega)stallen i.v.m. productiesnelheid, aircosystemen in openbare gebouwen niet massaal worden toegepast en andere chemische industrie zwaar belast, verboden of opgeheven omwille van het sparen van het klimaat. Zolang er nog tropische bananen, avocado, ananas in de winkels liggen is er geen klimaat probleem, er is geld te verdienen aan het klimaat.”

Er zijn ook deelnemers die allerlei argumenten die hierboven genoemd zijn tegelijkertijd noemen.

“Ik vindt het geen goede verdeling en heel erg onterecht, begrijp dat er iets gedaan moet worden maar de grootste vervuilers worden al decennia beschermd en dat vindt ik zeer onterecht. Dan heb je ook nog eens al die zonnepanelen op weilanden wat pure grond verspilling is, terwijl er in de steden en dorpen daken in overvloed zijn (dit vind ik schandelijk). Daarbij komt ook nog eens de meningen verschillen van de heren die het allemaal zo goed weten?? En het schandigste vind ik dat de boeren worden aan gewezen als grootste vervuilers en er niet naar de echte vervuilers word gekeken ,en wij als kleinste land als voorbeeld gaat dienen en in Duitsland de boeren alles mogen en de

bruinkool industrie doorgaat tot 2030. Hoe krom en bedrieglijk is Nederland. Heb totaal geen vertrouwen in dit bestuur en kabinet die de Nederlanders al jaren bedriegen.”

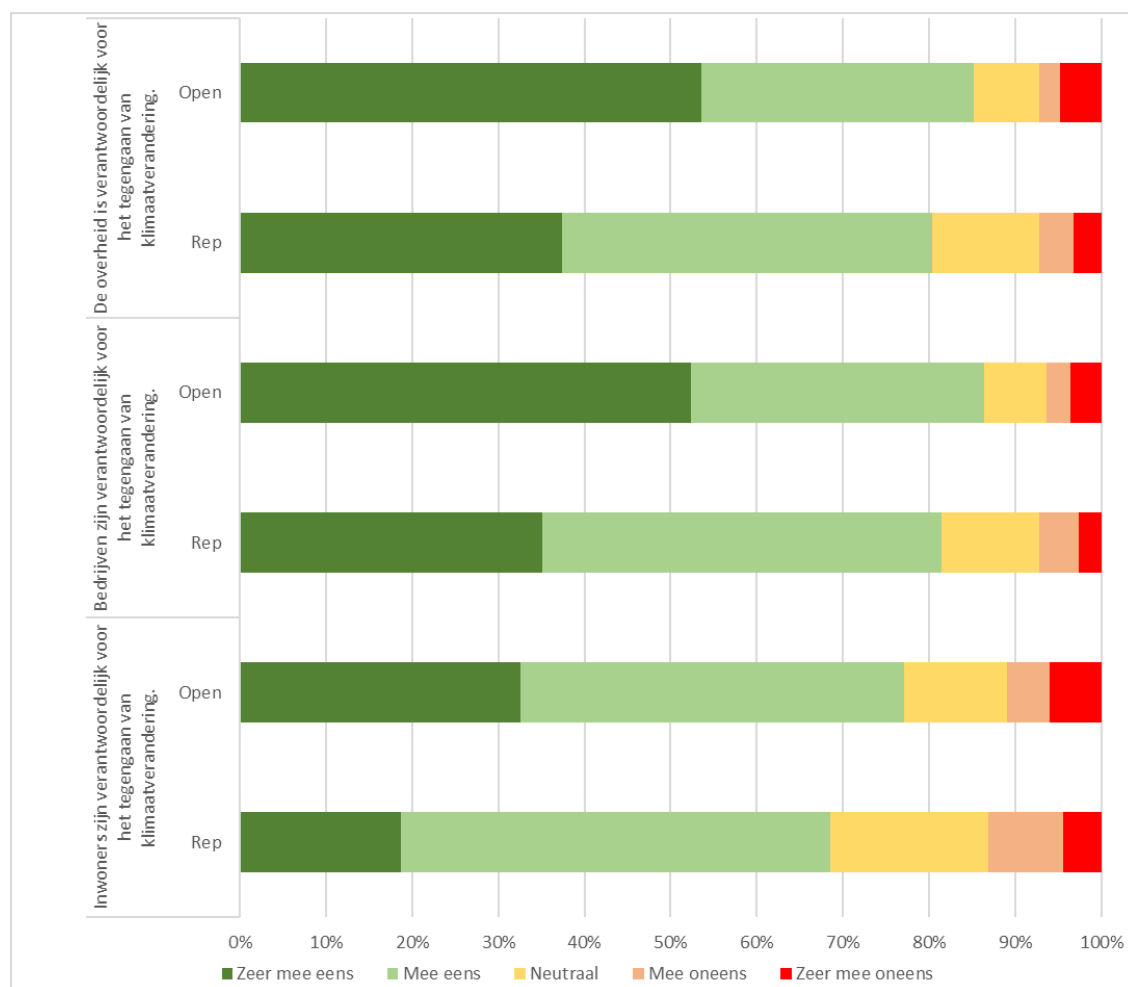
4. Overige resultaten

In dit hoofdstuk komen de overige resultaten aan bod met betrekking tot percepties over het klimaatbeleid, en de ervaringen van deelnemers die hebben deelgenomen aan dit onderzoek.

Stellingen over klimaat

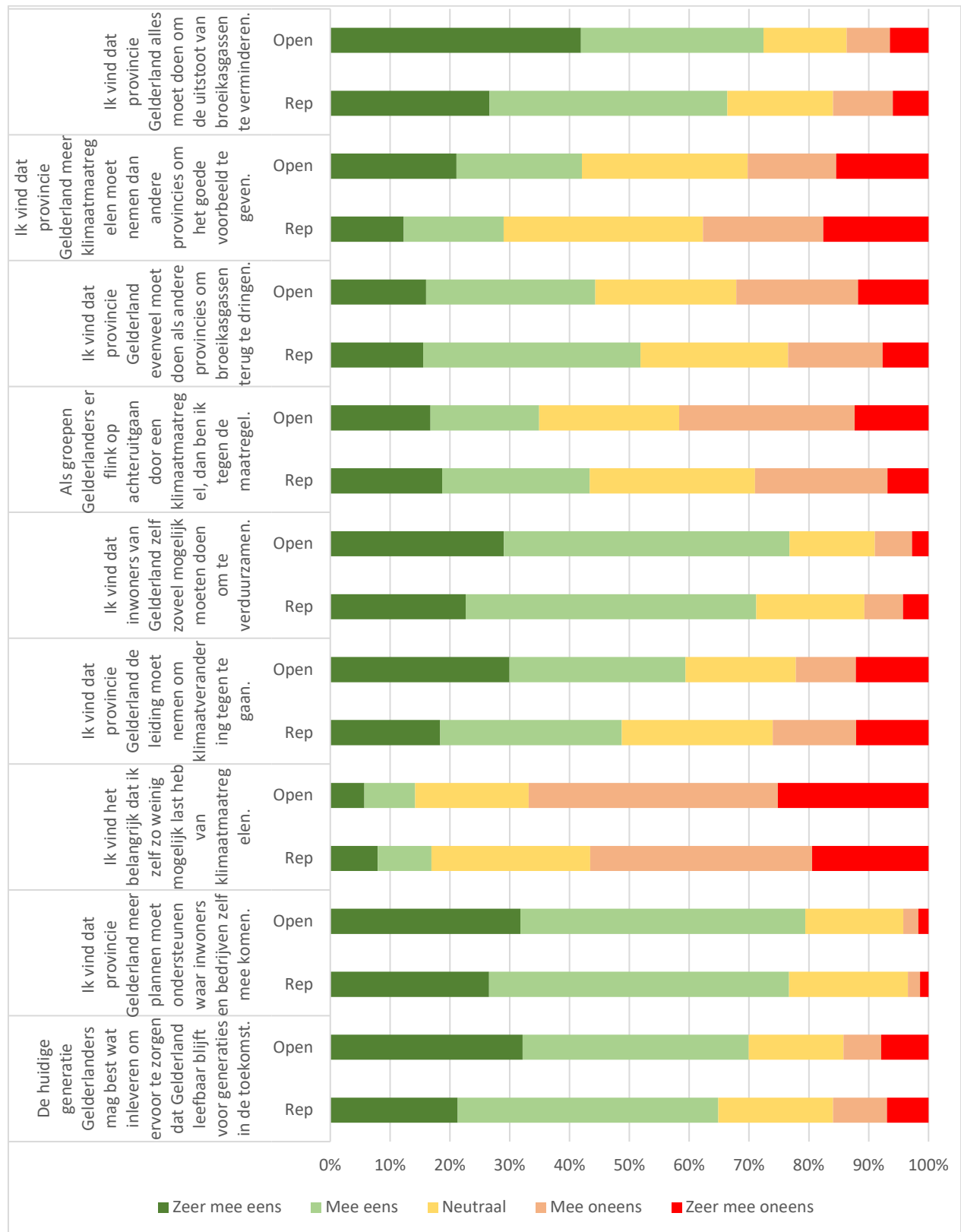
We legden deelnemers een aantal stellingen voor over bij wie de verantwoordelijkheid ligt voor het tegengaan van klimaatverandering. Onderstaande grafiek laten zien hoe de deelnemers hebben geantwoord. Uit de antwoorden volgt dat de meeste Gelderlanders klimaatbeleid zien als een gedeelde verantwoordelijkheid van overheid, bedrijven en burgers. De meerderheid van de deelnemers vindt dat al deze drie actoren verantwoordelijk zijn voor het tegengaan van klimaatverandering. Wel is het percentage deelnemers dat vindt dat bedrijven en overheid verantwoordelijk zijn voor het tegengaan van klimaatverandering groter dan het percentage dat vindt dat inwoners verantwoordelijk zijn. Dit is met name het geval bij de representatieve groep.

Figuur 4-1: Wie zijn er volgens deelnemers verantwoordelijk voor het tegengaan van klimaatverandering?

De figuur op de volgende pagina laat zien hoe deelnemers denken over een aantal aanvullende stellingen over klimaatmaatregelen. Een meerderheid van de deelnemers vindt dat de provincie alles moet doen om de uitstoot van broeikasgassen te verminderen. Tegelijkertijd vindt minder dan de helft dat de provincie meer zou moeten doen dan andere provincies. Een meerderheid vindt dat inwoners zelf zoveel mogelijk zouden moeten doen, dat de provincie meer plannen moet ondersteunen waar inwoners en bedrijven zelf mee komen en dat de huidige generatie best wat mag inleveren om ervoor te zorgen dat Gelderland leefbaar blijft voor toekomstige generaties. Tot slot valt op dat de meeste deelnemers het niet eens zijn met de stelling dat ze zelf zo weinig mogelijk last moeten hebben van de maatregelen.

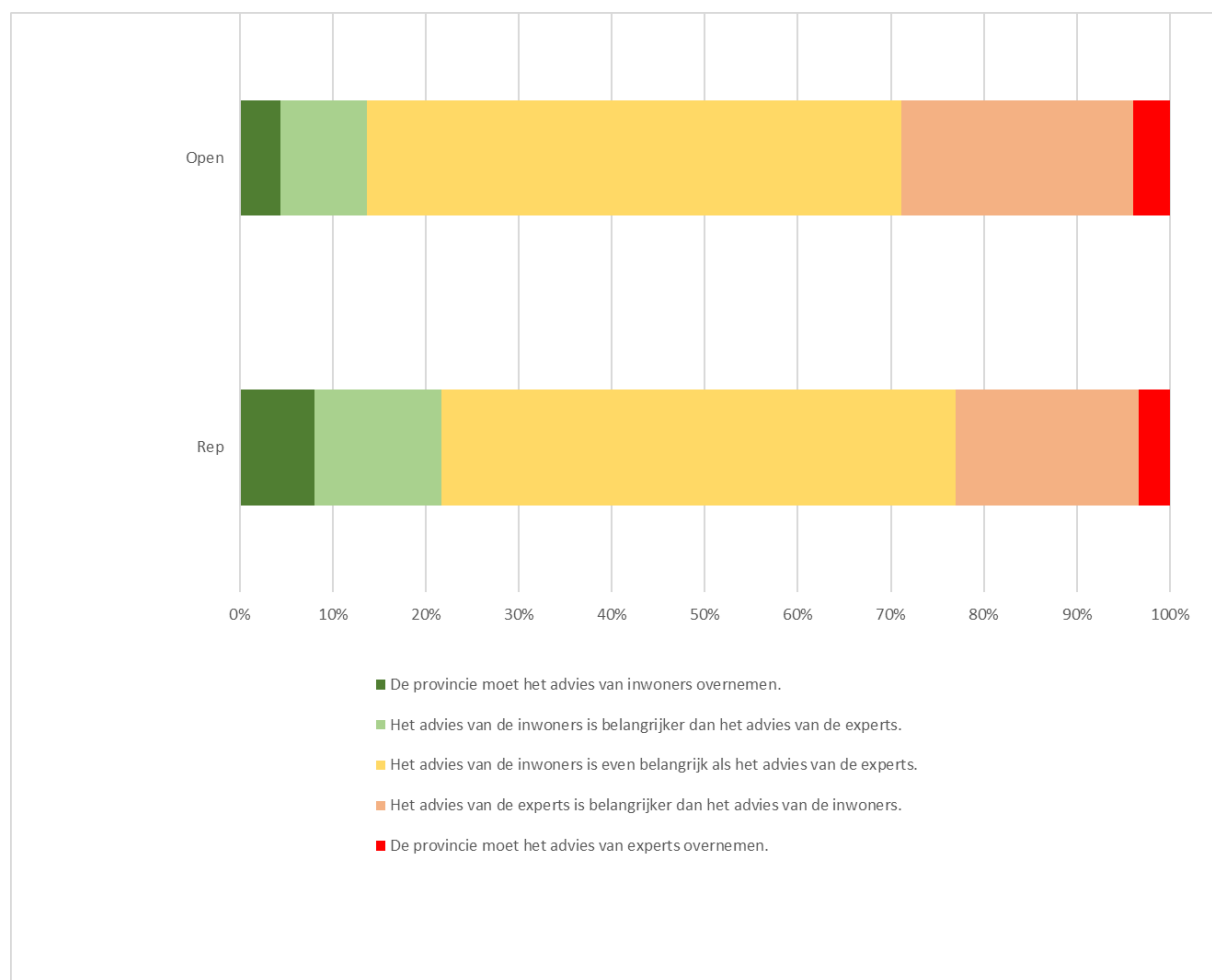
Figuur 4-2: Antwoorden van deelnemers op stellingen over klimaatbeleid

Hoe hebben deelnemers het onderzoek ervaren?

Net zoals in andere raadplegingen, is ook in deze raadpleging aan de deelnemers gevraagd hoe zij het onderzoek waarderen en hoe zij vinden dat de provincie om moet gaan met de uitkomsten. In de representatieve raadpleging vindt iets meer dan 20% van de deelnemers dat het advies van inwoners belangrijker is dan het advies van experts. Iets meer dan 20% vindt dat het advies van experts juist belangrijker moet zijn dan het advies van inwoners. De grootste groep vindt dat het advies van inwoners even belangrijk zou moeten zijn als het advies van experts. Bij de open raadpleging is dit ook de grootste groep, maar is de groep die vindt dat het advies van experts belangrijker zou moeten zijn dan het advies van inwoners groter vergeleken met de representatieve raadpleging.

Figuur 4-3: Hoe moet volgens deelnemers het advies van burgers worden afgewogen tegen het advies van experts?

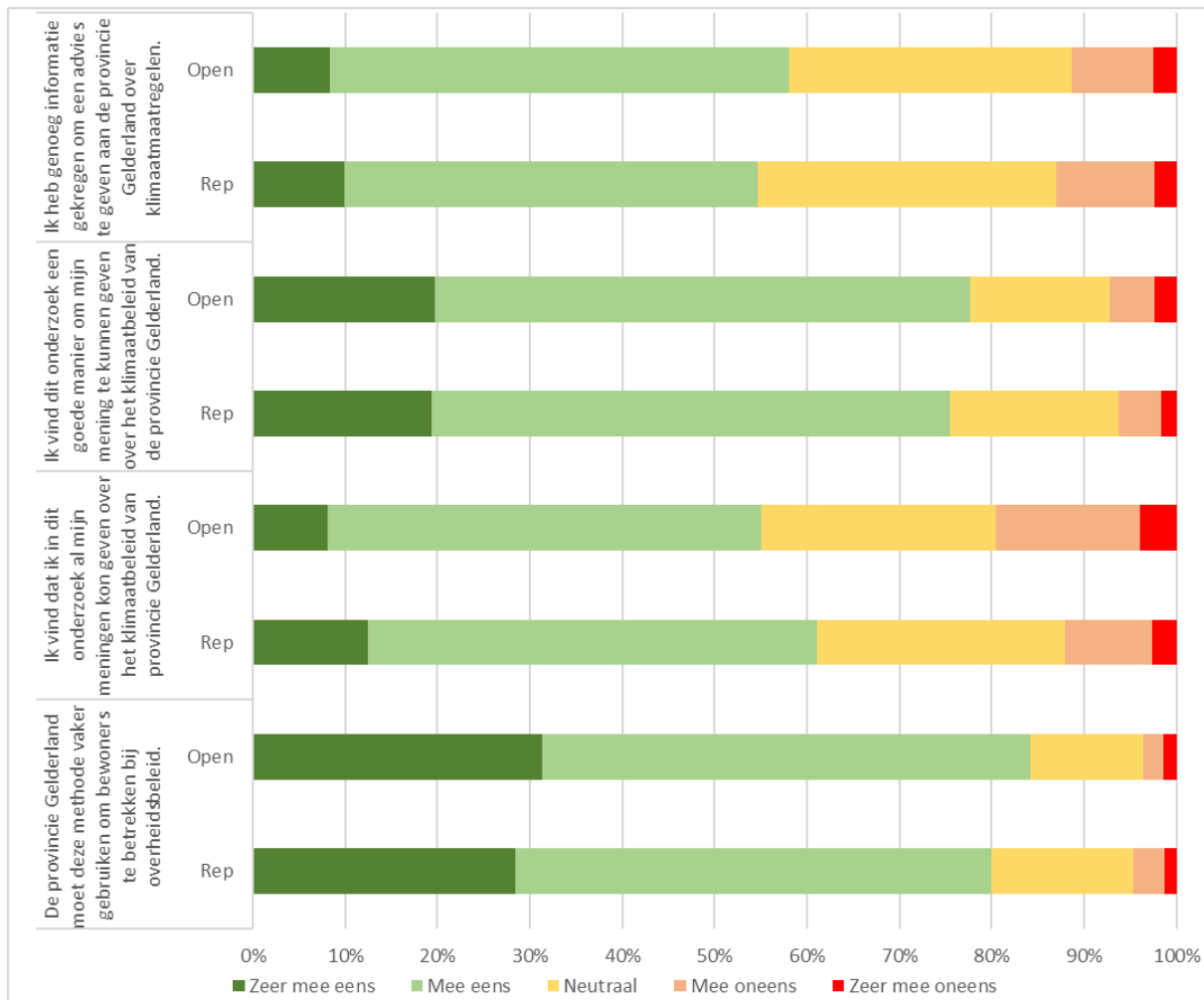
Wanneer we deze resultaten vergelijken met andere raadplegingen, dan zien we dat het percentage deelnemers in de Gelderse klimaatraadpleging dat het advies van experts belangrijker vindt dan het advies van inwoners relatief laag is ten opzichte van andere raadplegingen. Dit terwijl een relatief hoog percentage vindt dat de adviezen van inwoners en experts even belangrijk zijn. In Tabel 4-4 hebben we voor de Gelderse klimaatraadpleging de antwoorden van de representatieve groep en de open raadpleging samengevoegd.

Tabel 4-4: Vergelijking tussen de Klimaatraadpleging Gelderland en andere raadplegingen wat betreft de mate waarin deelnemers vinden dat het advies van burgers moet worden afgewogen tegen het advies van experts

Weging advies inwoners en experts	Klimaatraadpleging Gelderland	Nationale Klimaat-raadpleging 2021	Warmtetransitie Utrecht 2019	Raadpleging coronabeleid 2022
Advies van inwoners direct overnemen	7%	5%	9%	10%
Advies inwoners belangrijk dan advies experts	13%	20%	10%	14%
Adviezen inwoners en experts even belangrijk	56%	54%	45%	37%
Advies experts belangrijker dan advies inwoners	21%	19%	32%	30%
Adviezen van experts direct overnemen	4%	2%	4%	9%

Ook hebben we aan deelnemers gevraagd of ze voldoende informatie hebben ontvangen om een advies te kunnen geven. En of ze het een goede manier vonden om hun mening en al hun meningen te geven over het klimaatbeleid in Gelderland. Als laatste de vraag of deelnemers vinden dat de provincie Gelderland deze methode vaker moet inzetten om bewoners te betrekken bij overheidsbeleid. Een PWE is van hoge kwaliteit als de validiteit positief wordt beoordeeld door de deelnemers. De resultaten zijn hieronder weergegeven.

Figuur 4-5: hoe hebben deelnemers de raadpleging ervaren?

De ervaring van de deelnemers met deze raadpleging is relatief goed als we dit vergelijken met andere raadplegingen die de laatste jaren zijn gedaan. Hieronder vergelijken we het aantal deelnemers dat het **eens** was met een stelling over de raadpleging met het aantal deelnemers dat het eens was met dezelfde stelling in een andere raadpleging. In de tabel hebben we voor de Gelderse klimaatraadpleging de antwoorden van de representatieve groep en de open raadpleging samengevoegd. De tabel laat zien dat de Klimaatraadpleging Gelderland beter scoort dan andere raadplegingen wat betreft het percentage deelnemers dat het eens is met de stellingen: “dit onderzoek is een goede manier om mijn mening te kunnen geven” en “de provincie moet deze methode vaker gebruiken om burgers te betrekken”. Op de stelling “ik heb genoeg informatie gekregen” scoort deze raadpleging gemiddeld.

Tabel 4-6: hoe hebben deelnemers de raadpleging ervaren in vergelijking met andere raadplegingen.

Stelling	Klimaatraadpleging Gelderland	Nationale Klimaat- raadpleging 2021	Windenergie Amsterdam 2021	Warmtetransitie Utrecht 2019	Raadpleging participatie Schiphol 2022	Raadpleging coronabeleid 2022
Ik heb genoeg informatie gekregen om een advies te geven	54%	62%	49%	62%	57%	67%
Dit onderzoek is een goede manier om mijn mening te kunnen geven	78%	75%	X	58%	68%	73%
Ik vind dat ik in dit onderzoek al mijn meningen (over klimaatbeleid in Gelderland) heb kunnen geven	57%	X	X	X	70%	X
De provincie moet deze methode vaker gebruiken om bewoners te betrekken	81%	79%	65%	68%	X	X

Tot slot hebben we gekeken naar het cijfer dat de deelnemers aan de raadpleging gaven. We maken hierbij onderscheid tussen deelnemers die vinden dat de provincie meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan en deelnemers die dat niet vinden. Binnen die tweede groepen kijken we ook nog naar het verschil tussen deelnemers die wel en niet een concreet advies aan de provincie hebben gegeven over de mate waarin er moet worden ingezet op de 12 klimaatmaatregelen.

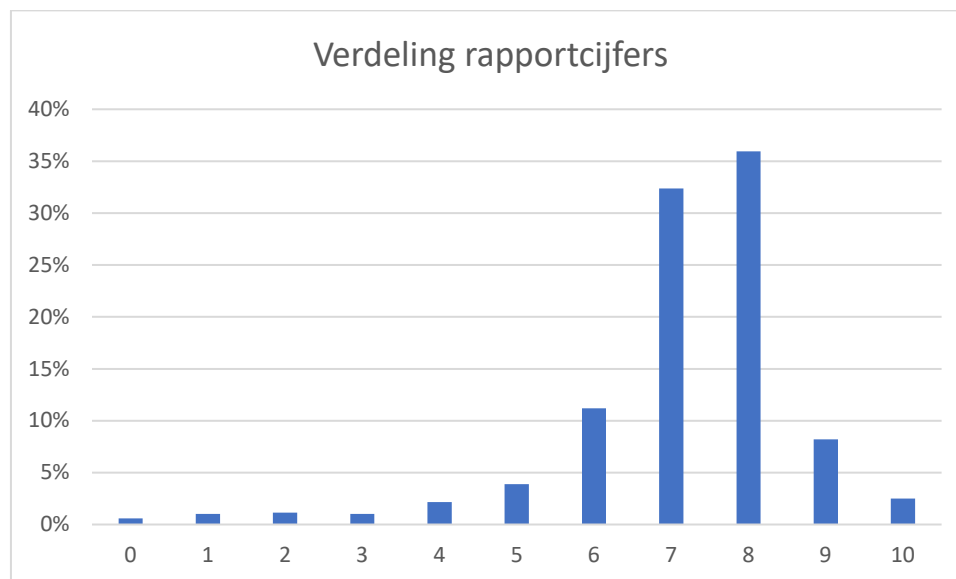
Tabel 4-7: Gemiddelde cijfers die deelnemers aan de raadpleging geven.

Deelnemersgroep	Gemiddeld cijfer
Totaal deelnemers aan de raadpleging (n = 3203)	7,2
Deelnemers die neutraal of eens waren met de stelling dat de provincie Gelderland meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan (n = 2624)	7,4
Deelnemers die oneens waren met de stelling dat de provincie Gelderland meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan, en <u>wel</u> advies hebben gegeven (n = 318)	6,4
Deelnemers die oneens waren met de stelling dat de provincie Gelderland meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan, en <u>geen</u> advies hebben gegeven (n = 254)	5,7

Deelnemers zijn gemiddeld positief over de raadpleging: de gemiddelde score is een 7,2. Dit is hoger dan de raadpleging rond Windenergie in Amsterdam waar deelnemers ook een cijfer konden geven aan de raadpleging (gemiddeld een 6,3). De deelnemers die bij de eerste stellingen van de raadpleging aangaven dat de provincie meer zou moeten doen om klimaatverandering tegen te gaan (of hier neutraal over waren) waardeert de raadpleging gemiddeld met een 7,4. Deelnemers die niet vinden dat de provincie meer zou moeten doen waarderen de raadpleging een stuk lager, maar geven gemiddeld nog wel een voldoende.

Onderstaande figuur geeft de verdeling weer van de cijfers die zijn gegeven door alle deelnemers. Hierin is te zien dat de meerderheid de raadpleging een 7 of een 8 geeft. 10% van de deelnemers geeft de raadpleging een 5 of lager.

Figuur 4-8: Histogram met de cijfers die deelnemers aan de raadpleging geven.

Wat vonden deelnemers goed aan de raadpleging en wat kon er beter?

Deelnemers geven veelvuldig aan de raadpleging als goed, leuk en positief ervaren te hebben. Hierbij waren er in mindere mate ook deelnemers die dit niet zo ervaren hebben.

“Leuk.”

“Goed onderzoek.”

“Helder.”

“Zeer teleurstellend.”

Over de vormgeving en opzet van het onderzoek geven de deelnemers aan, dat ze het als positief hebben ervaren.

“Goede uitlegfilmpjes zodat je weet hoe je het moet invullen. Ook duidelijke vragen zodat je het makkelijk kunt invullen.”

“Mooi vormgegeven.”

“Taalniveau was ook prettig.”

“Prima onderzoek, goed opgezet, en uitgelegd. Het was duidelijk wat er van mij werd verwacht.”

“Zelden zo’n goed onderzoek gezien tijdens mijn werkzame leven. Complimenten van deze oud- docent/ oud-educatieve auteur!”

Tegenover deze positieve geluiden, waren er ook kritische deelnemers die aangaven dat het onderzoek misschien niet voor iedereen in te vullen was.

“Dit onderzoek is alleen te doen door oorspronkelijke Nederlandse, geletterde mensen met een IQ van +100. Hierdoor sluit je een grote groep laaggeletterden, -100IQ en niet-Nederlandse achtergrond uit.”

“Voor laaggeletterden is de vraagstelling te moeilijk. Het is lastig om een random groep inwoners op deze manier te vergelijken. Alleen bewoners die de vraagstelling snapt en zich al wat heeft verdiept in deze materie zal het ook eerder invullen. Daardoor geen goede spiegeling van de bevolking.”

Deelnemers geven vaak aan het gevoel te hebben door het onderzoek betrokken te worden. Hiermee hebben ze de kans gekregen mee te praten. Ook zijn er deelnemers die zich wel afvragen wat er vervolgens met de uitkomsten gaat gebeuren en of iedereen wel van het onderzoek op de hoogte was.

“Jullie onderzoek gaat in op dingen die mij aan het hart liggen; de kwestie rond boeren en landschap, verduurzamen, bomen, bossen. Dat ik over mijn eigen provincie een mening mocht geven vind ik geweldig.”

“Ik vind het fijn dat mij eens naar mijn ideeën en mening wordt gevraagd.”

“Het was interessant om mee te denken. Het komt nl niet vaak voor dat overheden echt naar de mening van de burger vragen.”

“Je voelt je wat meer betrokken.....al heb ik mijn vraagtekens erbij..... in het zaken leven geven ze je een gevoel van meedenken maar veelal is het besluit al genomen..... maar misschien ben ik hier te snel met mijn oordeel.”

Deelnemers zeggen over de keuzes die ze moesten maken rondom kosten en CO2 reductie, dat ze het als duidelijk, inzichtelijk en als positief hebben ervaren. Daar tegenover stonden ook deelnemers die vraagtekens plaatsen bij de percentages en kosten.

“Duidelijke vragen, en meetbaar als je ergens op wil inzetten.”

“Goed dat je kan schuiven, zodat het niet alleen ja-nee is. Goede methode met geld en reductie om tot een maatregelen-mix te komen.”

“Doordat zowel de financiële consequenties als de bijdrage aan klimaatverbetering van de verschillende maatregelen inzichtelijk wordt gemaakt, kan je echt de beslissingen adviseren die de provincie zou moeten nemen. Anders zou je snel te eenzijdig of financieel onrealistisch advies geven.”

“Ik heb enigszins inzicht gekregen in % van uitstoot en de bijbehorende kosten.”

“Echte cijfers wat grootste vervuiling is voor het klimaat. Maar daar verschilt iedereen van mening over. Metingen worden nooit echt goed en eerlijk uitgevoerd.”

Door de inzichten die deelnemers krijgen met de extra informatie per keuze en de beperkingen rondom budget en CO2 reductie, geven deelnemers aan meer begrip te hebben voor de overheidsdilemma's. Ook worden verschillende invalshoeken belicht, terwijl sommige deelnemers milieu breder zien dan klimaatverandering alleen. Over de rol van de provincie geeft een beperkt aantal deelnemers aan wel vragen te hebben.

“Het was een klein dilemma om aan de % te komen en niet te veel geld uit te geven. Dat geeft wel inzicht dat het soms lastige keuzes zijn die je moet maken.”

“De afweging die nodig is, niet alles kan.”

“Het feit dat het wordt gedaan en de manier waarop het in elkaar is gezet, waarbij de consequenties van de keuzes duidelijk wordt gemaakt. Het geeft zo goed aan hoe lastig het moet zijn voor de provincie om binnen de beperking van budget de doelstellingen te realiseren.”

“Dat het je dwingt om goed na te denken over je antwoorden en dat je ook de gelegenheid krijgt om uit te leggen dat je er misschien vanuit een andere hoek naar kijkt.”

“Het onderzoek geeft onvoldoende kader, hoe past de taak en rol van de provincie binnen het geheel, wat ligt bij de provincie, wat ligt bij Rijk, gemeenten, bewoners en ondernemers. Ik vind het lastig om te zeggen of Gelderland meer moet doen omdat ik geen informatie heb over wat Gelderland al doet.”

“Niet alles is meegenomen. Milieu is meer dan klimaatverandering alleen.”

Het onderzoek zorgt ook voor bewustwording bij deelnemers, mede door de goede informatievoorziening.

“Zet me aan het denken.”

“Door een onderdeel te bieden waar de verhouding tussen prijs en impact wordt gevisualiseerd, heb ik nu een beter idee van de mogelijkheden en de invloed van deze mogelijkheden.”

“De informatie is erg duidelijk. Je wordt ook goed begeleid met de informatie tijdens het onderzoek.”

“Genoeg informatie gegeven over de verschillende plannen.”

Ook kun je bij de vragen je keuze verduidelijken, zelf iets toevoegen en een nuance aanbrengen bij je antwoorden. Al is dit naar mening van sommige deelnemers nog te weinig mogelijk.

“Een onderzoek met vrijheid van het geven van gedetailleerde onderbouwing.”

“De vrije ruimte om dingen toe te voegen.”

“Je kan met deze methode een genuanceerd advies / visie aangeven.”

“Ik wil bij meer vragen kunnen aangeven dat ik een stelling kan nuanceren. Het is niet zo zwart wit als dat een stelling zegt.”

Tot slot is deze gedachte van een deelnemer het vermelden waard:

“Stel het beschikbaar aan alle provincies want we hebben geen tijd meer om alle instantie het ei weer opnieuw uit te laten vinden.”

5. Referenties

Geijsen, T., Vries, M. de, Maas, W., Tuit, C., Fillerup, L. & Mouter, N. (2022). *Coronabeleid op de lange termijn: Welke doelen en maatregelen vinden Nederlanders belangrijk?* <https://populytics.nl/wp-content/uploads/2022/04/Rapport-Coronabeleid-op-de-lange-termijn2.pdf>

Mouter, N., Koster, P.R., Dekker, T. (2021a). Contrasting the recommendations of Participatory Value Evaluation and Cost-Benefit Analysis in the context of urban mobility investments. *Transportation Research Part A: Policy and Practice*, 144, 54-73.

Mouter, N., Shortall, R.M., Spruit, S.L. & Itten, A.V. (2021b). Including young people, cutting time and producing useful outcomes: Participatory value evaluation as a new practice of public participation in the Dutch energy transition. *Energy Research & Social Science*, 75.

Mouter, N., Koster, P.R., Dekker, T. (2021c). Participatory Value Evaluation for the evaluation of flood protection schemes. *Water Resourced and Economics*, 36.

Mouter, N., de Ruijter, A. de Wit, A., Lambooi, M., van Wijhe, M., van Exel, J., Kessels, R. 2022. "Please, you go first!" preferences for a COVID-19 vaccine among adults in the Netherlands. *Social Science & Medicine* 292 (114626).

Provincie Gelderland. 2020. Samen werken aan een Klimaatneutraal Gelderland. Gelders Klimaatplan 2021-2030.